

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Σχολή Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
Π.Μ.Σ. “Πολιτική Επιστήμη και Νεότερη Ιστορία”
Ειδίκευση Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας.

Διπλωματική εργασία
“Οι Συνταγματάρχες στο τιμόνι της οικονομίας 1967-1974: Συνέχειες -
ασυνέχειες της οικονομικής πολιτικής με επίκεντρο τον στόχο της
οικονομικής ανάπτυξης.”

Τότσος Δημητράκης
A.M. 1117M021

Τριμελής Επιτροπή:
Ιορδάνογλου Χρυσάφης (επιβλέπων)
Μελετιάδης Χάρης
Νικολαΐδης Ευάγγελος

Αθήνα 2020

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει στον αναγνώστη με τρόπο αναλυτικό και συνολικό τις εξελίξεις που στιγμάτισαν την οικονομική ζωή του τόπου κατά την διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Σε μία περίοδο που έχει μελετηθεί αρκετά σε ότι έχει να κάνει με το πολιτικό της σκέλος τόσο πριν όσο και κατά την διάρκεια της χούντας με την παρούσα μελέτη επιχειρούμε να εστιάσουμε τον ενδιαφέρον μας στην οικονομική πολιτική των πραξικοπηματιών σε μια ερμηνευτική προσπάθεια που επιχειρεί να τοποθετήσει τις εξελίξεις στην οικονομία εντός του γενικότερου πλαισίου της εποχής σε εγχώριο αλλά και διεθνές επίπεδο. Υπό το πρίσμα αυτό στοχευμένα το κείμενο δίνει έμφαση στην παρουσίαση της αρχιτεκτονικής του οικονομικού συστήματος που δομείται μετεμφυλιακά στην Ελλάδα, των αρχών που το διέπουν και τελικά των αποτελεσμάτων που εκείνο παράγει και τα οποία οδηγούν την χώρα μέχρι το 1967 στην ραγδαία οικονομική της ανάπτυξη και στην εκβιομηχάνιση. Με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά προσπαθούμε να εξηγήσουμε τι πραγματικά σήμαινε για την ελληνική οικονομία η επιβολή της δικτατορίας αναδεικνύοντας τόσο τα στοιχεία συνέχειας της οικονομικής της πολιτικής σε σχέση με το παρελθόν όσο και τις τομές που θα έρθουν για να μεταβάλουν ουσιαστικά τα δεδομένα για την οικονομία του τόπου. Έτσι εμφανίζοντας τα κύρια σημεία του περιεχομένου των οικονομικών πεπραγμένων των χουντικών και των αποφάσεων τους σε κρίσιμες στιγμές για της εθνική και όχι μόνο οικονομία καταλήγουμε στο τελικό μας συμπέρασμα παρουσιάζοντας την εικόνα αυτής λίγο πριν η χούντα οδηγηθεί οριστικά σε κατάρρευση.

Ευχαριστίες

Στην σύζυγο μου Ε. για την συνεχή στήριξη της και τον χρόνο που με στερήθηκε.
Στους καθηγητές μου που καθόλη την διάρκεια των σπουδών μου αποτέλεσαν παράδειγμα για μένα και με καθοδήγησαν στις αναζητήσεις μου.
Σε όποιον άλλο βοήθησε εν αγνοία του ή εν αγνοία μου στην διεκπεραίωση αυτής της εργασίας.

Περιεχόμενα

Κατάλογος Πινάκων.....	5
Συντομεύσεις.....	6
Εισαγωγή.....	7
1. Η ελληνική Οικονομία στη περίοδο 1952-1973: Η διαμόρφωση ενός νέου σταθερού πλαισίου λειτουργίας.....	11
1.1. Η εθνική οικονομία στην φάση της ανασυγκρότησης.....	11
1.2. Μια αναγκαστική ρήξη με το παρελθόν. Η Ελλάδα υπό το καθεστώς νομισματικής σταθερότητας.....	13
1.3. Ένα οικονομικό σύστημα δομημένο σύμφωνα με τον κεντρικής σημασίας στόχο της νομισματικής ισορροπίας.....	15
1.4. Το αναπτυξιακό μοντέλο της οικονομίας: Ανάπτυξη μέσα από την εκβιομηχάνιση.....	17
1.5. Η θέση του κράτους μέσα στο νέο οικονομικό σύστημα.....	21
1.6. Τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής μέσα από τις επιδόσεις της οικονομίας.....	22
2. Πορεία προς την εγκαθίδρυση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Η θέση του Στρατού στην πολιτική ζωή του τόπου μεταπολεμικά.....	26
3. Η ελληνική οικονομία στα χέρια των Συνταγματαρχών.....	29
3.1. Πρόσωπα της Χούντας στο τιμόνι της οικονομίας. Οι οικονομικοί εγκέφαλοι του καθεστώτος.....	29
3.2. Η θέση της Χούντας για την προδικτατορική κατάσταση που παρουσιάζει η Οικονομία.....	32
4. Αλλαγή βάρους. Η οικονομική μεγέθυνση στο προσκήνιο. Η Νομισματική σταθερότητα σε δεύτερο πλάνο. Οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία μεταξύ 1967-1971.....	37
4.1. Η βραχυχρόνια απεικόνιση της οικονομίας κατά τα έτη 1966-1967.....	38
4.2. Η ελληνική οικονομία υπό τον χουντικό οικονομικό σχεδιασμό.....	40
4.2.1. Το πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξεως της Ελλάδος για το διάστημα 1968-1972. Οι βασικές του πτυχές.....	40
4.2.2. Η οικοδομή στο επίκεντρο της αναπτυξιακή διαδικασίας.....	42
4.2.3. Η συνέχιση της προσπάθειας για την εκβιομηχάνιση και ο ρόλος των ξένων επενδύσεων.....	43
4.2.4. Η στάση της χούντας σχετικά με την συμμετοχή της χώρας στην Ε.Ο.Κ.....	45
4.2.5. Η αγροτική πολιτική των συνταγματαρχών.....	47
4.2.6. Η δημοσιονομική διαχείριση.....	49
4.2.7. Χούντα, εφοπλισμός και ελληνική ναυτιλία.....	50
4.3. Ο οικονομικός προγραμματισμός ως μέσο επίτευξης των στόχων της οικονομικής πολιτικής.....	52
4.4. Η εισοδηματική πολιτική του καθεστώτος. Σκοπιμότητες και κεντρική θέση.....	54
4.5. Η Κοινωνική Πολιτική των	των

Απριλιανών.....	60
5. Η Νομισματική και πιστωτική πολιτική υπό την αναγκαιότητα επίτευξης των στόχων του πενταετούς προγράμματος.....	66
6. Η ελληνική οικονομία αντιμέτωπη με τις αντιφατικές αποφάσεις των δικτατόρων και την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος.....	72
6.1. Τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής της Χούντας με μια πρώτη ματιά.....	72
6.2. Η αρχιτεκτονική του διεθνούς νομισματικού συστήματος και το σημείο μηδέν στην λειτουργία του.....	75
6.3. Οι ελληνικές νομισματικές αρχές αντιμέτωπες με την διεθνή νομισματική κρίση.....	78
6.4. Η προσπάθεια αντιμετώπισης του πληθωρισμού. Από τον Μακαρέζο και τον Μαρκεζίνη μέχρι τον Ανδρουτσόπουλο.....	83
7. Ελληνική Οικονομία 1967-1974: Μία συνολική αποτύπωση των βασικών δεικτών και της συνολικότερης πορείας.....	89
Επίλογος.....	103
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	105

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1 Μεταβολές στην Κλαδική Διάρθρωση του ΑΕΠ (% στη βάση τρεχουσών τιμών).....	25
Πίνακας 1.2 Μεταβολές στη Διάρθρωση της Απασχόλησης(%).....	25
Πίνακας 4.1. Καθορισμός Φορολογίας Πλοίων.....	51
Πίνακας 4.2. Μεταβολές(%) στην Παραγωγικότητα της Εργασίας, τον Μέσο Πραγματικό Μισθό και το Ονομαστικό Κόστος Εργασίας, 1961-1974.....	60
Πίνακας 4.3. Ποσοστό(%) Κοινωνικών Δαπανών στο ΑΕΠ.....	62
Πίνακας 7.1. Ρυθμός Ανάπτυξης, Πληθωρισμός, Ανεργία, Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και κατά Κεφαλή ΑΕΠ. 1967-1974.....	90
Πίνακας 7.2. Μεταβολές(%) στην Παραγωγικότητα Εργασίας, στον Μέσο Πραγματικό Μισθό και στο Ονομαστικό Κόστος Εργασίας.....	91
Πίνακας 7.3. Έλλειμμα Εμπορικού Ισοζυγίου και Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (%) του ΑΕΠ.....	93
Πίνακας 7.4. Τοποθέτηση Ξένων Κεφαλαίων στην Ελλάδα (σε Εκατομμύρια Δολάρια).....	94
Πίνακας 7.5. Δημόσιο Χρέος και Καθαρός Δανεισμός του Κράτους ως % του ΑΕΠ.....	95
Πίνακας 7.6. Το ποσοστό (%) του αγροτικού εισοδήματος (συμπεριλαμβάνονται και οι αποταμιεύσεις ανωνύμων εταιρειών, συνεταιρισμών κτλ.) στο εθνικό εισόδημα.....	100
Πίνακας 7.7. Εξωτερική μετανάστευση και παλιννοστήσεις.....	102

Συντομεύσεις

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν.
Α.Τ.Ε.: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.
Γ.Σ.Ε.Ε: Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος.
ΔΕΗ: Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού.
Δ.Ε.Κ.Ο.: Δημόσιες Επιχείρηση Κοινής Ωφελείας.
Ε.Ε.Ν.Α.: Εθνική Ένωση Νέων Αξιωματικών.
Ε.Ζ.Ε.Σ.: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών.
ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.
ΕΟΤ: Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού.
Ε.Ρ.Ε. Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση.
ΕΣΥΕ : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος.
ΕΤΒΑ: Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης.
Ε.Τ.Ε.: Εθνικής Τράπεζα της Ελλάδος.
Ε.Τ.Ε.ΒΑ.: Εθνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης.
Ι.Δ.Ε.Α.: Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών.
Ι.Κ.Α.: Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
ΚΕΠΕ: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης.
Ε.Σ.Ο.Π.: Εθνικό Συμβούλιο Οικονομικής Πολιτικής
ΣΕΒ: Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων.
Τ.τ.Ε.: Τράπεζα της Ελλάδος.
F.E.O.G.A.: European Agricultural Guarantee Fund

Εισαγωγή

Χωρίς αμφιβολία αρκετές δεκαετίες μας χωρίζουν πλέον από την ίσως δυσκολότερη περίοδο στην σύγχρονη πολιτική ιστορία της χώρας κατά την οποία η έστω και προβληματική μετεμφυλιακή δημοκρατία του τόπου και ο κοινοβουλευτισμός καταλύονται καθώς την διακυβέρνηση αναλαμβάνει η ομάδα των συνταγματαρχών που συσπειρώνεται γύρω από τον δικτάτορα Παπαδόπουλο. Παρόλα αυτά το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης, του πολιτικού κόσμου και της επιστημονικής κοινότητας για την εποχή εκείνη παραμένει ενεργό επαναφέροντας στο προσκήνιο νέες ερμηνείες που πολλές φορές εμφανίζονται συγκρουσιακές μεταξύ τους και τροφοδοτούν με ακόμα μεγαλύτερη δυναμική τις σχετικές συζητήσεις. Φυσικά εκτός του κάδρου αυτού δεν έμεινε ούτε η οικονομία, με την οικονομική πραγματικότητα της περιόδου της επταετίας να γίνεται ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια αντικείμενο μιας ολοένα και μεγαλύτερης μελέτης αλλά και αναφορών σε κουβέντες που πραγματοποιούνται σε καθημερινό επίπεδο. Μάλιστα δεν είναι λίγες οι φορές που στην δημόσια σφαίρα αναπαράγονται απόψεις που εκθειάζουν τα οικονομικά πεπραγμένα των χουντικών οι οποίες προέρχονται τόσο από τον εγχώριο πολιτικό προσωπικό του ακροδεξιού χώρου όσο και από μια σημαντική μερίδα της ελληνικής κοινωνίας. Οι θέσεις αυτές δέσμιες πολιτικών σκοπιμοτήτων εκείνων των ετών αλλά και αυταρχικών προσεγγίσεων στο σήμερα εκφράζονται ανακυκλώνοντας μηχανιστικά κλισέ που επικεντρώνονται σε εκφράσεις που υπερτονίζουν την χρησιμότητα των δημοσίων έργων της επταετίας, την άριστη δημοσιονομική της διαχείριση και το γενικότερο βιοτικό επίπεδο που προσέφερε στην χώρα. Βέβαια κοινός τόπος των απόψεων αυτών είναι η επιπολαιότητα με την οποία προχωρούν στις αναλύσεις αυτές και σε πολλές περιπτώσεις η πλήρης άγνοια των τότε εξελίξεων στην ελληνική οικονομία. Ορμώμενοι λοιπόν από το ανανεωμένο αυτό ενδιαφέρον της ελληνικής κοινωνίας σχετικά με την δικτατορική περίοδο και συγκεκριμένα για τις επιδόσεις της χούντας στην οικονομία θα προσπαθήσουμε στην συνέχεια της εργασίας αυτής να ακολουθήσουμε με συνέπεια την οικονομική πολιτική του καθεστώτος. Βασική μας διάθεση είναι να πορευτούμε στην διαδρομή αυτή αποφεύγοντας την κατασκευή εργαλειακών ερμηνευτικών σχημάτων ξεπερνώντας από την δική μας σκοπιά την οποιαδήποτε προκατάληψη με την οποία κάποιες προσεγγίσεις “ακουμπούν” το θέμα. Έτσι θα καταφέρουμε να καταγράψουμε το τι πραγματικά σήμαινε για την οικονομία το πραξικόπημα και να ερμηνεύσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις οικονομικές αποφάσεις των συνταγματαρχών αναδεικνύοντας τόσο την συνεισφορά τους στο συνολικό πλάνο όσο και τα αρνητικά στοιχεία της οικονομικής τους πολιτικής.

Με επίκεντρο λοιπόν όσα αναφέρθηκαν παραπάνω καθορίστηκε αντίστοιχα η διάρθρωση του κειμένου. Συνολικά επτά είναι τα κεφάλαια τα οποία αναπτύχθηκαν στην προσπάθεια μας να αποδώσουμε όσο το δυνατόν ακριβέστερα το ζήτημα που μας απασχολεί. Στο πρώτο κεφάλαιο εσκεμμένα γίνεται μία αναλυτική προσπάθεια ώστε να παρουσιαστεί όσο γίνεται καλύτερα το προδικτατορικό status της ελληνικής οικονομίας. Αρχής γενομένης από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 η οικονομική πολιτική στην χώρα αποκτά ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που την συντροφεύουν χωρίς ιδιαίτερες αλλαγές αλλά μόνο με ορισμένες διαφορές έμφασης μέχρι και το 1967. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια

πραγματική πρωτοπορία για την οικονομική και πολιτική ζωή του τόπου καθώς ουδέποτε τα προηγούμενα χρόνια δεν είχε επιτευχθεί κάτι αντίστοιχο. Έτσι η ελληνική οικονομία βαδίζει μετεμφυλιακά έχοντας ως δεδομένα της συμμετοχή της στο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods, την πρόσδεση της δραχμής με το δολάριο, την αυστηρή προσήλωση στον στόχο της νομισματικής σταθερότητας, την ανάπτυξη μέσα από την εκβιομηχάνιση και τον αναβαθμισμένο ρόλο του κράτους στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας. Η παρουσίαση των στοιχείων αυτών και των αποτελεσμάτων τους στην οικονομία κρίθηκε αναγκαία καθώς παρουσιάζοντας στην πορεία τις παρεμβάσεις των δικτατόρων και την δική τους οικονομική αντίληψη θα μας βοηθήσουν ώστε να κατανοήσουμε ποιες πραγματικά ήταν οι επιδιώξεις της οικονομικής τους πολιτικής, τι νέο εισήγαγαν και τελικά τι πραγματικά προσέφεραν.

Σε ότι έχει να κάνει με το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας σε εκείνο με συντομία αναφερόμαστε στο πολιτικό περιβάλλον που επικράτησε μετά την λήξη του εμφυλίου πολέμου στην χώρα. Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού συνοψίζονται στην κεντρική θέση του στρατού εντός της νέας πολιτικής πραγματικότητας αλλά και στον ρόλο της μοναρχίας ως “παράγοντα ισορροπίας” στην διατήρηση μιας αυταρχικής και συνάμα προβληματικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ανήμπορης να λειτουργήσει φυσιολογικά και εξαρτώμενης από τα βασικά κέντρα αποφάσεων της εποχής. Μέσα από το σχήμα αυτό επιχειρείται να ερμηνευθεί η αντιδημοκρατική εκτροπή της 21ης Απριλίου, ως μια στιγμή που το μετεμφυλιακό πολιτικό κατεστημένο με επίκεντρο του τον στρατό επιλέγει σε μια κρίσιμη στιγμή για την συνέχιση του επιλέγει να εμφανίσει τις διαθέσεις του επιβάλλοντας στην χώρα την στρατιωτική δικτατορία.

Η συνέχεια στις τρεις επόμενες ενότητες δίνεται περνώντας σε ζητήματα που αφορούν καθαρά την οικονομική πολιτική των δικτατόρων. Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μας εστιάζουμε στις προσωπικότητες που διαμόρφωσαν την οικονομική πολιτική της χώρας κατά την επταετία στεκόμενοι ιδιαίτερα στον υπουργό συντονισμού Νικόλαο Μακαρέζο, στον διοικητή της Τ.τ.Ε. Δημήτρη Γαλάνη και στον δοτό πρωθυπουργό του Παπαδόπουλου, Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη. Στο ίδιο σημείο ιδιαίτερη σημασία ακόμα θα δοθεί και στα “πιστεύω” των πραξικοπηματιών σχετικά με την κατάσταση που παρουσίαζε η οικονομία λίγο πριν το καθεστώς παρέμβει άμεσα στην πολιτική πραγματικότητα του τόπου. Στα δύο επόμενα κεφάλαια επιλέγουμε να δούμε αυτές καθ’αυτές τις παρεμβάσεις της χούντας που καθορίζουν την οικονομική της πολιτική. Η προσοχή μας δίνεται σε πρώτο επίπεδο στον μηχανισμό σύμφωνα με τον οποίο το καθεστώς παρεμβαίνει σε αρχικό στάδιο στην οικονομία επιχειρώντας εξ αρχής να ξεδιαλύνει τις προθέσεις της. Στην συνέχεια λαμβάνοντας κυρίως υπόψη μας το “Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδας, 1968-1972” αλλά και τις αποφάσεις της Τ.τ.Ε. σχετικά με την νομισματική πολιτική αναδεικνύουμε με σαφήνεια τόσο τα στοιχεία συνέχειας της οικονομικής πολιτικής της χούντας σε σχέση με το παρελθόν όσο και εκείνα που πραγματικά, όπως θα τονιστεί και στο κείμενο, αναδιατάσσουν ουσιαστικά τους στόχους και τις προτεραιότητες αυτής.

Έτσι λοιπόν τονίζοντας μέσα από τα γραφόμενα μας στα προηγούμενα την σπουδαιότητα του στόχου της οικονομικής ανάπτυξης για τους συνταγματάρχες, την υποχώρηση σε ότι έχει να κάνει με το στόχο της νομισματικής σταθερότητας αλλά και την αλλαγή ορισμένων κεντρικών σημείων του αναπτυξιακού πλάνου μέσα από την πριμοδότηση

τομέων όπως η οικοδομή και ο τουρισμός φτάνουμε στο κεφάλαιο έξι να αναλύουμε τα αποτελέσματα της οικονομικής τους πολιτικής. Επισημάνουμε στο πλαίσιο αυτό την αρχική επιτυχία αυτής κατά τα δύο πρώτα έτη του καθεστώτος και την παταγώδη αποτυχία τους στην συνέχεια όταν η οικονομία οδηγείται σε υπερθέρμανση και έντονο πληθωρισμό καθώς οι οικονομικές αρχές αδυνατούν να βάλουν φρένο στην τόνωση της ενεργού ζήτησης που προκαλείται μέσα από την νομισματική επέκταση, στο άνοιγμα των πιστώσεων προς τους νέους κλάδους αναπτυξιακής προτεραιότητας και τα κρατικά προγράμματα δημοσίων επενδύσεων. Παράλληλα με αυτά τονίζονται και οι αστοχίες του Μακαρέζου αλλά και της Τ.τ.Ε. σε ότι αφορά της συναλλαγματική πολιτική της χώρας που δεν επέτρεψαν στην οικονομία να προσαρμοστεί και να αντιμετωπίσει εύστοχα τις εξελίξεις που πραγματοποιούνται σε διεθνές επίπεδο και οι οποίες οδηγούν στην πτώση του συστήματος Bretton Woods, σε συναλλαγματικές αστάθειες, πληθωρισμό και ύφεση στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία. Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια συγκεντρωτική προσπάθεια παρουσίασης των βασικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας και των μετασχηματισμών που εκείνη υπέστη κατά την επταετία. Κεντρικό περιεχόμενο της απεικόνισης αυτής είναι η εμφάνιση της διαδικασίας ανάπτυξης της οικονομίας κατά την φάση εκείνη η οποία όμως καθώς πραγματοποιείται χωρίς λογική και μακροπρόθεσμη προοπτική αφήνει τελικά ως “παρακαταθήκη” στην μεταπολίτευση μια προβληματική κατάσταση με την οικονομία του τόπου να βρίσκεται σε φάση υψηλού πληθωρισμού, ύφεσης, ισοζυγιακών ελλειμμάτων και τελικά μπροστά σε νέα ερωτήματα σχετικά με το αναπτυξιακό της μέλλον.

Σε ότι αφορά τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην προσπάθεια που έγινε να προσεγγιστεί το θέμα της εργασίας εκείνες εντοπίζονται κυρίως στην αξιοποίηση της διαθέσιμης δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Σχετικά με την ανάλυση που έγινε στο πρώτο μέρος για την προδικτατορική οικονομική πολιτική στην χώρα οι σημειώσεις του καθηγητή Ιορδάνογλου Χ. για την Ελληνική οικονομία μετά το 1950 (ο 1^{ος} τόμος των οποίων εκδόθηκε πρόσφατα σε βιβλίο) αποτέλεσαν σημαντικό βοήθημα. Επίσης, σημαντικά συνέβαλαν ο συλλογικός τόμος υπό την επιμέλεια του Σακελλαρόπουλου, Θ. με τίτλο “Οικονομία και Πολιτική στην σύγχρονη Ελλάδα”, και οι διαπιστώσεις του Καζάκου. Π. στο βιβλίο “Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά”. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει τόσο στην συμβολή των Φραγκιαδη Αλ. και Χατζηιωσήφ Χρ. που με την διαφορετική τους ματιά στην περίοδο εισάγουν νέες προβληματικές στην έρευνα όπως αντίστοιχα γίνεται με τον καθηγητή Ψαλιδόπουλο Μ. Μάλιστα σε ότι αφορά τον τελευταίο το βιβλίο του “Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος (1928-2008): Από τράπεζα του κράτους εγγυήτρια της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας” αποτέλεσε το βασικό μας βοήθημα σε ότι αφορά την νομισματική πολιτική της επταετίας. Αντίστοιχα για την κατανόηση των εξελίξεων της περιόδου σημαντικές πληροφορίες λαμβάνουμε από τις μελέτες του Καραγιώργα Σ. στο “Οι οικονομικές συνέπειες της στρατιωτικής δικτατορίας”, από τον Μελετόπουλο Μ, στο βιβλίο “Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών: Κοινωνία, Ιδεολογία, Οικονομία” αλλά και από την συμβολή του Ελευθεράτου Δ. στο βιβλίο “Λαμόγια στο χακί”. Εξίσου σημαντική βέβαια ήταν και η μελέτη των πρωτογενών πηγών όπως το “Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος”, “Η ιδεολογία της Επανάστασεως” του Γεωργαλά κ.α. Παρόλα αυτά στο σημείο αυτό παρατηρείται η σημαντικότερη αδυναμία της παρούσας εργασίας με την υπόσχεση πως

μελλοντικά θα αξιοποιηθεί καλύτερα το διαθέσιμο πρωτογενές υλικό γεγονός που θα της επιτρέψει να αναβαθμίσει την συμβολή της στην εξεταζόμενη περίοδο.

Κεφάλαιο 1.

Η ελληνική Οικονομία στη περίοδο 1952-1973: Η διαμόρφωση ενός νέου σταθερού πλαισίου λειτουργίας.

1.1. Η εθνική οικονομία στην φάση της ανασυγκρότησης

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η ελληνική οικονομία βρίσκεται ακόμα σε φάση μεταβατική. Οι πληγές που άφησαν πίσω τους ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και η εμφύλια σύγκρουση σε συνδυασμό με την ανωριμότητα των πολιτικού προσωπικού της χώρας ελαχιστοποιούσαν τα περιθώρια για οικονομική πολιτική μακροπρόθεσμου χαρακτήρα. Βέβαια γεγονός αποτελεί ότι η διαδικασία ανασυγκρότησης της οικονομίας προχωράει με σύντομους ρυθμούς. Έτσι ήδη από το ξεκίνημα του '50 το εθνικό εισόδημα επανέρχεται στα προπολεμικά του επίπεδα και η βιομηχανική παραγωγή στα προ του 1940 δεδομένα. Παρόλα αυτά κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι στη φάση αυτή τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο η Ελλάδα είναι μια χώρα καθυστερημένη. Η εξάρτηση της οικονομίας από τα δολάρια της αμερικανικής βοήθειας είναι απόλυτη, ενώ ταυτόχρονα οι διαρθρωτικές αδυναμίες και οι μακροοικονομικές ανισοροπίες είναι τραγικές. Το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα διαμορφώνεται στα 130 δολάρια και είναι από τα χαμηλότερα στην δυτική Ευρώπη. Την ίδια στιγμή σε χώρες όπως η Δυτική Γερμανία, η Γαλλία και οι Η.Π.Α. ο ίδιος δείκτης διαμορφώνεται σε πολύ πιο υψηλά επίπεδα¹. Κατά γενική ομολογία η χώρα είχε να διανύσει ακόμα πολύ δρόμο προκειμένου να δικαιούται να πιστευτεί πως αποτελεί ένα ισότιμο τμήμα του δυτικού κόσμου.

Σκιαγραφώντας λοιπόν την εικόνα της ελληνικής οικονομίας ξεκινάμε με τα δεδομένα που μας προσφέρει η απογραφή του 1951. Βλέπουμε ότι ο συνολικός πληθυσμός της χώρας ανέρχεται στα 7.566.000 εκ. κατοίκους με το 43,2% του αριθμού αυτού να αποτελεί το οικονομικά ενεργό τμήμα των Ελλήνων. Το ποσοστό του αγροτικού κόσμου επί του ενεργού πληθυσμού βρίσκεται στο 47,7% του ημιαστικού στο 13,8%, ενώ το 38,5% καταγράφεται ως αστικός². Διαπιστώνουμε εξ αρχής να αποτυπώνεται μια υπεροχή του αγροτικού κόσμου που διαμορφώνει αντίστοιχα τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Μια τομεακή ανάλυση της δομής της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο αυτή, θα επιβεβαιώσει τον ισχυρισμό μας. Έτσι παρατηρούμε ότι στις αρχές του '50 ο πρωτογενής τομέας είναι κυρίαρχος, συμμετέχοντας στο 30% του συνολικού παραγόμενου προϊόντος της χώρας. Παράλληλα απασχολεί το 58% των εργαζομένων. Ο τομέας των υπηρεσιών συνεισφέρει κατά 50% στο ΑΕΠ, ενώ δεσμεύει το 25% της διαθέσιμης εργασίας. Τέλος ο βιομηχανικός τομέας συμβάλλει στην παραγωγή του ΑΕΠ κατά 20% και απασχολεί το 18% του εργατικού δυναμικού³. Πιο συγκεκριμένα για την μεταποίηση η εικόνα είναι δυσμενέστερη καθώς ο κλάδος αποτελεί μόλις το 11,7% του εθνικά παραγόμενου προϊόντος.

Στο πεδίο της μακροοικονομικής κατάστασης της οικονομίας οι προκλήσεις για τους

¹Ιορδάνογλου, (2020).

²Μαραβέγιας, (2011), σ. 44.

³Ιορδάνογλου, (2020).

υπεύθυνους των οικονομικών της χώρας ήταν αρκετές. Οι νομισματικές παρεμβάσεις των προηγούμενων ετών κατάφεραν να τιθασεύσουν τον υπερπληθωρισμό, χωρίς όμως να προσφέρουν μια συνολική αντιμετώπιση του προβλήματος του πληθωρισμού στην οικονομία. Τα έτη 1950 και 1951 η αύξηση του τιμαρίθμου έφτασε στο 14,5%, και στο 9,9% αντίστοιχα⁴. Το φαινόμενο αυτό λειτουργεί αποσταθεροποιητικά για την οικονομία επιδρώντας ψυχολογικά στους οικονομικά δρώντες με τρόπο που παραλύει την λειτουργία και τους κανόνες της. Σημαντικές επιπτώσεις είχαμε και στην ανταγωνιστικότητα. Ο υψηλός πληθωρισμός διαιωνίζει το έλλειμμα εμπιστοσύνης προς την δραχμή και εξακολουθεί να κρατάει μακριά από τις τράπεζες το καταθετικό κοινό. Η χρυσή λίρα είναι το βασικό μέσο διακράτησης πλούτου και ένδειξη των πληθωριστικών προσδοκιών. Στο πλαίσιο αυτό το τραπεζικό σύστημα δεν δύναται σε καμία περίπτωση να παίζει τον ρόλο του, χορηγώντας πιστώσεις στην πραγματική οικονομία και συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του τόπου. Την λειτουργία αυτή αναλαμβάνει κατά κύριο λόγο η αμερικανική βοήθεια και σε δεύτερο βαθμό η Τ.τ.Ε. Η πιστωτική επέκταση προς τον ιδιωτικό τομέα πραγματοποιείται με την έκδοση νέου χρήματος, γεγονός που φουντώνει τις πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία. Οι επενδύσεις εντός του κλίματος αυτού δεν καταφέρνουν να παγιώσουν μια σταθερά ανοδική πορεία⁵. Εξάλλου και από πλευράς επιχειρηματικού κόσμου η διάθεση για επενδυτικές πρωτοβουλίες μακροπρόθεσμης απόδοσης δεν ήταν ισχυρή. Ακόμα προβληματική χαρακτηρίζεται η εικόνα των δημόσιων οικονομικών με τις δαπάνες να αυξάνονται με ρυθμό πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με τα έσοδα με αποτέλεσμα το έλλειμμα του προϋπολογισμού να διογκώνεται⁶.

Η απογοητευτική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν θα αφήσει ανεπηρέαστο ούτε το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Γνωρίζουμε ότι οι εξωτερικές συναλλαγές της χώρας αποτελούν ένα μόνιμο πρόβλημα της οικονομικής πολιτικής. Ιδιαίτερη σημασία εδώ παίζει το ισοζύγιο άδηλων πόρων. Πρόκειται για ένα σταθερό στήριγμα που μετριάξει τις συνέπειες που δημιουργεί το μόνιμα ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο. Στο σημείο αυτό όμως οι μεταπολεμικές ανισορροπίες του εθνικού μας νομίσματος οδηγούν τα μεταναστευτικά εμβάσματα σε επίπεδα υποδεέστερα ως προς τα προπολεμικά. Μάλιστα την ίδια στιγμή παρουσιάζεται εκροή κεφαλαίων⁷. Αρνητικές όμως είναι οι εξελίξεις σε ότι αφορά και τις ελληνικές εξαγωγές. Οι υψηλές πληθωριστικές πιέσεις και η άσχημα διαρθρωμένη οικονομία βλέπουμε ότι φθείρουν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγίμων προϊόντων. Τα τελευταία βασίζονται ακόμα υπερβολικά σε αγροτικά αγαθά που διεθνώς χάνουν την ζήτηση τους και τις αγορές που στο παρελθόν είχαν κατακτήσει. Από την άλλη η διαδικασία ανασυγκρότησης του τόπου δημιουργεί αυξημένες ανάγκες για εισαγωγές από το εξωτερικό. Κεφαλαιουχικά αγαθά, καύσιμα αλλά και βιομηχανικές πρώτες ύλες εισρέουν στην χώρα επιδεινώνοντας το ήδη προβληματικό εμπορικό ισοζύγιο. Εισαγωγές θα πραγματοποιηθούν ακόμα σε είδη διατροφής για την κάλυψη των εσωτερικών αναγκών.

Πως όμως η ελληνική οικονομία καταφέρνει μεταπολεμικά να επιβιώσει αλλά και να εμβαθύνει την προσπάθεια της για ανασυγκρότηση; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό έχει

⁴Ιορδάνογλου, (2020).

⁵Στο ίδιο.

⁶Στο ίδιο.

⁷Στο ίδιο.

αναφερθεί επιδερμικά και στα προηγούμενα. Η Ελλάδα βρίσκεται μετά την λήξη του πολέμου στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των μεγάλων καπιταλιστικών δυνάμεων της δύσης. Αρχικά η Μεγάλη Βρετανία και στην συνέχεια οι Η.Π.Α. αναλαμβάνουν την πατρωνία της χώρας μας και την υποχρέωση να κερδίσουν για την ελληνική αστική τάξη τον εμφύλιο πόλεμο που ξέσπασε το 1946. Η στρατιωτική νίκη στο πεδίο των μαχών έπρεπε όμως παράλληλα να συνδυαστεί με την υλική επιβίωση της εγχώριας οικονομίας και κοινωνίας. Χωρίς την έμπρακτη και χωρίς φειδώ αμερικανική οικονομική βοήθεια κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο να συμβεί. Έτσι τον Μάρτιο του 1947 με πρωτοβουλία του προέδρου Τρούμαν το αμερικανικό κογκρέσο εγκρίνει την χορήγηση ζωτικής σημασίας βοήθειας για την ελληνική οικονομία. Μέσω του σχεδίου Μάρσαλ η βοήθεια αυτή εισρέει στην χώρα καθόλη την περίοδο 1948-1952 και υπολογίζεται στο ένα δισεκατομμύριο δολάρια. Μάλιστα στο ποσό αυτό δεν λαμβάνει υπόψη του τους αμερικανικούς πόρους για στρατιωτική υποστήριξη⁸. Παραφράζοντας ελάχιστα τα λεγόμενα του Γεωργίου Παπανδρέου θα λέγαμε ότι το ελληνικό κράτος στην φάση αυτή σε οικονομικό επίπεδο αναπνέει μονάχα με τα αμερικανικά πνευμόνια. Η οικονομική βοήθεια από τις Η.Π.Α. εισρέει στο εσωτερικό της χώρας καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος του δημοσίου ελλείμματος και χρηματοδοτώντας μεγάλο κομμάτι των επενδύσεων. Ταυτόχρονα εξασφαλίζει τις συναλλαγματικές ανάγκες που δημιουργεί το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, επιτρέποντας την συνέχιση της διαδικασίας ανασυγκρότησης της οικονομίας⁹. Δίχως καμία αμφιβολία χωρίς την συνεισφορά του αμερικανικού παράγοντα η εθνική οικονομία θα καλούνταν να αντιμετωπίσει μια κατάσταση πολύ πιο προβληματική ζώντας με τον φόβο της στασιμότητας και του πληθωρισμού.

1.2. Μια αναγκαστική ρήξη με το παρελθόν. Η Ελλάδα υπό το καθεστώς νομισματικής σταθερότητας

Η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από την αμερικανική οικονομική βοήθεια είχε εξελιχθεί σε μια κανονικότητα για τις αστικές πολιτικές δυνάμεις του τόπου. Οι ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου σχεδιάζουν προγράμματα που δεν προσφέρουν λύσεις αλλά αναλώνουν το ενδιαφέρον τους στην σπουδαιότητα των προβλημάτων που παρουσιάζει η οικονομία. Στόχος τους η μεγιστοποίηση του ποσού των δολαρίων που θα εισπράξουν από το σχέδιο Μάρσαλ. Οι αμερικανικοί και συγκεκριμένα οι απεσταλμένοι τους στην Ελλάδα εντοπίζουν γρήγορα την πραγματικότητα αυτή και καταγράφουν την αναγκαιότητα της αλλαγής του τρόπου παρέμβασης των Η.Π.Α. στην χώρα. Παράλληλα ο πόλεμος της Κορέας μετατοπίζει γεωγραφικά τις προτεραιότητες της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ αλλαγές συντελούνται και σε οικονομικό επίπεδο. Η φιλοσοφία της οικονομικής πολιτικής των Η.Π.Α. θα επηρεαστεί από θέσεις που εστιάζουν στην εξασφάλιση της σταθερότητας του νομίσματος¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό και με αφετηρία το έτος 1952 συντελείται η δραστική μείωση της παρεχόμενης αμερικανικής οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα.

Τα γεγονότα αυτά φέρνουν τους αρμοδίους για την οικονομία του τόπου μπροστά σε

⁸Ιορδάνογλου, (2020).

⁹Φραγκιάδης, (2007), σ. 162.

¹⁰Χατζηιωσήφ, (2007), σ. 306.

ένα ιδιαίτερης σημασίας δίλημμα. Η οικονομική πολιτική της χώρας θα έπρεπε είτε να αλλάξει άμεσα γραμμή πλεύσης και να έρθει σε ρήξη με το παρελθόν είτε να βυθιστεί ξανά στον υπερπληθωρισμό και την οικονομική καθυστέρηση. Τα αμερικανικά δολάρια πλέον δεν θα αποτελούσαν το οξυγόνο της ελληνικής οικονομίας και εφόσον αυτή ήθελε να συνεχίσει να αναπνέει έπρεπε να μάθει να το κάνει μόνη της. Η Ελλάδα επιβάλλεται την στιγμή εκείνη να χαράξει στρατηγική που θα αντιμετωπίζει αυτοδύναμα τα χρόνια προβλήματα της οικονομίας της, όπως ο υψηλός πληθωρισμός, τα ελλείμματα στον δημόσιο προϋπολογισμό καθώς και οι ανισορροπίες του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η ψαλίδα στο εμπορικό έλλειμμα έπρεπε να κλείσει, ενώ εναλλακτικοί συναλλαγματικοί πόροι έπρεπε να βρεθούν. Πρόκειται χωρίς αμφιβολία για ένα δύσκολο, πλην όμως αναγκαίο εγχείρημα για την αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας της οικονομίας και την προώθηση ενός βιώσιμου σχεδίου οικονομικής ανάπτυξης.

Σκιαγραφώντας λοιπόν το πλαίσιο της οικονομικής σκέψης και φιλοσοφίας του μείγματος της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκε για να ξεφύγει η οικονομία από τα αδιέξοδα της καταλήγουμε στα εξής: Οι κατευθυντήριες γραμμές του οικονομικού πλάνου που συγκροτείται δίνονται από τους φορείς των ιδεών που καθιστούν διεθνώς αλλά και εγχωρίως σε απόλυτο δόγμα τον στόχο της νομισματικής σταθερότητας. Μπορεί ο αμερικανικός παράγοντας να σταμάτησε την ροή δολαρίων προς την χώρα, συνεχίζει όμως να είναι ο ρυθμιστής των οικονομικών εξελίξεων. Οι Η.Π.Α. λοιπόν διαμορφώνουν διεθνώς ένα σύστημα που η διατήρηση της αξίας των νομισμάτων και η σταθερότητα των ισοτιμιών μπαίνουν στο επίκεντρο. Η χώρα μας υποχρεούται να εφαρμόσει εκείνες τις αλλαγές που θα τις επιτρέψουν να συμμετάσχει στο νέο υπό διαμόρφωση νομισματικό πλαίσιο. Αντίστοιχα θα υπάρξουν και στο εσωτερικό της Ελλάδας οι προσωπικότητες που θα αναλάβουν να υποστηρίξουν σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο τις αρετές της νομισματικής σταθερότητας. Χαρακτηριστική φιγούρα εδώ είναι ο οικονομολόγος και καθηγητής Ξ. Ζολώτας. Για τον Ζολώτα σε μακροοικονομικό επίπεδο η εξασφάλιση της νομισματικής σταθερότητας αποτελεί αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση για την εξασφάλιση μιας σταθερής σε μακροχρόνια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης. Η εμπιστοσύνη του κοινού προς ένα σταθερό νόμισμα αλλά και ένα υγιές ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι στοιχεία που κινητοποιούν παραγωγικά τους οικονομικά δρώντες. Αντίθετα η εφαρμογή επεκτατικής δημοσιονομικής, πιστωτικής ή εισοδηματικής πολιτικής που στοχεύει στην τεχνητή αύξηση της ζήτησης στην οικονομία, οδηγεί σε πληθωρισμό, εμπορικό έλλειμμα και αντιστροφή της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης¹¹. Ιδιαίτερα δε για τον Ζολώτα σε υποανάπτυκτες οικονομίες όπως η ελληνική το πρόβλημα εντοπίζεται σε αδυναμίες στην πλευρά της προσφοράς και όχι στην ανεπάρκεια της συνολικής ζήτησης¹². Παρόμοιες απόψεις με τον μετέπειτα διοικητή της Τ.τ.Ε θα εκφράσει και ο μετέπειτα υπουργός Συντονισμού της ΕΡΕ, Π. Παπαληγούρας.

Έχοντας πλέον δεδομένο το θεωρητικό κατασκεύασμα σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να κινηθούν, οι οικονομικές αρχές θα προχωρήσουν στην υλοποίηση του. Η νέα οικονομική πολιτική εισάγεται σε δύο στάδια που αποτελούν μια ενιαία απάντηση στις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας. Αρχικά κατά την περίοδο 1951-1952 έχουμε το

¹¹Καζάκος, (2010), σ. 177.

¹²Στο ίδιο:178.

σταθεροποιητικό πρόγραμμα της κυβέρνησης Πλαστήρα με ιθύνοντα νου τον υπουργό Συντονισμού Γ. Καρτάλη. Γίνεται προσπάθεια να κοπούν τα κεφάλια της λερναίας ύδρας που ευθύνονται στην φάση εκείνη για τον πληθωρισμό στην χώρα. Έτσι έχουμε περιοριστική οικονομική πολιτική, είτε πιστωτική είτε δημοσιονομική, με στόχευση την μείωση του δημοσίου ελλείμματος την καλύτερευση του εμπορικού ισοζυγίου και την επιστροφή των αποταμιεύσεων στις εμπορικές τράπεζες¹³. Πρόκειται για έναν πρώτο γύρο στην προσπάθεια για την πλήρη χαλιναγώγηση του πληθωρισμού και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του νομίσματος στην οικονομία. Οι ενέργειες αυτές θα συμπληρωθούν με την νομισματική μεταρρύθμιση τον Απρίλιο του 1953. Η δραχμή θα υποτιμηθεί κατά 50% σε σχέση με το αμερικανικό νόμισμα με την νέα ισοτιμία να διαμορφώνεται στις 30 δραχμές ανά δολάριο. Στόχος της υποτίμησης αυτής ήταν η ανακούφιση του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας διαμέσου της αύξησης της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό. Ακόμα περισσότερο όμως οι αρχές επιθυμούσαν να πείσουν για την φερεγγυότητα του νομίσματος διαχρονικά. Για τον σκοπό αυτό η ελληνική κυβέρνηση δεσμεύεται για την άσκηση μιας σταθερά αντιπληθωριστικής πολιτικής, ανακοινώνοντας την απόλυτη σύνδεση της δραχμής με το δολάριο. Ο αποπληθωρισμός της οικονομίας από το σταθεροποιητικό πρόγραμμα Καρτάλη και τα συνοδευτικά της υποτίμησης μέτρα βοήθησαν στην επιτυχία του εγχειρήματος. Το εθνικό μας νόμισμα έπειτα και από αυτό μπαίνει οριστικά σε μια νέα φάση, εγκαινιάζοντας το 1954 την είσοδο του στο σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods.

1.3. Ένα οικονομικό σύστημα δομημένο σύμφωνα με τον κεντρικής σημασίας στόχο της νομισματικής ισορροπίας

Η συμμετοχή της δραχμής στο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και οι δεσμεύσεις των νομισματικών αρχών της χώρας για το ελληνικό νόμισμα καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό το μακροοικονομικό περιβάλλον εντός του οποίου έπρεπε να λειτουργήσει η ελληνική οικονομία. Ο στόχος της νομισματικής ισορροπίας δεν επέτρεπε υπερβολές στην πιστωτική ή την δημοσιονομική πολιτική, δεν συγχωρούσε άνοδο στο κόστος παραγωγής και εξωτερικά ελλείμματα. Ακόμα και οι αναπτυξιακοί στόχοι της οικονομίας βραχυχρόνια τοποθετούνταν χαμηλότερα σε σχέση με την νομισματική σταθερότητα. Η συνολική ζήτηση έπρεπε να παραμείνει μέσα σε ένα ελεγχόμενο πλαίσιο. Υπό το πρίσμα αυτό ήταν αναγκαίο να διαμορφωθεί το κατάλληλο πλέγμα παρεμβάσεων στην οικονομία αλλά και το θεσμικό πλαίσιο που θα υπηρετήσει πιστά το γενικότερο πλάνο.

Σε νομισματικό επίπεδο η ιδρυθείσα το 1946 Νομισματική Επιτροπή αποτελεί τον θεσμό που εκφράζει την δυναμική της θέλησης της χώρας για εφαρμογή χωρίς παρεκκλίσεις μιας σκληρής νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, βασισμένης στις προτεραιότητες των αρμοδίων για την οικονομία. Ο ρόλος της επιτροπής επεκτείνεται στο σύνολο της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας. Πρόεδρος του οργάνου είναι ο εκάστοτε υπουργός Συντονισμού της κυβέρνησης αλλά κομβικής σημασίας για την λειτουργία του είναι η θέση του διοικητή της Τ.τ.Ε. Ουσιαστικά οι αποφάσεις της Νομισματικής Επιτροπής βασίζονται σε

¹³Ψαλιδόπουλος, (1999), σ. 195.

σχέδια επί της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής που αναπτύσσονται από την Τ.τ.Ε. Κατά την μακρόχρονη θητεία του Ξ. Ζολώτα στο ελληνικό εκδοτικό ίδρυμα τα πλάνα αυτά επεξεργάζεται η Διεύθυνση Μελετών της τραπεζής¹⁴. Έτσι η Νομισματική Επιτροπή θωρακισμένη νομοθετικά ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της αναλαμβάνει τον συντονισμό της πιστωτικής πολιτικής της χώρας προς την κατεύθυνση εξασφάλισης της νομισματικής σταθερότητας. Στις αρμοδιότητες της συγκαταλέγεται ο καθορισμός της συνολικής προσφοράς χρήματος στην οικονομία, οι σκληροί συναλλαγματικοί περιορισμοί για την προστασία της σταθερής ισοτιμίας, η επιβολή αυστηρών κανόνων λειτουργίας προς το χρηματοπιστωτικό σύστημα και η επιτήρηση αυτών αλλά και ο καθορισμός των επιτοκίων¹⁵. Παράλληλα ισχυρός είναι ο ρόλος της Επιτροπής και στους αναπτυξιακούς στόχους της οικονομίας καθώς διαμορφώνει την κατανομή των πιστώσεων προς όφελος των τομέων αναπτυξιακής προτεραιότητας.

Η αντιπληθωριστική δέσμευση της οικονομικής πολιτικής καθορίζει αντίστοιχα τις παρεμβάσεις και στις υπόλοιπες πτυχές της μακροοικονομικής διαχείρισης της οικονομίας. Οι νομισματικές αρχές της χώρας τοποθετούσαν τα όρια στον πιστωτικό τομέα, ενώ από την πλευρά της η κυβέρνηση έπρεπε να παρουσιάσει τους κατάλληλους δημοσιονομικούς και εισοδηματικούς χειρισμούς. Πρόκειται για τις δύο συνιστώσες μιας ενιαίας πορείας προς την κατεύθυνση της νομισματικής σταθερότητας. Το κράτος λοιπόν επιβάλλει από πλευράς του δημοσιονομικούς κανόνες με γνώμονα τα παραπάνω. Η δημοσιονομική πολιτική της περιόδου προωθεί εθνικούς προϋπολογισμούς που στο σύνολο τους παρουσιάζουν χαμηλό ως ποσοστό του ΑΕΠ έλλειμμα. Στο τακτικό σκέλος του προϋπολογισμού δεν επιτρέπονται τα ελλείμματα. Αντιθέτως στόχος ήταν οι καταναλωτικές δαπάνες του κράτους να συμβάλλουν στην δημιουργία πλεονασμάτων που θα διοχετεύονταν στα ελλειμματικά προγράμματα δημοσίων επενδύσεων¹⁶. Πρόκειται για προσέγγιση που σταθμίζει προσεκτικά τις περιορισμένες δυνατότητες του φοροεισπρακτικού μηχανισμού να συγκεντρώνει έσοδα και την αδυναμία της χώρας να εξασφαλίσει στην φάση αυτή δανεισμό από το εξωτερικό. Στην λογική των υπευθύνων υπό τα δεδομένα αυτά η ύπαρξη υψηλών δημοσίων ελλειμμάτων ισοδυναμεί με την έκδοση νέου χρήματος για την κάλυψη τους και συνακόλουθα με πληθωρισμό. Παρόμοιες εμφανίζονται οι ευθύνες που κομίζει η χάραξη της εισοδηματικής πολιτικής. Ιδιαίτερα εδώ οι κυβερνήσεις καλούνται να επιλύσουν μια δύσκολη εξίσωση που συνδυάζει ορισμένες φαινομενικά αντιθετικές επιδιώξεις. Έτσι διαμορφώνεται ένα σύστημα που επιδιώκει μισθολογικές αυξήσεις που συνδέονται όμως με την άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας στην οικονομία. Η εσωτερική λογική του συστήματος αυτού είναι ταυτόχρονα αντιπληθωριστική αλλά και ευεργετική για την ευημερία των εργαζομένων. Φυσικά προτεραιότητα είναι η συγκράτηση του κόστους εργασίας ως δείκτη που επιδρά καθοριστικά στις τιμές, διαμορφώνει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και τις εξωτερικές επιδόσεις της χώρας¹⁷.

¹⁴Ψαλιδόπουλος, Μ. (1990), 51.

¹⁵ Ιορδάνογλου, (2020)

¹⁶Στο ίδιο.

¹⁷Στο ίδιο.

1.4. Το αναπτυξιακό μοντέλο της οικονομίας: Ανάπτυξη μέσα από την εκβιομηχάνιση

Παρά την γρήγορη μεταπολεμική οικονομική ανασυγκρότηση του τόπου η πραγματικότητα έδειχνε ότι η Ελλάδα παραμένει μια χώρα χαμηλού βιοτικού επιπέδου. Μάλιστα σημαντικοί αμερικανοί πολιτικοί παράγοντες και εμπειρογνώμονες που σταθμεύουν στην Αθήνα, προσδίδουν στην οικονομία της χώρας χαρακτηριστικά οικονομιών όπως των κρατών της Μέσης Ανατολής ή της Αφρικής και όχι της Ευρώπης¹⁸. Ο αστικός πολιτικός κόσμος είναι υποχρεωμένος να ξεπεράσει τέτοιες αντιλήψεις και να σχεδιάσει πλέον ένα σαφές και υλοποιήσιμο πρόγραμμα ανάπτυξης της οικονομίας. Η νομισματική σταθεροποίηση και η μακροοικονομική εξυγίανση δημιουργούσαν τις θετικές αναπτυξιακές προοπτικές που έλειπαν από την οικονομία έως τότε. Επιπλέον το χαμηλό επίπεδο εκκίνησης της αναπτυξιακής προσπάθειας έδινε την δυνατότητα για μια ταχεία άνοδο του εθνικού εισοδήματος βασισμένη στην εκτατική ανάπτυξη¹⁹.

Η χάραξη του αναπτυξιακού πλάνου της ελληνικής οικονομίας την στιγμή εκείνη υπακούει εξαρχής σε ορισμένες θεωρητικές παραδοχές και στοχεύσεις. Η χώρα είναι μια μικρή ανοιχτή οικονομία με διαχρονικό πρόβλημα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Αντίστοιχα το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς και οι διαθέσιμοι πόροι για επενδύσεις παρουσιάζουν ανεπάρκειες²⁰. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν σοβαρούς φραγμούς στην προσπάθεια για μια βιώσιμη ανάπτυξη. Έτσι το μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης που θα διαμορφωθεί μετεμφυλιακά θα επιχειρήσει να δώσει μια συνολική και οριστική απάντηση στα αντικειμενικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Η Ελλάδα χαράζει πορεία προς μια πιο εξωστρεφή οικονομία καθώς εμβαθύνει τις σχέσεις της με τον δυτικό κόσμο. Αυτό είναι το πλάνο της στην προσπάθεια της να δώσει ώθηση στην εγχώρια παραγωγική δραστηριότητα. Ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η χώρα θα λάβει μέρος στις ζυμώσεις που συντελούνται σε διεθνές επίπεδο και θα αποτελέσει μέλος των διεθνών οικονομικών και μη, οργανισμών που θα δημιουργηθούν. Το ίδιο θα συμβεί και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Ελλάδα βρίσκεται από νωρίς στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων. Αρχικά εξετάζει το ενδεχόμενο να προσχωρήσει στην ΕΖΕΣ²¹, ενώ τελικά θα καταλήξει το 1961 στην υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. Η εμπορική πολιτική της ελληνικής οικονομίας προκρίνει λοιπόν στροφή προς την δύση προσδοκώντας την εξασφάλιση νέων αγορών αλλά και νέων επενδυτών²². Η συνολική όμως αναπτυξιακή προσπάθεια είχε παρόλα αυτά έναν περιορισμό. Οι στόχοι της έπρεπε να συμβιβάζονται με την γενική αρχή της οικονομικής πολιτικής, την διαφύλαξη δηλαδή της αξίας του νομίσματος.

Σε ότι αφορά την επιλογή του μοχλού που θα οδηγήσει την οικονομία σε υψηλότερες αναπτυξιακές επιδόσεις, οι συσχετισμοί πολιτικών και οικονομικών δυνάμεων μεταπολεμικά έδιναν ξεκάθαρη απάντηση. Η ελληνική οικονομία θα επιχειρήσει να αναβαθμίσει την θέση της στον διεθνή καταμερισμό εργασίας επενδύοντας στην εκβιομηχάνιση της και ιδιαίτερα

¹⁸Στο Κείμενο: Ο σωτήρας από την Νεβάδα (Εφημερίδα των Συντακτών, 2017).

¹⁹Ιορδάνογλου, (2020)

²⁰Ψαλιδόπουλος, (1999), σ. 180.

²¹Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 42.

²²Καζάκος, (2010), σ. 239.

στην δημιουργία βαριάς βιομηχανίας. Ο κύκλος των συζητήσεων σχετικά με την εκβιομηχάνιση της χώρας είχε ανοίξει ήδη προπολεμικά με πρωτοβουλία οικονομολόγων του χώρου της Αριστεράς. Η αποδοχή όμως του αιτήματος ήταν σχεδόν απόλυτη και στο αστικό μπλοκ με εξαίρεση τις διαφωνίες που εκφράζει ως προ το εγχείρημα ο καθηγητής Κ. Βαρβαρέσος²³. Βασικό επιχείρημα των υποστηρικτών της εκβιομηχάνισης είναι το γεγονός πως τεχνικά η χώρα έχει τις δυνατότητες να προχωρήσει στο σχέδιο. Δημοσιευμένες μελέτες ήδη από την δεκαετία του '40 δείχνουν ότι οι πλουτοπαραγωγικές πηγές του τόπου προσφέρουν ευκαιρίες για την δημιουργία νέων βιομηχανιών. Ταυτόχρονα η ενεργειακή υποστήριξη της προσπάθειας θεωρούνταν δεδομένη καθώς ο εξηλεκτρισμός της χώρας μπορούσε να πραγματοποιηθεί γρήγορα και με επάρκεια, βασισμένος σε λιγνιτικούς και υδροηλεκτρικούς σταθμούς. Τόσο οι εκθέσεις της UNNRA όσο και εκείνη του αμερικανού εμπειρογνώμονα Porter επιβεβαιώνουν μεταπολεμικά τις θετικές προοπτικές για την εκβιομηχάνιση της χώρας.

Οι αρχές του τόπου θα συνδέσουν αρχικά την προσπάθεια για εκβιομηχάνιση με την παροχή της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας. Ο αμερικανικός όμως παράγοντας δεν έδειχνε θετικός στην χρηματοδότηση μιας τέτοιας προσπάθειας για την Ελλάδα. Οι Η.Π.Α. χωρίς να θέτουν μεν βέτο ωθούν την χώρα προς άλλου τύπου αναπτυξιακά σχέδια που αναπαράγουν την προϋπάρχουσα δομή του καταμερισμού εργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών²⁴. Οι ελληνικές κυβερνήσεις της εποχής στο σημείο αυτό δεν έδειχναν διατεθειμένες να ακολουθήσουν τις συστάσεις των αμερικανών. Αντίθετα θα προσπαθήσουν να διαμορφώσουν μαζί τους ένα εναλλακτικό πλάνο για την εκβιομηχάνιση της χώρας²⁵.

Η αλλαγή της διάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας προς όφελος της βιομηχανίας αποτελεί όπως βλέπουμε βασική αναπτυξιακή επιλογή. Τα πρότυπα που επικρατούν διεθνώς ωθούν τους σχεδιαστές της οικονομικής πολιτικής προς αυτή την κατεύθυνση. Ο τουρισμός και η ναυτιλία είναι καλές αλλά συμπληρωματικές πηγές εισροής ξένου συναλλάγματος. Παράλληλα η γεωργία υστερεί αισθητά σε παραγωγικότητα και επομένως δεν μπορεί να αποτελέσει τον πυλώνα ανάπτυξης της χώρας. Η βιομηχανία θα φέρει το βάρος της αναπτυξιακής προσπάθειας. Παράλληλα εκμεταλλευόμενη την εξωστρέφεια της οικονομίας θα επιχειρήσει να λύσει οριστικά το πρόβλημα στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Έτσι υπό τις συμβουλευτικές επεμβάσεις της ECA/G προβάλλεται ένα νέο σχέδιο για την εκβιομηχάνιση της Ελλάδας που δημιουργεί δύο κυρίαρχους πόλους. Από την μία το κράτος μέσω του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων αναλαμβάνει την αναβάθμιση των υποδομών της χώρας. Από την άλλη βιομηχανικές επενδύσεις που πηγάζουν από κεφάλαια αλλά και τεχνολογία εισαγόμενη από το εξωτερικό²⁶. Η χρηματοδότηση λοιπόν της εκβιομηχάνισης της χώρας σχεδιάζεται με επίκεντρο το ξένο κεφάλαιο. Στο απρόθυμο για επενδύσεις και μεταπρατικού χαρακτήρα εγχώριο επιχειρηματικό παράγοντα προβλέπεται να αφεθούν οι δραστηριότητες που αφορούν την ελαφρά βιομηχανία. Γύρω από το πλάνο αυτό θα συγκροτηθεί ένα πλέγμα παρεμβάσεων του κράτους στην οικονομία που θα στηρίξει με κάθε τρόπο την προσπάθεια εκβιομηχάνισης του τόπου.

²³Καζάκος, (2010), σ. 239.

²⁴Σταθάκης, (2002), σ. 47

²⁵Στο ίδιο σ. 46.

²⁶Στο ίδιο σ. 46.

Το ειδικό βάρος που θα δοθεί μεταπολεμικά στις ξένες επενδύσεις και στην προσέλκυση τους για την προώθηση της εγχώριας αναπτυξιακής διαδικασίας δεν είναι μια τυχαία επιλογή. Πρόκειται για μια οικονομική πολιτική νεοκλασικής απόχρωσης που προσπαθεί να ξεπεράσει την στενότητα κεφαλαίων που χαρακτηρίζει όπως είδαμε οικονομίες σαν την ελληνική. Στην συγκεκριμένη περίπτωση τα ξένα κεφάλαια εισρέουν στην χώρα και αναβαθμίζουν τις αναπτυξιακές δυνατότητες που μπορούν να υποστηρίξουν οι εσωτερικές αποταμιεύσεις. Ταυτόχρονα αναβαθμίζουν τεχνολογικά και οργανωτικά την παραγωγική διαδικασία συμβάλλοντας στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας²⁷. Οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις ανεξάρτητα από ιδεολογικές κατευθύνσεις θα επιδιώξουν όλες ανεξαιρέτως να μεγιστοποιήσουν τις προερχόμενες από ξένα κεφάλαια επενδύσεις. Η ψήφιση του νόμου 2687/1953 αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο της προσπάθειας προσέλκυσης ξένων επενδυτικών κεφαλαίων στην Ελλάδα. Με τον νόμο αυτό παρέχονται ισχυρά κίνητρα και προστασία στις ξένες παραγωγικές επενδύσεις. Ο νόμος θωρακίζεται συνταγματικά με βάση το άρθρο 112 στο Σύνταγμα του 1952. Έτσι οι ξένες επενδύσεις εξασφαλίζουν σταθερό φορολογικό σύστημα για μία δεκαετία, δασμολογικές ελαφρύνσεις, απαλλαγή από κάθε αναγκαστική απαλλοτρίωση σε καιρό ειρήνης και δυνατότητα εξαγωγής στο εξωτερικό μέρους των κερδών τους²⁸. Μπορούμε ακόμα να εντοπίσουμε σε ορισμένες μεμονωμένες συμβάσεις επιπρόσθετες ελαφρύνσεις και παροχές όπως η χορήγηση φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας κ.α. Οι κυβερνήσεις από την πλευρά τους προσπαθούν παράλληλα να πολλαπλασιάσουν τα οφέλη των επενδύσεων αυτών για το σύνολο της οικονομίας. Επιβάλλουν έτσι στις ξένες επιχειρήσεις να εισάγουν τα επενδυτικά τους κεφάλαια από το εξωτερικό, να απασχολούν εγχώριο εργατικό δυναμικό αλλά και να αναλαμβάνουν παράλληλες επενδύσεις²⁹.

Το κράτος από την σκοπιά του κατέχει μια αυτόνομη και ταυτόχρονα συμπληρωματική θέση στα σχέδια εκβιομηχάνισης του τόπου. Το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων της χώρας καλείται να αναπτύξει τις βασικές υποδομές της οικονομίας. Πρόκειται για μια κεντρικής σημασίας αναγκαιότητα στην πορεία προς την εκβιομηχάνιση του τόπου. Ξεχωριστή αναφορά αξίζει να γίνει στις κρατικές πρωτοβουλίες που στόχο έχουν τον εξηλεκτρισμό της χώρας με όχημα την δημιουργία της ΔΕΗ. Η βιομηχανία είναι ένας ιδιαίτερα ενεργοβόρος κλάδος και το κράτος εφόσον επιθυμεί να τον αναπτύξει οφείλει να καλύψει τις ανάγκες του σε ηλεκτρική ενέργεια. Επιπλέον στην αρμοδιότητα του κράτους βρίσκονται οι παρεμβάσεις που στόχο έχουν την καλύτερευση του οδικού δικτύου και την ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών αλλά και των υποδομών στην ύπαιθρο³⁰. Στην πορεία του χρόνου βέβαια το κράτος δεν θα διστάσει να αναλάβει το ίδιο επιχειρηματικές πρωτοβουλίες για την δημιουργία νέων, κεντρικής σημασίας βιομηχανιών για τις οποίες ο ιδιωτικός τομέας δεν έχει εκφράσει ενδιαφέρον. Διακρίνουμε λοιπόν μια ενεργή εμπλοκή του κρατικού παράγοντα στην διαδικασία εκβιομηχάνισης μέσω σειράς παραγωγικών επενδύσεων που προωθούνται από πλευράς του. Η συμβολή του μάλιστα στην συνολική προσπάθεια είναι καθοριστική καθώς υπό τον έλεγχο του βρίσκονται κλάδοι και επιχειρήσεις που καθορίζουν το κόστος παραγωγής στο σύνολο της οικονομίας.

²⁷Καζάκος, (2010), σ. 204.

²⁸Στο ίδιο σ. 206

²⁹ Στο ίδιο σ. 206.

³⁰Ιορδάνογλου, (2020).

Η στρατηγική επιλογή για ανάπτυξη μέσα από την εκβιομηχάνιση της οικονομία θα στηριχθεί με απόλυτο τρόπο δημιουργώντας ένα πολύπλευρα ευνοϊκό πλαίσιο για επενδύσεις στην βιομηχανία. Οι νόμοι που προσφέρουν φορολογικές ελαφρύνσεις και κίνητρα για μεγάλες επενδύσεις στην μεταποίηση επεκτείνονται³¹. Οι εμπορικές τράπεζες δεσμεύονται θεσμικά στην παροχή του μεγαλύτερου όγκου των πιστώσεων τους για την χρηματοδότηση επενδυτικών πρωτοβουλιών στους τομείς αναπτυξιακής προτεραιότητας. Εξασφαλίζουν ακόμα πόρους για την κρατική επενδυτική δραστηριότητα. Ταυτόχρονα κάνουν την εμφάνιση τους κρατικές επενδυτικές τράπεζες όπως η ΕΤΒΑ αλλά και ιδιωτικές όπως η ΕΤΕΒΑ και η Τράπεζα Επενδύσεων. Σκοπός τους η μεσο-μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση της βιομηχανίας και βιοτεχνίας³². Η εισοδηματική πολιτική από την πλευρά της αφήνει σημαντικά περιθώρια κέρδους στα επενδύσιμα κεφάλαια και συμβάλλει στην άνοδο της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Εξάλλου για την τελευταία δίνει ιδιαίτερη μέριμνα η δασμολογική προστασία που προσφέρει απλόχερα η πολιτεία. Έτσι σημαντικές δασμολογικές επιβαρύνσεις, άνιση φορολογική και πιστωτική αντιμετώπιση υφαίνουν ένα πέπλο προστασίας στην εγχώρια παραγωγή που εξασφαλίζει την ανταγωνιστική της υπεροχή στο εσωτερικό της οικονομίας.

Για την συνολική όμως επιτυχία του αναπτυξιακού προγράμματος σημαντική θεωρήθηκε ακόμα η συμβολή του αγροτικού τομέα. Χωρίς αμφιβολία ο αναπτυξιακός σχεδιασμός ρίχνει το ενδιαφέρον του στην βιομηχανία και προδιαγράφει την μείωση του ειδικού βάρους της γεωργίας στην εθνική παραγωγή . Ο ρόλος του αγροτικού κλάδου στην οικονομία μεταπολεμικά μετασηματίζεται καθώς καλείται να ανταποκριθεί στις αξιώσεις που γεννά η εκβιομηχάνιση της χώρας. Ο αγροτικός κόσμος σηκώνει το βάρος της προσπάθειας δημιουργίας βαριάς βιομηχανίας προσφέροντας πολυεπίπεδα στο εγχείρημα. Τις ανάγκες για εργατικά χέρια στα αστικά κέντρα και στις βιομηχανικές μονάδες που θα λειτουργήσουν εκεί θα καλύψει η αγροτική έξοδος. Χαμηλές τιμές στα αγροτικά προϊόντα ισοδυναμούσαν με φθηνότερες πρώτες ύλες για την βιομηχανία, χαμηλότερο κόστος διατροφής για τους εργαζόμενους στον κλάδο και συγκράτηση του κόστους παραγωγής στο σύνολο αυτού³³. Παρόλα αυτά όμως η κρατική αγροτική πολιτική στόχευε παράλληλα στην άνοδο της παραγωγής στον πρωτογενή τομέα και στην αναδιάρθρωση της. Για τον σκοπό αυτό σχεδιάστηκαν δημόσιες επενδύσεις σε εγχειρίσματα έργα, ενώ η χρηματοδότηση του τομέα προβλέπεται άνετη και ευνοϊκή με δάνεια προερχόμενα από την ΑΤΕ. Προβλέπεται ακόμα στήριξη του αγροτικού εισοδήματος μέσω παρεμβάσεων στον μηχανισμό των τιμών προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση του τομέα με μια ολική μετανάστευση του αγροτικού πληθυσμού προς τις πόλεις ή το εξωτερικό³⁴.

1.5. Η θέση του κράτους μέσα στο νέο οικονομικό σύστημα

Χωρίς αμφιβολία από τα όσα προηγήθηκαν συμπεραίνουμε ότι οι αρμοδιότητες του

³¹Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 42.

³²Στο ίδιο σ. 43.

³³Σακελλαρόπουλος, (2011β), σ. 220.

³⁴Στο ίδιο σ. 222.

κράτους εντός του νέου καθεστώτος λειτουργίας της οικονομίας εμφανίζονται αναβαθμισμένες σε σχέση με το παρελθόν ή ακόμα περισσότερο με την σημερινή πραγματικότητα στην οικονομία. Η κυρίαρχη οικονομική σκέψη ήδη προπολεμικά διαμορφώνεται εναλλακτικά καθώς οι κεϋνσιανές οικονομικές ιδέες κερδίζουν την εμπιστοσύνη των πολιτικών. Η εικόνα αυτή δεν αλλάζει κατά την μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα σε ότι αφορά την Δυτική Ευρώπη αλλά και την χώρα μας. Ο κλασικός φιλελευθερισμός του 19ού αιώνα είχε απωλέσει την ηγεμονία των ιδεών, με τους θαυμαστές του κράτους να κερδίζουν προσωρινά την ιδεολογική μάχη. Το “αόρατο χέρι της αγοράς” δεν εμφανίζεται το ίδιο θελκτικό στους οικονομολόγους της περιόδου. Αντίθετα ο ενεργός οικονομικό ρόλος του κράτους και η παρεμβατικότητα του φαίνεται ότι μπορούν να μετριάσουν τις αστοχίες της ελεύθερης αγοράς και να ωθήσουν την οικονομία σε υψηλότερες αναπτυξιακές επιδόσεις. Ο καπιταλισμός στα μέσα του 20ου αιώνα δεν αφουγκράζεται πλέον το δόγμα του “laissez-faire” και χαράζει παρεμβατικές οικονομικές πολιτικές νέου τύπου.

Η χώρα μας λοιπόν θα ακολουθήσει τις διεθνείς εξελίξεις και σε αυτό το επίπεδο. Πραγματοποιείται έτσι στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας μια πολυδιάστατη σύμπραξη δύο διαφορετικών θεωρητικών σχολών των οικονομικών. Η νομισματική σταθερότητα θα συναντήσει την έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους νόμους της αγοράς. Το πάντρεμα αυτό θα δημιουργήσει για την εγχώρια οικονομία ένα σαφώς ορισμένο πλαίσιο κατανομής αρμοδιοτήτων σε παραγωγικό και όχι μόνο επίπεδο. Η ιδιωτική επιχειρηματικότητα εξασφαλίζει εντός του συστήματος αυτού ελευθερία κινήσεων στους τομείς που βρίσκονται στην σφαίρα επιρροής της. Αντίστοιχα το κράτος έρχεται να εμπεδώσει την δική του αυξημένου ειδικού βάρους θέση στην οικονομία³⁵. Δημιουργείται έτσι ένα μικτού τύπου οικονομικό σύστημα παρόμοιας λογικής με εκείνα των ευρωπαϊκών κρατών. Στο μοντέλο αυτό το κράτος αναλαμβάνει να στηρίζει την αποτελεσματικότητα των στόχων της οικονομικής πολιτικής δημιουργώντας ένα νέο νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο και ελέγχοντας βασικούς τομείς της οικονομίας.

Σε ότι αφορά την εφαρμογή του στην πράξη το κρατικό παρεμβατικό πλαίσιο σχηματίζεται εγχωρίως κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50. Η συμβολή του κράτους παρουσιάζεται απόλυτα στοχευμένη με επίκεντρο την εποπτεία της επίτευξης των αναπτυξιακών και νομισματικών επιδιώξεων της οικονομίας. Τρία είναι τα βασικά πεδία εκδήλωσης των δραστηριοτήτων του κράτους και σχετίζονται με αναπτυξιακές πρωτοβουλίες σε επενδυτικό επίπεδο, την μορφή του τραπεζικού συστήματος αλλά και της αγοράς εργασίας. Και στις τρεις περιπτώσεις ο κρατικός παράγοντας λειτουργεί σύμφωνα με τις σύγχρονες αναβαθμισμένες αρμοδιότητες του προς όφελος της υπέρβασης των αδυναμιών της αγοράς. Το κράτος λοιπόν αναλαμβάνει ανεξάρτητα από τον ιδιωτικό τομέα να προωθήσει την αναπτυξιακή διαδικασία. Το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων του εθνικού προϋπολογισμού αναδεικνύεται σε βασικό εργαλείο της ανάπτυξης. Δημιουργούνται ισχυρά κρατικά μονοπώλια και κρατικές επιχειρήσεις σε υποδομές, βιομηχανία και γεωργία. Θα χρησιμοποιηθεί ακόμα ο οικονομικός προγραμματισμός ως όχημα συντονισμού της οικονομικής πολιτικής και θα κατατεθούν υπό το πρίσμα αυτό μακροχρόνια προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης³⁶. Ο τραπεζικός τομέας λειτουργεί και εκείνος κάτω από τον

³⁵Ιορδάνογλου, (2020).

³⁶Σακελλαρόπουλος, (2011α), σ. 97.

ασφυκτικό κρατικό έλεγχο. Η δομή του είναι ολιγοπωλιακή και πλήρως ασύμβατη με τις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού. Το τραπεζικό σύστημα λειτουργεί κάτω από ασφυκτικό κρατικό έλεγχο. Εκτός από μερικές εξαιρέσεις η ιδιοκτησία των τραπεζικών ιδρυμάτων ανήκει μεταπολεμικά στο κράτος. Οι κανόνες λειτουργίας τους ορίζονται από αυτό. Διοικητικού χαρακτήρα ζήτημα ήταν ακόμα ο καθορισμός των επιτοκίων και η κατανομή των πιστώσεων στην οικονομία³⁷. Το κράτος στοχεύει στην προσέλκυση καταθέσεων στις τράπεζες και στην εξυπηρέτηση των χρηματοδοτικών αναγκών των τομέων αναπτυξιακής προτεραιότητας. Ως προς την αγορά εργασίας το κράτος ασκεί μια πατερναλιστική πολιτική. Η κρατική καταστολή, ο έλεγχος του συνδικαλιστικού κινήματος και ο θεσμός της αναγκαστικής διαίτησής αποτελούν τμήμα της εισοδηματικής πολιτικής των κυβερνήσεων της εποχής³⁸.

1.6. Τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής μέσα από τις επιδόσεις της οικονομίας

Η χώρα κατά την περίοδο 1953-1973 έγινε χωνευτήρι μια σειράς πολλαπλών μετασχηματισμών σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η ελληνική οικονομία χωρίς αμφιβολία θα γνωρίσει μια πρωτοφανή για τα δεδομένα της οικονομική ανάπτυξη, εκμεταλλεύομενη συνδυαστικά το θετικό διεθνές πλαίσιο, το χαμηλό επίπεδο εκκίνησης και τις επιτυχημένες οικονομικές παρεμβάσεις στο εσωτερικό. Οι αναπτυξιακές επιδόσεις εμφανίζονται εντυπωσιακές και ανώτερες του αναμενομένου. Σύμφωνα με υπολογισμούς μεταξύ 1953 και 1973, η οικονομία καταγράφει κατά μέσο όρο ρυθμούς ανάπτυξης 7,2% ετησίως, ποσοστό που αποτελεί την δεύτερη καλύτερη επίδοση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, κατώτερη μόνο από εκείνη της Ιαπωνίας. Για την περίοδο 1961-1973 το ίδιο νούμερο θα κυμανθεί στο 7,7% (ή 8,6% με βάση τα νέα στοιχεία) ετησίως. Το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην ίδια φάση αυξάνεται με ετήσιους ρυθμούς 6,5%, ενώ η παραγωγικότητα της οικονομίας προσεγγίζει ταχύτατα εκείνη των ευρωπαϊκών κρατών και των Η.Π.Α.³⁹ Η χώρα αναβαθμίζει την θέση της διεθνώς με την χρυσή εποχή του δυτικού καπιταλισμού να αποκτά την αντίστοιχη ελληνική εκδοχή της. Η ευημερία και η πρόοδος που θα επιδείξει η εγχώρια οικονομία επιτρέπει σε αρκετούς να κάνουν λόγο για το ελληνικό “οικονομικό θαύμα”.

Πράγματι λοιπόν η οικονομία του τόπου στις αρχές της δεκαετίας του '50 μπήκε σε μια νέα τροχιά. Η πιστή προσήλωση στην πολιτική της νομισματικής σταθερότητας που εγκαινιάζεται με την υποτίμηση του 1953 φέρνει γρήγορα αποτελέσματα. Ο πληθωρισμός θα τεθεί σύντομα υπό έλεγχο και θα σταματήσει για χρόνια να αποτελεί τον “γόρδιο δεσμό” της οικονομικής πολιτικής. Η άνοδος του τιμαρίθμου για την περίοδο 1955-1972 διαμορφώθηκε κατά μέσο όρο στο 2,5% ετησίως⁴⁰. Η εικόνα αυτή επαναφέρει πλήρως την υγιή λειτουργία των οικονομικών νόμων. Η εμπιστοσύνη του κοινού προς το νόμισμα αποκαθίσταται και τα χρήματα του επιστρέφουν στις τράπεζες, προσφέροντας τους ρευστότητα που επιτρέπει την ομαλή χρηματοδότηση της οικονομίας. Μάλιστα στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '60 αντιμετωπίζεται οριστικά το πρόβλημα της χρυσοφιλίας. Παράλληλα οι εξελίξεις αυτές θα

³⁷ Στο ίδιο σ. 100.

³⁸ Ιορδάνογλου, (2020).

³⁹ Στο ίδιο.

⁴⁰ Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 212.

αποδειχθούν ευεργετικές για τις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας καθώς το ισοζύγιο άδηλων πόρων εξελίσσεται σε βασικό στήριγμα της οικονομίας. Η ανανεωμένη εμπιστοσύνη στην δραχμή αυξάνει τις εισροές συναλλάγματος που προέρχονται από κεφάλαια του εξωτερικού, τον τουρισμό αλλά και μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα. Η συνεχώς αυξανόμενη εισροή άδηλων πόρων στην οικονομία εξασφαλίζει σχετική ισορροπία στις εξωτερικές πληρωμές της χώρας⁴¹ και επιτρέπει την συνέχιση των αναπτυξιακών επιδόσεων που σε διαφορετική περίπτωση θα είχαν ελαττώσει ρυθμούς λόγω του σημαντικού ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο.

Η ισχυρή ανάπτυξη που επιτυγχάνει η ελληνική οικονομία μεταπολεμικά είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα του μεγάλου όγκου επενδύσεων που πραγματοποιούνται σε εκείνη. Οι δημόσιες επενδύσεις από το 1954 έως το 1968 θα τετραπλασιαστούν, ενώ την ίδια ανοδική πορεία θα ακολουθήσουν και οι ιδιωτικές⁴². Σε ότι αφορά τις ξένες επενδύσεις η συμβολή τους εμφανίζεται από τις αρχές της δεκαετίας του '60 και έπειτα. Ανεξάρτητα από τα προνόμια του νόμου 2687/53 η προσέλκυση ξένων επενδύσεων δείχνει να εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της αύξησης του ενδιαφέροντος των δυτικών οικονομιών για επενδύσεις στο εξωτερικό και της σημαντικής ενίσχυσης της εγχώριας ζήτησης. Εξάλλου το ξένο κεφάλαιο τοποθετεί μεν σύμφωνα με τους σχεδιασμούς τα χρήματα του στην βιομηχανία, στοχεύει όμως, πλην μερικών εξαιρέσεων, στην εσωτερική αγορά. Σε κάθε περίπτωση η χρηματοδότηση των επενδύσεων στην χώρα συντελείται κυρίως με εγχωριους πόρους⁴³. Ο κατασκευαστικός τομέας στην φάση αυτή θα αποτελέσει μια από τις ατμομηχανές της ανάπτυξης καθώς συνεισφέρει αποτελώντας το 40% των ιδιωτικών επενδύσεων και το 30% των συνολικών⁴⁴. Ιδιαίτερη βαρύτητα για την ανάπτυξη του κλάδου των κατασκευών είχαν οι κατοικίες, κινητοποιούμενες ανεξάρτητα από το κεντρικό αναπτυξιακό σχέδιο και συμπαρασύροντας προς τα πάνω κλάδους της μεταποίησης. Για το διάστημα 1960-76 οι επενδύσεις σε κατοικίες αποτελούσαν το 6% του ΑΕΠ έναντι μέσου όρου 4,5% στις χώρες του ΟΟΣΑ⁴⁵. Δεδομένης της σημαντικής επενδυτικής δραστηριότητας σε έργα υποδομής όπως η ενέργεια, τηλεπικοινωνίες κτλ. συμπεραίνουμε ότι η επέκταση του δευτερογενούς τομέα μεταπολεμικά δεν μπορεί να χρεωθεί μονόπλευρα στην ανάπτυξη των κλάδων της μεταποίησης. Βέβαια σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι οι επενδύσεις στην βιομηχανία αν και αποτελούσαν μόλις το 13% του συνόλου⁴⁶ συνεισφέρουν σημαντικά στην ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα καθώς εμφανίζουν υψηλή παραγωγικότητα εργασίας. Ο αγροτικός τομέας από την πλευρά του απορροφά σημαντικό μέρος των δημοσίων επενδύσεων του κράτους, ενώ η ΑΤΕ αναλαμβάνει την χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων του κλάδου.

Η αλλαγή που βλέπουμε να συντελείται μεταπολεμικά στην κατανομή των διαθέσιμων επενδυτικών πόρων μεταξύ των κλάδων της οικονομίας θα γίνει φορέας σημαντικών ανακατατάξεων στην εγχώρια παραγωγή. Η ελληνική κοινωνία

⁴¹Ιορδάνογλου, (2020).

⁴²Σταθάκης, (2002), σ. 52.

⁴³Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 212.

⁴⁴Σταθάκης, (2002), σ. 57.

⁴⁵Φωτόπουλος, (1985), σ. 227.

⁴⁶Ιορδάνογλου, (2020).

μετασηματίζεται από αγροτική σε βιομηχανική ακολουθώντας τα διεθνή πρότυπα. Ο δευτερογενής τομέας θα αυξήσει σημαντικά την συμμετοχή του στο ΑΕΠ υποσκελίζοντας ήδη από το 1960 το αντίστοιχο ποσοστό της γεωργίας. Την περίοδο αυτή στον τομέα είχαμε ανάπτυξη 10,1% κατά μέσο όρο ετησίως, ποσοστό από τα μεγαλύτερα μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ⁴⁷. Ακόμα πραγματοποιείται μια μεγάλης κλίμακας εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη. Ως αποτέλεσμα αυτού το ποσοστό των εργαζομένων στους αστικούς τομείς της οικονομίας αυξάνεται. Εξελίξεις προς την επιθυμητή κατεύθυνση είχαμε και στο εσωτερικό της μεταποίησης καθώς παρατηρείται μετατόπιση από τα καταναλωτικά αγαθά των παραδοσιακών κλάδων της ελαφράς βιομηχανίας προς την παραγωγή ενδιάμεσων και κεφαλαιουχικών προϊόντων της βαριάς βιομηχανίας. Η συμμετοχή μάλιστα των τελευταίων στις βιομηχανικές εξαγωγές σημειώνει μεγάλη άνοδο και περνάει στην πρώτη θέση επί του συνόλου. Παράλληλα ο εξαγωγικός χαρακτήρας της οικονομίας αλλάζει συνολικά καθώς οι βιομηχανικές εξαγωγές στο τέλος του '60 θα ξεπεράσουν σε αξία εκείνες του αγροτικού τομέα. Βέβαια αυτό δεν θα κλείσει την ψαλίδα του εμπορικού ελλείμματος σε αντίθεση με τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η υποκατάσταση εισαγωγών και όχι οι εξαγωγές θα αποτελέσουν το κύριο έρεισμα του εμπορικού ισοζυγίου που παρόλα αυτά το έλλειμμα του συνεχώς αυξάνεται ως αποτέλεσμα της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Σε ότι αφορά τον πρωτογενή τομέα θα καταγραφεί και εδώ αύξηση της παραγωγής και των στρεμματικών αποδόσεων. Οι ρυθμοί βέβαια ανάπτυξης του τομέα είναι σαφώς υποδεέστεροι σε σχέση με το σύνολο της οικονομίας και διαμορφώνονται στο 4,1% ετησίως⁴⁸. Μεταξύ 1961 και 1971 ο αγροτικός πληθυσμός θα μειωθεί κατά 700 χιλιάδες αντιπροσωπεύοντας πλέον το 40% περίπου των εργαζομένων⁴⁹. Η αγροτική έξοδος, η εκμηχάνιση, τα εγγειοβελτιωτικά έργα, η χρήση λιπασμάτων κ.α. θα μειώσουν την υποαπασχόληση στον τομέα και θα αυξήσουν την παραγωγικότητα του. Επιπλέον στο εσωτερικό της γεωργίας θα πραγματοποιηθούν ορισμένες διαρθρωτικές αλλαγές που εμφανίζονται με την στροφή προς την παραγωγή πιο “δυναμικών” εξαγωγίμων προϊόντων που κερδίζουν έδαφος σε σχέση με τα παραδοσιακά αγροτικά. Το γεγονός αυτό θα εξασφαλίσει αυτάρκεια και θα δημιουργήσει πλεονάσματα στον τομέα με το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας στα αγροτικά προϊόντα να εμφανίζεται για μακρά περίοδο θετικό. Τέλος οι υπηρεσίες παρουσιάζουν παραπλήσιους ρυθμούς αύξησης της παραγωγής τους με το σύνολο της οικονομίας. Κυρίαρχοι κλάδοι εδώ αναδεικνύονται ο τουρισμός και η ναυτιλία η οποία σταδιακά αυξάνει την δυναμική της.

Πίνακας 1.1 Μεταβολές στην Κλαδική Διάρθρωση του ΑΕΠ (% στη βάση τρεχουσών τιμών)⁵⁰

	Αγροτικός Τομέας	Βιομηχανία(Μεταποίηση)	Υπηρεσίες
--	------------------	------------------------	-----------

⁴⁷Καζάκος, (2010), σ. 186.

⁴⁸Ιορδάνογλου, (2020).

⁴⁹Φραγκιάδης, (2007), σ. 180.

⁵⁰Βαΐτσος και Γιαννίτης, (2011), σ. 67.

1960	22,8	25,7(16,3)	51,4
1970	18,2%	31,4%(19,1)	50,4

Πίνακας 1.2 Μεταβολές στη Διάρθρωση της Απασχόλησης(%)⁵¹

	Αγροτικός Τομέας	Βιομηχανία(Μεταποίηση)	Υπηρεσίες
1961	53,9	19,2(13,4)	23,6
1971	40,6	26,5(17,1)	31

Η ανεργία όμως είναι το ουσιαστικότερο κοινωνικό ζήτημα που βλέπουμε να δημιουργεί προβληματισμό χωρίς να βρίσκει απάντηση καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Παρά την ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη της χώρας παρατηρούμε ότι οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται μεταξύ του 1953-1973 δεν επαρκούν για να καλύψουν την συνολική προσφορά εργασίας στον τόπο. Το αναπτυξιακό μοντέλο που επιλέγει η χώρα μεταπολεμικά δεν προσφέρει την δυνατότητα για την δημιουργία επαρκούς αριθμού θέσεων εργασίας. Στόχος της οικονομικής πολιτικής ήταν η προώθηση της ανάπτυξης και μόνο δευτερευόντως η απορρόφηση του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού. Για τον σκοπό αυτό την λύση σχεδιάζεται να δώσει η οργανωμένη μετανάστευση προς το εξωτερικό και συγκεκριμένα προς τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη⁵². Μεταξύ 1951-1971 ο αριθμός των Ελλήνων που μετανάστευσαν προς το εξωτερικό έφτασε το 1.072.000, ενώ από αυτούς παλιννόστησαν οι 460.000⁵³. Κύριες χώρες υποδοχής αποτέλεσαν το Βέλγιο κατά τα μέσα της δεκαετίας του '50 και η Δυτική Γερμανία έπειτα από το 1959. Η ελληνική κοινωνία αλλά και οικονομία στερείται με τον τρόπο αυτό ένα δυναμικό τμήμα του πληθυσμού της και υποθηκεύει βασικά ζητούμενα για την διαχρονική ανάπτυξη της. Η εξωτερική μετανάστευση των δεκαετιών του '50 και '60 αποτελεί κατά γενική ομολογία ένα μελανό σημείο των οικονομικών πεπραγμένων της περιόδου.

Κεφάλαιο 2.

Πορεία προς την εγκαθίδρυση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Η θέση του Στρατού στην πολιτική ζωή του τόπου μεταπολεμικά

Τα γεγονότα της 21ής Απριλίου του 1967 αποτελούν τομή για την μετεμφυλιακή

⁵¹Στο ίδιο σ. 76.

⁵²Φραγκιάδης, (2007), σ. 167.

⁵³Ιορδάνογλου, (2020).

πολιτικής ιστορία της Ελλάδας. Ο Γ. Παπαδόπουλος και η ομάδα του κηρύττουν τότε την δικτατορία στην χώρα. Το γεγονός αυτό δεν πρέπει να εκληφθεί σε καμία περίπτωση ως μια στιγμή παραφροσύνης του μετέπειτα δικτάτορα και ορισμένων ακόμα που τον συντρόφευσαν στις ενέργειες του. Προσεγγίσεις τέτοιου είδους συσκοτίζουν τα πραγματικά κίνητρα και τους μηχανισμούς που οδήγησαν τον Στρατό σε ευθεία παρέμβαση στην πολιτική ζωή του τόπου. Βέβαια χωρίς αμφιβολία η αυτονόμηση της ομάδας των πραξικοπηματιών και η μονομέρεια των ενεργειών τους προκάλεσε έκπληξη στους κρατικούς θεσμούς που συγκροτούν μετεμφυλιακά το πλέγμα εξουσίας στον τόπο. Όμως η επιβολή της δικτατορίας στην φάση αυτή επιλέγεται στρατηγικά ως λύση για την υπέρβαση των προβλημάτων που δημιουργεί στην μετεμφυλιακή δομή εξουσίας μια περίοδος πολλαπλών πολιτικών ζυμώσεων, κοινωνικού αναβρασμού και αβεβαιότητας. Η εμπλοκή του στρατού έρχεται να “υπενθυμίσει” με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο το αποτέλεσμα της εμφύλιας σύγκρουσης. Ακόμα περισσότερο θα εμφανίσει τα στενά όρια μιας “ελλειμματικής” δημοκρατίας της οποίας η έστω και κατ’επίφαση λειτουργία εξαρτάται από την διάθεση της να υπακούσει στους υφιστάμενους κανόνες του πολιτικού παιχνιδιού. Το κράτος των εθνοφρόνων και η ηγεμονία του στρατού εντός αυτού είναι το κεκτημένο που ο Παπαδόπουλος και οι άλλοι επιλέγουν να υπερασπιστούν κόντρα σε κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που δρουν αντίρροπα και σωρευτικά στον χρόνο, επιδιώκοντας πλέον να αλλάξουν αμετάκλητα την μετεμφυλιακή πολιτική πραγματικότητα.

Η θέση λοιπόν του στρατού στην μετεμφυλιακή Ελλάδα είναι κεντρικής σημασίας για την διαφύλαξη της μορφής του κοινωνικού καθεστώτος. Η συνεισφορά του στρατεύματος στην νίκη απέναντι στο εγχώριο κομμουνιστικό κίνημα εμφανίζει θεσμικά τον στρατό ενισχυμένο σε σχέση με τους αστούς πολιτικούς και την μοναρχία. Μάλιστα ο στρατός δείχνει οργανωμένος πολιτικά ήδη από την περίοδο παραμονής του στην Μέση Ανατολή με την δημιουργία της “Ενωσης Νέων Αξιωματικών”. Η οργάνωση αυτή θα εξελιχθεί αργότερα με την επιστροφή της στην Ελλάδα στον Ι.Δ.Ε.Α⁵⁴. Οι Έλληνες αξιωματικοί στην σκέψη τους εμφανίζονται ως κομιστές της νίκης του αστισμού στον εμφύλιο. Στο πλαίσιο αυτό μετασχηματίζουν τα πιστεύω τους και οραματίζονται μια ηγετική θέση για τον στρατό εντός της νέας δομής εξουσίας. Οι κυβερνήσεις της εποχής αλλά και η Μοναρχία εμφανίζονται δέσμιες της ισχύος των στρατιωτικών αποδεχόμενες την πολιτική πραγματικότητα που επιβάλλουν. Ο στρατός και συγκεκριμένα ο ΙΔΕΑ εμποτίζει με τις ιδέες του την λειτουργία του κράτους. Κυρίαρχη ιδεολογία είναι η εθνοφροσύνη και εκφράζεται μέσα από τον ολοκληρωτικό αποκλεισμό από το κράτος των αντεθνικώς δρώντων κομμουνιστών⁵⁵. Ο Ι.Δ.Ε.Α λειτουργώντας μετεμφυλιακά ως ένας ανεξάρτητος πόλος εξουσίας αναλαμβάνει καθ’ όλη αυτή την περίοδο την διαφύλαξη του χαρακτήρα του συστήματος. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς λειτουργεί μεν, αλλά ο στρατός εμφανίζεται έτοιμος να παρέμβει οποιαδήποτε στιγμή θεωρήσει ότι θίγονται τα συμφέροντα του.

Τόσο ο δικτάτορας Παπαδόπουλος όσο και οι υπόλοιποι της ομάδας των πραξικοπηματιών θα ωριμάσουν πολιτικά εντός αυτού του νέου πολιτικού περιβάλλοντος. Οι περισσότεροι από αυτούς θα αποτελέσουν εξαρχής μέλη του Ι.Δ.Ε.Α, ενώ θα τους ανατεθούν παράλληλα σημαντικά καθήκοντα. Ιδιαίτερα για τον Παπαδόπουλος βλέπουμε ότι γρήγορα

⁵⁴Καλλιβρετάκης, (2017), σ. 15.

⁵⁵Χαραλάμπης, (1985), σ. 36.

θα ξεχωρίσει συμμετέχοντας κιάλας ως στρατοδίκης στην δίκη του Ν. Μπελογιάννη. Με αφορμή όμως τις εκλογές του 1958 και την άνοδο της Ε.Δ.Α. στην αξιωματική αντιπολίτευση ένας σημαντικός αριθμός αξιωματικών θα αυτονομηθεί από τον Ι.Δ.Ε.Α. αναπτύσσοντας παράλληλη δράση. Ο συνταγματάρχης Παπαδόπουλος αλλά και ο ταξίαρχος Ιωαννίδης θα συμμετάσχουν στην ομάδα αυτή. Πρόκειται για την δημιουργία της Ε.Ε.Ν.Α που θα συσπειρώσει το σύνολο σχεδόν των μετέπειτα πραξικοπηματιών της 21ής Απρίλη. Στόχος του Ε.Ε.Ν.Α ήταν η επιστροφή του στρατεύματος στις αξιακές του θέσεις από τις οποίες ο Ι.Δ.Ε.Α. είχε εγκαταλείψει. Η ταύτιση της ηγεσίας του στρατού του με τα συμφέροντα της μοναρχίας δεν επιτρέπει την μετατροπή του σε κυβερνώσα δύναμη γεγονός που αποτελεί προτεραιότητα για τα στελέχη που θα συμμετάσχουν στον Ε.Ε.Ν.Α⁵⁶. Οι θέσεις της οργάνωσης υπέρ μιας άμεσης παρέμβασης των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή του τόπου θα γίνουν άμεσα εμφανείς. Το γεγονός αυτό όμως δεν θα εμποδίσει τον Ε.Ε.Ν.Α να ενισχυθεί πολιτικά εκμεταλλεόμενος την εντονότερη λειτουργία των κατασταλτικών μηχανισμών εναντίον της αριστεράς μετά το εκλογικό αποτέλεσμα του 1958. Έτσι μέλη της οργάνωσης καταλαμβάνουν κεντρικές θέσεις στο στράτευμα και στους κρατικούς ή παρακρατικούς μηχανισμούς. Μάλιστα ο ίδιος ο Παπαδόπουλος συμμετέχει ως ηγετική φυσιογνωμία στους σχεδιασμούς για αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις στην διεξαγωγή των εκλογών του 1961.

Οι εξελίξεις αυτές θα θέσουν σε κίνηση μια διαδικασία εντατικοποίησης της δράσης των δυνάμεων που επιθυμούν να προφυλάξουν την μετεμφυλιακή πολιτική πραγματικότητα. Φαινομενικά ο βασιλιάς τίθεται επικεφαλής του πλέγματος αυτού αλλά οι πραγματικά κερδισμένοι είναι αυτοί που μπορούν να ελέγχουν τα πράγματα από το παρασκήνιο. Ο Ε.Ε.Ν.Α και ο Παπαδόπουλος επωφελούνται λοιπόν από μια συνεχή πορεία μετατόπισης της πολιτικής προς πιο αυταρχικές εκδοχές της. Η ψήφος στην Ε.Δ.Α. αποτέλεσε μια πρώτη αμφισβήτηση των μετεμφυλιακών δομών εξουσίας από τον λαϊκό παράγοντα. Το καθεστώς θα επιλέξει να αντιμετωπίσει την κρίση αυτή θεωρώντας εσφαλμένα ότι χρησιμοποιεί τον Παπαδόπουλο και τους ομοϊδεάτες του. Εκείνος όμως και η ομάδα του εδραιώνουν την κυριαρχία τους προωθώντας το σχέδιο τους. Αντίστοιχα αποτελέσματα έχουμε όταν στρατός και μοναρχία προσπαθούν το 1963 να αποπέμψουν τον Καραμανλή αντιδρώντας στον εξορθολογισμό της πολιτικής κατάστασης που θα επιχειρήσει ο τελευταίος με τις προτάσεις “βαθείας τομής”⁵⁷. Στο πλαίσιο αυτό παρακρατικές οργανώσεις δεν διστάζουν να δολοφονήσουν τον βουλευτή της αριστεράς Γρ. Λαμπράκη με σκοπό την αποσταθεροποίηση της λειτουργίας του κοινοβουλίου. Οι υποστηρικτές της δημοκρατικής εκτροπής εντείνουν την δράση τους. Ο Παπαδόπουλος μάλιστα εμφανίζεται έτοιμος στο σημείο αυτό να σχεδιάσει ένα πραξικόπημα με αφορμή την διαφαινόμενη άνοδο της Ένωσης Κέντρου στην κυβέρνηση της χώρας.

Στην φάση εκείνη βέβαια οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ και ιδιαίτερα η μοναρχία προκρίνουν την λύση της Ένωσης Κέντρου ως κυματοθραύστη της λαϊκής αντίδρασης που είχε ξεσπάσει κατά τον “ανένδοτο”⁵⁸. Όμως η κινητοποίηση των λαϊκών μαζών απέναντι στην μετεμφυλιακή δομή εξουσίας δεν θα κοπάσει. Ο κοινοβουλευτισμός δείχνει να

⁵⁶Καλλιβρετάκης, (2017), σ. 24.

⁵⁷Χαραλάμπης, (1985), σ. 125.

⁵⁸Στο ίδιο σ. 137.

εμφανίζεται για πρώτη φορά μετεμφυλιακά ως μία εναλλακτική πηγή άντλησης νομιμοποίησης της κυβέρνησης στηριζόμενος στην λαϊκή εντολή και όχι στο στράτευμα και στο παλάτι. Το γεγονός αυτό γεννά τον φόβο μιας ενδεχόμενης αλλαγής των ισορροπιών σε βάρος της κατεστημένης κατάστασης του κράτους των εθνοκοφρώνων. Η Ένωση Κέντρου δεν αποτελεί πλέον όχημα εξόδου από την πολιτική κρίση με όρους που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του στρατού και της μοναρχίας⁵⁹. Η σύγκρουση μεταξύ Γ. Παπανδρέου και βασιλιά τον Ιούλιο του 1965 και η μεθόδευση της ανατροπής της κυβέρνησης αποτελούν το τέλος του πειράματος της Ένωσης Κέντρου. Παράλληλα με αυτά ο Παπαδόπουλος συνεχίζει από τον Έβρο που βρίσκεται να δραστηριοποιείται αυτόνομα προωθώντας τα πλάνα του για πραξικόπημα⁶⁰.

Τα σχέδια αυτά θα γίνουν πραγματικότητα σχεδόν δύο χρόνια αργότερα και με αφορμή τις εκλογές του Μαΐου του 1967. Η βασιλική παρέμβαση στην πολιτική ζωή του τόπου το καλοκαίρι του 1965 κάθε άλλο παρά θα δώσει λύσεις. Οι κυβερνήσεις που θα ακολουθήσουν θα αποδειχθούν ανίσχυρες, ενώ παράλληλα η Ένωση Κέντρου ισχυροποιείται σε μεγαλύτερο βαθμό. Μάλιστα υπό την επιρροή του Ανδρέα Παπανδρέου εμφανίζεται πιο ριζοσπαστική και επικίνδυνη για το εγχώριο καθεστώς αλλά και τα ξένα συμφέροντα⁶¹. Οι εκλογές τον Μάιο του 1967 αναμένεται να αποτελέσουν μια μαζική έκφραση εναντίωσης στα πεπραγμένα του μετεμφυλιακού κράτους. Ο στρατός και η μοναρχία καλούνται να βρουν και πάλι λύσεις μπροστά στο ενδεχόμενο μιας ευρείας νίκης του κοινοβουλευτισμού. Την οριστική απάντηση θα δώσει αυτή την φορά ο Ε.Ε.Ν.Α, ο Παπαδόπουλος και οι άλλοι. Η έξοδος από την κρίση των μετεμφυλιακών θεσμών εξουσίας θα δοθεί την 21ή Απριλίου του 1967 με την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί την κατάληξη μιας πορείας και την χρεοκοπία μιας δημοκρατίας που δεν κατάφερε να ξεφύγει από το στενό πλαίσιο που επέβαλε στην λειτουργία της η μετεμφυλιακή πραγματικότητα.

Κεφάλαιο 3.

Η ελληνική οικονομία στα χέρια των Συνταγματαρχών

Η Χούντα λοιπόν αναλαμβάνει το 1967 την εξουσία στον τόπο και μαζί με αυτή μια οικονομία που διεθνώς πρωταγωνιστεί στην ανάπτυξη, δημιουργεί σταδιακά μια ισχυρή

⁵⁹Στο ίδιο σ. 171.

⁶⁰Καλλιβρετάκης, (2017), σ. 68.

⁶¹Χαραλάμπης, (1985), σ. 194.

βιομηχανική βάση και καταφέρνει να προχωρήσει σε σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές έχοντας μειώσει ταυτόχρονα αισθητά το χάσμα που την χώριζε με τον αναπτυγμένο κόσμο. Το σημαντικότερο όλων βέβαια ήταν ότι η οικονομική πολιτική χαράσσεται πλέον ακολουθώντας ένα σαφώς ορισμένο πλάνο με συγκεκριμένους κανόνες, στόχους και προϋποθέσεις. Το νομισματικό καθεστώς της χώρας ήταν δεδομένο και δεσμεύεται μέσα από την συμμετοχή της Ελλάδας στο σύστημα του Bretton Woods και την πρόσδεση της δραχμής με το δολάριο. Φυσικά προβληματικές πτυχές στην οικονομία υπήρχαν όπως και αδυναμίες που χρήζουν άμεσων παρεμβάσεων. Γεγονός ακόμα είναι ότι η οικονομία κατά τα τελευταία δύο προδικτατορικά έτη σημειώνει κάμψη στον όγκο των ιδιωτικών επενδύσεων και σε ρυθμούς ανάπτυξης. Η έντονη αναπτυξιακή προσπάθεια των προηγούμενων χρόνων παρουσιάζει λογικά σημάδια κόπωσης, ενώ ταυτόχρονα το πολιτικό σκηνικό δεν βοηθάει. Την οικονομική συγκυρία περιπλέκει σε μεγαλύτερο βαθμό η σύγχυση που δημιουργεί αυτή καθαυτή η αντιδημοκρατική εκτροπή με τον επιχειρηματικό κόσμο να εκφράζει την αβεβαιότητα του απέναντι στις προθέσεις των χουντικών για την οικονομία. Σε κάθε περίπτωση όμως τα προβλήματα αυτά χρήζουν βραχυχρόνιας διαχείρισης. Στο γενικότερο πλαίσιο χωρίς αμφιβολία η δικτατορία στο σημείο εκείνο είχε την τύχη να διαχειρίζεται μια οικονομία που ξέριε προς τα που και πως πρέπει να βαδίζει εκμεταλλευόμενη το θετικό αναπτυξιακό κλίμα που εμφανίζει συνολικά την περίοδο αυτή ο δυτικός καπιταλισμός.

3.1. Πρόσωπα της Χούντας στο τιμόνι της οικονομίας. Οι οικονομικοί εγκέφαλοι του καθεστώτος

Η προσπάθεια της ηγεσίας των απριλιανών να καλύψουν με επάρκεια κομβικές θέσεις στα οικονομικά υπουργεία και στον διοικητικό μηχανισμό της χώρας κυμάνθηκε σε διάφορα επίπεδα. Η επιλογή των κατάλληλων προσώπων έπρεπε να καλύπτει ταυτόχρονα τις ανάγκες της Χούντας σε τρία βασικά σημεία. Οι συνταγματάρχες πέρα από το να βρουν προσωπικότητες οικονομικά συγκροτημένες επιθυμούν με τις επιλογές τους να προσδώσουν στην οικονομία τον χαρακτήρα της συνέχειας αλλά και να αποσαφηνίσουν το περιεχόμενο των οικονομικών συμφερόντων που η δικτατορία σκοπεύει να υπερασπιστεί. Στην απόπειρα της αυτή όπως ήταν λογικό η Χούντα στρέφεται αρχικά στο εσωτερικό της, χρεώνοντας με αρμοδιότητες άτομα του στρατού που εμφανίζονται ικανά ή έμπιστα να αναλάβουν καθήκοντα στην οικονομία. Δεδομένα όμως ο χώρος αυτός δεν μπορεί αυτοδύναμα να δώσει μια ποιοτική λύση στις ανάγκες του καθεστώτος. Για τον σκοπό αυτό ο Παπαδόπουλος θα προσπαθήσει να αξιοποιήσει μια νέα γενιά επιστημόνων που γνωρίζει καλά τα οικονομικά και παράλληλα εμφανίζεται πρόθυμη να συμμετάσχει στις κυβερνήσεις της δικτατορίας. Οι ενέργειες των πραξικοπηματιών θα ολοκληρωθούν σε αυτό το σημείο με την συμμετοχή στο οικονομικό επιτελείο ανθρώπων του προδικτατορικού καθεστώτος αλλά και σημαντικών εκπροσώπων του βιομηχανικού κόσμου και των ξένων επενδυτών. Ιδιαίτερα η κίνηση αυτή αξίζει σημαντικής προσοχής καθώς αποτελεί το καλύτερο δυνατό πειστήριο για τις προθέσεις της δικτατορίας για την οικονομία και την διασφάλιση των συμφερόντων του βιομηχανικού και όχι μόνο κεφαλαίου.

Ιθύνων νους στην διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της δικτατορίας δεν ήταν άλλος από τον συνταγματάρχη Νικόλαο Μακαρέζο. Πρόκειται για ένα εκ των τριών ηγετών

του σκληρού πυρήνα των δικτατόρων και τον μοναδικό επαρκώς καταρτισμένος σε ζητήματα οικονομίας. Ο Μακαρέζος αναλαμβάνει υπουργός Συντονισμού στην “κυβέρνηση” Κόλλια και μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1973 είναι ο ρυθμιστής των αποφάσεων της Χούντας για την οικονομία. Πέρα από τις σπουδές του στην σχολή Ευελπίδων και παράλληλα με την θητεία του στον στρατό θα αποκτήσει πτυχίο οικονομικών. Οι θεωρητικές του γνώσεις και αναζητήσεις για την οικονομία σίγουρα τον έκαναν να ξεχωρίζει μεταξύ των αξιωματικών δεν αποτελούσε όμως κάτι το ιδιαίτερο ενώ ταυτόχρονα εμφανίζεται χωρίς πρακτική εμπειρία καθώς έως τότε δεν εμπλέκεται με την πραγματική οικονομία ή με την διαχείριση των δημόσιων οικονομικών⁶². Στο υπουργείο Συντονισμού τον πλαισιώνουν στην πορεία του χρόνου προσωπικότητες όπως ο Ιωάννης Ροδινός Ρολάνδος, ο Νικόλαος Εφέσιος και ο καθηγητής Γεώργιος Πεζόπουλος. Οι δύο τελευταίοι θα περάσουν κατά την διάρκεια της επταετίας και από άλλες κομβικής σημασίας θέσεις χρηματίζοντας συγκεκριμένα υπουργοί οικονομικών της χώρας⁶³.

Λαμβάνουμε γενικά σε πρώτο χρόνο την αίσθηση ότι η Χούντα δεν θα δυσκολευτεί να βρει το αναγκαίο για την λειτουργία της οικονομίας επιστημονικό προσωπικό. Εξάλλου εκτός από όσους προηγουμένως αναφέρθηκαν αρκετοί ήταν ακόμα εκείνοι που προσέφεραν με τις γνώσεις τους στην οικονομία κατά την δικτατορία. Ο Κώστας Θάνος για παράδειγμα με σπουδές οικονομικών στις Η.Π.Α. αποτέλεσε τον στενό σύμβουλο του Μακαρέζου στο υπουργείο συντονισμού κατέχοντας σε αυτό την θέση του γενικού γραμματέα ενώ διετέλεσε και υποδιοικητής της Τ.τ.Ε. Ο Αδ. Ανδρουτσόπουλος αποτελεί μια ακόμα ιδιαίτερη περίπτωση καθώς βρίσκεται στο υπουργείο οικονομικών μέχρι τον Αύγουστο του 1971 ενώ θα επανέλθει στο προσκήνιο μετά το πραξικόπημα του Δ. Ιωαννίδη ως ο εκλεκτός για την θέση του νέου δοτού πρωθυπουργού και αρμόδιου συνολικά για την οικονομία της χώρας. Ο καθηγητής Ιωάννης Κούλης συμβάλλει και εκείνος για ένα διάστημα από την θέση του επικεφαλής στο υπουργείο οικονομικών ενώ σημαντική αναφορά θα πρέπει να γίνει και στον καθηγητή Λ. Πάτρα. Ο Πάτρας συστήνεται στον επιστημονικό χώρο με τις θέσεις του σε σχέση με την κοινωνική πολιτική και ασφάλιση⁶⁴ ενώ ως υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών της Χούντας συνδέεται με τις προσπάθειες μεταρρυθμίσεις του ασφαλιστικού συστήματος. Παράλληλα σημαντικό γρανάτζι στον καθορισμό της χουντικής οικονομικής πολιτικής θεωρείται ο πανεπιστημιακός της ΑΣΟΕΕ Ηλ. Μπαλόπουλος που συμμετέχει στις αποφάσεις είτε από την θέση του επιστημονικού διευθυντή στο ΚΕΠΕ είτε μετέπειτα ως μέλος της κυβέρνησης Ανδρουτσόπουλου⁶⁵. Βέβαια δεν θα πρέπει να κρύψουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η επιστημονική επάρκεια των ατόμων που αναφέρθηκαν ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό. Αυτό αφορά συγκεκριμένα τον Θάνο αλλά και τον Ανδρουτσόπουλο για τους οποίους υπήρξαν αιχμές σχετικά με την ακαδημαϊκή τους σταδιοδρομία και τον τρόπο που την παρουσίασαν⁶⁶.

Ακόμα στις δικτατορικές κυβερνήσεις μεταξύ άλλων και σύμφωνα με τους σχεδιασμούς με άνεση βρίσκουν τον χώρο τους και οι εκπρόσωποι των μεγάλων

⁶²Μελετόπουλος, (2000), σ. 31.

⁶³Καζάκος, (2016), σ. 577.

⁶⁴Μελετόπουλος, (2000). σ. 374.

⁶⁵Καζάκος, (2016), σ. 577.

⁶⁶Ελευθεράτος, (2015), σ. 236.

βιομηχανικών επιχειρήσεων της εποχής. Πρόκειται για ιδιοκτήτες σημαντικών εγχώριων βιομηχανικών μονάδων αλλά και διευθυντικά στελέχη εταιρειών που βρίσκονται υπό τον έλεγχο του ξένου κεφαλαίου. Ο Γ. Πεζόπουλος χαρακτηριστικά στον οποίο αναφερθήκαμε ήδη πέρα από την ιδιότητα του καθηγητή στο ΕΜΠ είναι παράλληλα πρώην γενικός διευθυντής της ΔΕΗ αλλά και εκπρόσωπος της Πεσινέ στην Ελλάδα⁶⁷. Ο βιομήχανος Ι. Σταυρόπουλος ιδιοκτήτης της ΕΣΚΙΜΟ συμμετέχει και εκείνος επίσης στις κυβερνήσεις της δικτατορίας ως υφυπουργός οικονομίας. Φυσικά στην χούντα εκπροσωπούνται και τα συμφέροντα του Τομ Πάπας καθώς ο έμπιστος υπάλληλος του επιχειρηματία Παύλος Τοτόμης διορίζεται αρχικά υπουργός δημόσιας τάξης και μετέπειτα πρόεδρος της ΕΤΒΑ. Ένθερμος υποστηρικτής και υπέρμαχος της χουντικής οικονομικής πολιτικής στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό της χώρας ήταν ακόμα και ο εφοπλιστής, τραπεζίτης και βιομήχανος Στ. Ανδρεάδης. Ο κύκλος των προσώπων του επιχειρηματικού κόσμου που θα στηρίξουν την δικτατορία έμπρακτα μέσα από την συμμετοχή τους σε διοικητικές θέσεις και υπουργεία δεν κλείνει εδώ. Υπάρχουν ακόμα ορισμένα παραδείγματα που φωτογραφίζουν με τις πράξεις τους μια αρχική τουλάχιστον οικειότητα μεταξύ της ηγεσίας των πραξικοπηματιών και του ντόπιου βιομηχανικού παράγοντα αλλά και ξένων επιχειρηματικών κύκλων.

Αντίθετα όμως με τα παραπάνω σημαντικές δυσκολίες θα αντιμετωπίσουν οι συνταγματάρχες στο να βρουν διαθέσιμότητες από την δεξαμενή των ανθρώπων που καθόρισαν της οικονομική πολιτική στην χώρα προδικτατορικά . Από τις πρώτες κιόλας μέρες της δικτατορίας οι παραιτήσεις σημαντικών κρατικών στελεχών και αξιωματούχων ήταν σημαντικές. Ιδιαίτερα στον χρηματοπιστωτικό τομέα και σε επίπεδο κορυφής το φαινόμενο εμφανίζεται άμεσα με τον διοικητή της ΕΤΒΑ Ν. Πορφυρογένη να αποχωρεί από την θέση του μαζί με τους δύο υποδιοικητές του. Την ίδια πορεία θα ακολουθήσουν τον Αύγουστο του 1967 ο διοικητής της Τ.τ.Ε Ξ . Ζολώτας μαζί με τον δεύτερο υποδιοικητή της τράπεζας Ι. Πεσμαζόγλου⁶⁸. Στις αρχές του 1968 τον ίδιο δρόμο θα ακολουθήσει και ο έως τότε διοικητής της Ε.τ.Ε. Ι. Παρασκευόπουλος ο οποίος δεν επιθυμεί να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο καθεστώς και επομένως θα αποχωρήσει από την θέση του.

Στο επίπεδο όμως αυτό θα καταγραφούν ορισμένες σημαντικές επιτυχίες των συνταγματάρχων καθώς θα πειστεί να αναλάβει την διοίκηση της Τ.τ.Ε. ο έως τότε πρώτος υποδιοικητής της, καθηγητής Δ. Γαλάνης. Πρόκειται για ένα πρόσωπο που η παρουσία του στην τράπεζα θα μπορούσε φαινομενικά να συνεπάγεται την συνέχιση της έως τότε ασκούμενης νομισματικής πολιτικής. Ο Γαλάνης ήταν ένα πρόσωπο ιδιαίτερα καταρτισμένο με σπουδές στα νομικά και στις οικονομικές επιστήμες. Πέρασε ως φοιτητής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, την Ανώτατη Εμπορική Σχολή και το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Κατείχε σημαντικές διοικητικές θέσεις ήδη από τις αρχές του '50 καθώς υπηρέτησε ως γενικός διευθυντής Δανείων Ανασυγκροτήσεως Σχεδίου Μάρσαλ , πρόεδρος στο Δ.Σ. του Ο.Χ.Ο.Α. κ.α. Βρίσκεται για χρόνια στο πλευρό του Ζολώτα στην Τ.τ.Ε. και ασπάζεται και εκείνος τις ιδέες περί νομισματικής σταθερότητας⁶⁹. Μετά τον θάνατο του τον Μάιο του 1973 διοικητής της τράπεζας αναλαμβάνει ο οικονομολόγος Κ. Παπαγιάννης, πρώην

⁶⁷Μελετόπουλος, (2000). σ. 376.

⁶⁸Ελευθεράτος, (2015), σ. 233.

⁶⁹Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 462.

υπουργός οικονομικών της κυβέρνησης Παπάγου και διοικητής έως τότε της ΕΤΕΒΑ ⁷⁰. Κεντρική βέβαια προσωπικότητα στην προσπάθεια της Χούντας να συνδεθεί με πρόσωπα που σημάδεψαν θετικά προδικτατορικά την οικονομία της χώρας ήταν ο Σπ. Μαρκεζίνης. Πρόκειται για τον υπουργό Συντονισμού της κυβέρνησης Παπάγου που πιστώθηκε την επιτυχημένη νομισματική μεταρρύθμιση το 1953. Ο Μαρκεζίνης καλείται σε μία δύσκολη στιγμή για την οικονομία του τόπου να λάβει σημαντικές αποφάσεις από την θέση του πρωθυπουργού προσπαθώντας να τιθασεύσει τις διαταραχές που προκαλούνται σε νομισματικό επίπεδο και να δώσει λύση στο πολιτικό αδιέξοδο.

3.2. Η θέση της Χούντας για την προδικτατορική κατάσταση που παρουσιάζει η Οικονομία

Οι χουντικές απόψεις για την πορεία της οικονομίας κατά τα τελευταία προδικτατορικά χρόνια διαμορφώνονται σύμφωνα με την ανάγκη του στρατού να δικαιολογήσει και από πλευράς οικονομικής διαχείρισης την παρέμβαση του στην πολιτική ζωή του τόπου. Η κριτική που αναπτύσσεται ξεφεύγει από την σφαίρα της οικονομικής λογικής και παίρνει πολιτικά χαρακτηριστικά που εξυπηρετούν το χουντικό αφήγημα. Η δημοσίευση από πλευράς των υπευθύνων της δικτατορίας ενός επίσημου φυλλαδίου με τίτλο “Γιατί έγινε η Επανάσταση της 21ής Απριλίου” επιχειρεί να εμφανίσει επίσημα τα πιστεύω των πραξικοπηματιών για την πορεία της οικονομίας της χώρας μέχρι εκείνη την στιγμή. Το κείμενο αυτό παρουσιάζει ανακριβώς μια οριακή και μη βιώσιμη οικονομική κατάσταση λίγο πριν οι συνταγματάρχες επιβάλλουν την παρουσία τους. Παράλληλα με τρόπο επιφανειακό θα αναφερθούν στο σύνολο της προδικτατορικής περιόδου και κυρίως στο κομματικό προσωπικό υποστηρίζοντας ότι χωρίς εξαιρέσεις οι κυβερνήσεις της εποχής με την οικονομική τους πολιτική δεν κατάφεραν να δώσουν μια συνολική απάντηση στα προβλήματα της χώρας⁷¹. Αντιθέτως μάλιστα θα εμφανίσουν προβληματικά χαρακτηριστικά που δημιουργούν και αναπαράγουν έντονες οικονομικές αστοχίες και γεννούν ανισότητες. Από πλευράς του όμως ο Στρατός και τα στελέχη που συμμετέχουν στο πραξικόπημα του εμφανίζονται ως εκσυγχρονιστές της οικονομίας και ικανοί να πετύχουν ότι δεν κατάφερε η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού στον τόπο. Η ευημερία, η πρόοδος και η κοινωνική ειρήνη του έθνους εξαρτώνται απόλυτα από τα αποτελέσματα της λειτουργίας της οικονομίας με τους συνταγματάρχες να θεωρούν τους εαυτούς τους καταλληλότερους για την διαχείριση της⁷². Έτσι η δικτατορία και ο Παπαδόπουλος υπόσχονται ένα “υγιές” οικονομικό περιβάλλον στο οποίο δεν θα μπορεί να υπάρξει εύκολα ο “μπουρλοτιέρης κομμουνιστής, καθώς δεν θα ημπορεί να παρασύρει ως σειρήνα τον πένητα και νήστιν εργάτη”⁷³.

Ως προς το περιεχόμενο της κριτικής της δικτατορίας στην οικονομική πολιτική που ασκήθηκε θα εστιάσει κυρίως στα πεπραγμένα της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου. Σε επίπεδο οικονομικής σκέψης τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί η Χούντα ενάντια στις οικονομικές πολιτικές της τότε κυβέρνησης δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με τις

⁷⁰Στο ίδιο. σ. 462.

⁷¹Μελετόπουλος, (2000). σ. 359.

⁷²Καζάκος, (2010), σ. 272.

⁷³Ελευθεράτος, (2015), σ. 222.

αντιρρήσεις που εξέφραζαν κατά την ίδια φάση οικονομολόγοι από την πλευρά της Ε.Ρ.Ε. Παρατηρούμε και εδώ βαθιά πίστη στις αρετές της νομισματικής ισορροπίας με επιμονή στην άποψη ότι η σταθερότητα των τιμών και των εξωτερικών συναλλαγών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια σταθερά ανοδική πορεία της οικονομίας⁷⁴. Η δικτατορία λοιπόν θα χρησιμοποιήσει ορθόδοξες οικονομικές αντιλήψεις προσπαθώντας να στοχεύσει τις επιλογές του Παπανδρέου με αφετηρία ότι αυτές απειλούν τον στόχο της νομισματικής σταθερότητας και συνεπώς το καθεστώς της σταθερής ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο. Η κριτική των δικτατόρων βέβαια δεν εμφανίζει διάθεση για μια αντικειμενική παρουσίαση της τότε κατάστασης της ελληνικής οικονομίας. Αντίθετα ο χουντικός λόγος παίρνει χαρακτηριστικά γενικευμένης κινδυνολογίας μεγεθύνοντας σε μεγάλο βαθμό τις αρνητικές επιπτώσεις που οι αστοχίες της οικονομικής πολιτικής των προηγούμενων ετών είχαν δημιουργήσει. Παράλληλα δεν θα γίνει καμία αναφορά στα θετικά σημεία και τα επιτεύγματα της οικονομικής ζωής της προδικτατορικής περιόδου τα οποία σε μεγάλο βαθμό πρακτικά θα καθορίσουν την οικονομική πολιτική και του καθεστώτος.

Η πολιτική λοιπόν των “παροχών” που ασκήθηκε από τον Γ. Παπανδρέου μπαίνει στο επίκεντρο των αντιρρήσεων που θα εκφράσει η χούντα και στοχοποιείται ως προς τα αποτελέσματα της. Κατά τους πραξικοπηματίες η αλόγιστη δημοσιονομική και εισοδηματική επέκταση αυξάνει το δημόσιο και εξωτερικό έλλειμμα της χώρας και αποσταθεροποιεί την δραχμή προς χάρη βραχυχρόνιων οικονομικών αποτελεσμάτων⁷⁵. Ο εθνικός προϋπολογισμός αποκτά δυσβάστακτα βάρη από τις μισθολογικές αυξήσεις που παραχωρεί η τότε κυβέρνηση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες αλλά και από τις προσλήψεις που γίνονται στο δημόσιο. Οι σπατάλες αυτές κατά τους χουντικούς αυξάνουν τον δημόσιο δανεισμό επιβαρύνοντας επιπρόσθετα τον προϋπολογισμό με δαπάνες για την πληρωμή τόκων. Έτσι η αποταμίευση του δημοσίου ήδη από το 1963 και έπειτα σημειώνει συνεχώς πτώση σε αντίθεση με την εικόνα που έχουμε για την περίοδο 1958-1963. Μάλιστα το έτος 1965 σημειώνεται για πρώτη φορά μετά από έντεκα χρόνια περίπου μηδενική (ή και -κατά κάποιους υπολογισμούς- αρνητική) αποταμίευση γεγονός που συμπαρασύρει και τις δημόσιες επενδύσεις προς τα κάτω⁷⁶. Οι επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης Κέντρου και των αμέσως επόμενων από εκείνη κυβερνήσεων εμφανίζονται και στον ιδιωτικό τομέα με τη σημειωθείσα πτώση των ιδιωτικών επενδύσεων. Ιδιαίτερα ο κλάδος της οικοδομής και η αγορά ακινήτων θα παρουσιάσουν σημαντική κάμψη στις δραστηριότητες τους που θα οδηγήσει σε μείωση των ρυθμών ανάπτυξης στον δευτερογενή τομέα αλλά και συνολικότερα στην οικονομία. Αυτό μάλιστα παρά την σημαντική αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής η οποία όμως βέβαια δεν συνδυάζεται με την δημιουργία νέων βιομηχανικών επιχειρήσεων⁷⁷. Στο ίδιο μήκος κινείται και ο τρόπος που επιλέγει το καθεστώς να εμφανίσει τις εξελίξεις στο νομισματικό επίπεδο κάνοντας λόγο για πληθωρισμό που προκαλεί ελλείμματα στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας και ζωτικά προβλήματα στην σταθερότητα της ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο.

Ενδιαφέρον βέβαια καταγράφει μια μεταγενέστερη οπτική που μας παρουσιάζει για

⁷⁴Μελετόπουλος, (2000). σ. 361.

⁷⁵Στο ίδιο σ. 361.

⁷⁶Στο ίδιο σ. 363.

⁷⁷Στο ίδιο σ. 363.

την οικονομία της χώρας πριν το πραξικόπημα ο δικτάτορας Μακαρέζος στο βιβλίο του. Ο αρμόδιος των οικονομικών επί Χούντας εμφανίζει ένα σχήμα διαφοροποιημένο σε αρκετά σημεία σε σχέση με το παραπάνω. Σε αντίθεση με πριν ο Μακαρέζος θα προχωρήσει σε μία συνολικότερη αξιολόγηση της οικονομικής πολιτικής της προδικτατορικής περιόδου. Παρόλα αυτά όμως δεν θα ξεφύγει και εκείνος από μια εργαλειακή αφήγηση των οικονομικών εξελίξεων που προδίδει κυρίως της πικρία των δικτατόρων για την αντιμετώπιση που είχαν μεταπολιτευτικά από τον Καραμανλή. Ο συνταγματάρχης λοιπόν δεν κρύβει αρχικά την απόλυτη συμφωνία του με τις οικονομικές πολιτικές που χαράσσονται στις αρχές της δεκαετίας του '50 με γνώμονα την σταθεροποίηση της οικονομίας και την στροφή προς την νομισματική σταθερότητα. Τόσο το πρόγραμμα Καρτάλη όσο και η υποτίμηση του 1953 δημιουργούν για τον Μακαρέζο τις προϋποθέσεις για την οριστική ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Έτσι μέσα από τις πολιτικές αυτές χρόνια προβλήματα όπως ο πληθωρισμός βρίσκουν την λύση τους ενώ η ανάπτυξη σχεδιάζεται με τρόπο που στοχεύει προς τις αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές⁷⁸. Προβάλλεται έτσι το γεγονός ότι η οικονομική πολιτική τα πρώτα τουλάχιστον μετεμφυλιακά χρόνια συγκροτεί και ακολουθεί πιστά ένα σταθερό πλαίσιο για την άσκηση της. Οι εξελίξεις όμως ακολουθώντας μια βολική εξιστόρηση τοποθετούνται και περιορίζονται χρονικά αποδιδόμενες κυρίως στις παρεμβάσεις της κυβέρνησης του Ελληνικού Συναγερμού, του στρατηγού και τότε πρωθυπουργού Αλ. Παπάγου, αλλά και του υπουργού συντονισμού Σπ. Μαρκεζίνη.

Σε ότι αφορά την συνέχεια και συγκεκριμένα την θητεία του Κ. Καραμανλή στην πρωθυπουργία της χώρας ο Μακαρέζος σημειώνει αντιστροφή στην θετική πορεία των οικονομικών της χώρας. Ο πρώην υπουργός υποδομών του Συναγερμού και μετέπειτα πρόεδρος της Ε.Ρ.Ε. δεν εμφανίζεται το ίδιο αποτελεσματικός σε σχέση με τον προκάτοχο του. Η κριτική βέβαια που εδώ ασκείται από τον Μακαρέζο εμφανίζει αρκετά ερωτηματικά απέχοντας πολύ από το να θεωρηθεί οικονομικά συγκροτημένη και αποτελώντας κυρίως μια ετεροχρονισμένη συνειδητή πολιτική στοχοποίηση. Έτσι ο Καραμανλής προβάλλεται ταυτόχρονα ως οπαδός σοσιαλιστικών οικονομικών ιδεών αλλά και υπεύθυνος για την εφαρμογή μιας σκληρής οικονομικής πολιτικής επιζήμιας σε αναπτυξιακό και κοινωνικό επίπεδο⁷⁹. Σύμφωνα λοιπόν με τον συνταγματάρχη η εισοδηματική πολιτική των κυβερνήσεων της Ε.Ρ.Ε. παρουσιάζεται αδιαπραγμάτευτα αυστηρή και σε τελική ανάλυση επιβλαβής για το εργατικό εισόδημα. Το γεγονός αυτό δημιουργεί πολιτικές εξελίξεις που βάζουν σε κίνδυνο την συνέχεια του κοινωνικού καθεστώτος. Παράλληλα φτωχότερα των αναμενόμενων περιγράφονται τα αποτελέσματα για το σύνολο της οικονομίας. Οι ρυθμοί μεγέθυνσης επιτυγχάνονται μεν αλλά εμφανίζονται πολύ χαμηλότεροι σε σχέση με τις δυνατότητες που γεννούσαν οι οικονομικές επιτυχίες του παρελθόντος και το θετικό διεθνές περιβάλλον. Αντίστοιχα οι επιδιωκόμενες διαρθρωτικές αλλαγές στον παραγωγικό ιστό της χώρας δεν προχώρησαν σε επίπεδο τέτοιο που να ισοδυναμούν με μια ποιοτικότερη και με μακροχρόνια προοπτική αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας στον τόπο⁸⁰.

Στο σχήμα του Μακαρέζου λοιπόν οι παθογένειες στην οικονομία είναι προϊόν της λανθασμένης διακυβέρνησης της χώρας από την Ε.Ρ.Ε. Μάλιστα στο πλαίσιο αυτό ο ιθύνων

⁷⁸Μακαρέζος, (2006), σ. 49.

⁷⁹Στο ίδιο σ. 49.

⁸⁰Στο ίδιο σ. 50.

νους των οικονομικών της χούντας δεν διστάζει να αναγνωρίσει θετικά στοιχεία μέχρι και στην οικονομική πολιτική της Ένωσης Κέντρου την οποία -όπως είδαμε- το καθεστώς εξαρχής κατακεραυνώνει επισήμως. Έτσι λοιπόν ο Μακαρέζος αναφέρει ότι ουσιαστικά το κόμμα του Παπανδρέου με την προσέγγιση του προσπαθεί να ανατρέψει τα σφάλματα του Καραμανλή σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο ενώ οι αστοχίες των επιλογών του επιρρίπτονται στην κατάσταση που άφησε την οικονομία η προηγούμενη κυβέρνηση αλλά και στην υπονόμηση που δέχονταν από αυτή κατά την κρίση του Κυπριακού⁸¹.

Παρόλα αυτά όμως η τελική ετυμηγορία του Μακαρέζου σχετικά με την προδικατορική εικόνα των οικονομικών της χώρας δεν διαφέρει στην ουσία της σε σχέση με τις επίσημες τοποθετήσεις του καθεστώτος. Η κοινωνικά χρήσιμη διαχείριση της οικονομίας από τον Παπανδρέου μετατρέπεται απότομα σε οικονομικά επιζήμια όταν χρειάζεται πλέον να δικαιολογηθεί η “παρέμβαση” των συνταγματαρχών την 21ή Απριλίου. Η δημοσιονομική χαλάρωση με την πολιτική των “παροχών” δεν υποστηρίζεται από τις αντοχές της οικονομίας ενώ ο πληθωρισμός και τα προβλήματα στο ισοζύγιο της χώρας απειλούν την νομισματική σταθερότητα και την έως τότε θετική παρουσία των οικονομικών δεικτών. Έτσι τα τελικά συμπεράσματα για την κατάσταση της οικονομίας λίγο πριν η Χούντα αναλάβει την διαχείριση της δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με τα όσα στην αρχή αναφέραμε. Σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, νομισματική αστάθεια, ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο και στον προϋπολογισμό αλλά και μετανάστευση είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομίας. Οι αναπτυξιακές επιδόσεις έχουν μειώσει την δυναμική τους με τις ιδιωτικές επενδύσεις, ιδιαίτερα στην οικοδομή, να σημειώνουν κάμψη⁸². Αντίστοιχες είναι οι εξελίξεις και στην βιομηχανία στην οποία παρουσιάζεται στασιμότητα και έντονο πρόβλημα ανταγωνιστικότητας. Ο κρατικός μηχανισμός από την πλευρά του δεν δημιουργεί θετικές συνθήκες για την οικονομία με την γραφειοκρατία, τις πελατειακές σχέσεις και την κακή νοοτροπία των δημοσίων υπαλλήλων να παρουσιάζονται ως βασικά προβλήματα.

Κατά γενική ομολογία λοιπόν σύμφωνα με τα πιστεύω των συνταγματαρχών, οι ίδιοι αναλαμβάνουν τις τύχες της οικονομίας ενώ εκείνη βρίσκεται πραγματικά στην “κόψη του ξυραφιού”. Οι αποφάσεις των αρμοδίων επομένως επιβάλλεται να ληφθούν με τρόπο τέτοιο που θα επαναφέρουν τις οικονομικές εξελίξεις προς την “σωστή κατεύθυνση”. Ανεξάρτητα μάλιστα από τις πολιτικές σκοπιμότητες που σε κάθε περίπτωση εμφανίζονται στα προηγούμενα η κριτική που ασκείται από την δικτατορία όπως είδαμε υιοθετεί μια συγκεκριμένη οικονομική ανάλυση. Θα περίμενε έτσι κανείς βάσει αυτού η οικονομική πολιτική των απριλιανών να ξεπεράσει στην πράξη τις πολιτικές μεθοδεύσεις και τις αντιφάσεις της, εμφανίζοντας τουλάχιστον συνέπεια μεταξύ των οικονομικών αντιλήψεων που φαίνεται να ακολουθεί και στον τρόπο που θα διαμορφώσει την δική της οικονομική διαχείριση. Η οικονομικά ορθόδοξη προσέγγιση της επιβάλλει μια σταθερή εφαρμογή πολιτικών που σέβονται τους κανόνες λειτουργίας και την αρχιτεκτονική του εγχώριου μεταπολεμικού οικονομικού μοντέλου. Αυτό μεταφράζεται σε πολιτικές που όχι μόνο δεν απειλούν την νομισματική σταθερότητα αλλά παράλληλα επιβάλλουν κανόνες στην οικονομία που θωρακίζουν την εσωτερική και εξωτερική ισορροπία του νομίσματος δεσμεύοντας συνολικά την οικονομία σε μια γενικότερη κατεύθυνση προς την διαφύλαξη

⁸¹ Στο ίδιο σ. 54.

⁸² Στο ίδιο σ. 81.

της.

Κεφάλαιο 4.

Αλλαγή κέντρου βάρους. Η οικονομική μεγέθυνση στο προσκήνιο. Η Νομισματική σταθερότητα σε δεύτερο πλάνο. Οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία μεταξύ 1967-1971

Η ανάληψη των ηνίων της οικονομίας από την δικτατορία και η διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής από αυτή, σηματοδοτεί μια ουσιαστική στροφή και απομάκρυνση από το μέχρι τότε ισχύον στάτους. Μάλιστα αυτό πραγματοποιείται σε αντίθεση με τα όσα οι συνταγματάρχες υποστήριζαν έως τότε και έβαζαν ως σημεία στην κριτική τους. Η εξασφάλιση της απαιτούμενης πολιτικής νομιμοποίησης του καθεστώτος περνάει μέσα από την οικονομική πρόοδο της χώρας και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού. Υπό το πρίσμα αυτό οι πραξικοπηματίες παρεμβαίνουν καθορίζοντας τους στόχους της οικονομίας έχοντας ως πρωταρχικό σκοπό την επίτευξη των υψηλότερων δυνατών ρυθμών μεγέθυνσης. Έχουμε λοιπόν μια αλλαγή νοοτροπίας στον καθορισμό της οικονομικής πολιτικής με την νομισματική σταθερότητα να μην αποτελεί πλέον την απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη διατηρήσιμων ρυθμών ανάπτυξης. Τυπικά και ουσιαστικά ο χουντικός οικονομικός λόγος δεν εγκαταλείπει τον κεντρικής σημασίας σκοπό της διατήρησης της νομισματικής ισορροπίας και της σταθερής ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο. Έμπρακτα όμως η νομισματική και πιστωτική πολιτική είναι αυτές που πλέον δεσμεύονται απέναντι στις αναπτυξιακές επιδιώξεις έστω και προς θυσίαν της σταθερότητας. Παρόμοιες αλλαγές πραγματοποιούνται και σε άλλες πτυχές της οικονομικής πολιτικής συμπληρώνοντας το πλέγμα των παρεμβάσεων της δικτατορίας στην οικονομία. Όλοι οι βασικοί πυλώνες του οικονομικού σχεδιασμού καλούνται να συμβάλουν στην προσπάθεια εντατικοποίησης των αναπτυξιακών επιδόσεων της οικονομίας. Έτσι αν και φαινομενικά τα στοιχεία συνέχειας στην ασκηθείσα οικονομική πολιτική της δικτατορίας σε σχέση με το παρελθόν εμφανίζονται περισσότερα, στην πράξη υπάρχουν αλλαγές που διαφοροποιούν σε σημαντικό βαθμό βασικά σημεία του έως τότε εφαρμοζόμενου οικονομικού υποδείγματος.

Την πραγματικότητα αυτή αναγνωρίζουν ακόμα και οι βασικοί διαχειριστές των οικονομικών της χώρας κατά την περίοδο της δικτατορίας. Συγκεκριμένα ο τότε υπουργός συντονισμού Μακαρέζος αποδέχεται πως έναντι κάθε άλλου στόχου η οικονομική ανάπτυξη εκείνη την στιγμή τίθεται ψηλότερα με την οικονομική πολιτική να λαμβάνει στο σύνολο της αντίστοιχη κατεύθυνση⁸³. Το γεγονός αυτό όμως ανατρέπει το έως τότε σταθερό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας εισάγοντας σε αυτό πολιτικές σκοπιμότητες που δεν προσδίδουν μακροχρόνιες προοπτικές. Αντίθετα ο “αναπτυξιακός φетиχισμός” των συνταγματαρχών αφαιρεί από τον καθορισμό των στόχων της οικονομίας την οικονομική λογική που εκείνη υπηρετούσε μέχρι εκείνη την στιγμή. Μάλιστα αυτό πραγματοποιείται χωρίς οι χουντικές παρεμβάσεις να αποκαθιστούν ένα νέο οικονομικό περιεχόμενο και μια νέα στοχοθεσία. Μοναδικό κίνητρο ήταν η εργαλειακή χρήση της οικονομίας της χώρας για την εξυπηρέτηση των άμεσων πολιτικών αναγκών της χούντας. Έτσι η οικονομική χαλάρωση δεν θα συνδεθεί με κάποια εναλλακτική αναπτυξιακή προσέγγιση⁸⁴. Όπως θα δούμε το γεγονός αυτό θα οδηγήσει τους αρμόδιους για την οικονομία σε λανθασμένες επιλογές που θα εκθέσουν ανεπανόρθωτα την οικονομική πολιτική όταν οι διεθνείς εξελίξεις εμφανιστούν ιδιαίτερα αρνητικές. Τότε οι πραξικοπηματίες και οι αποφάσεις τους θα χρεωθούν την ευθύνη καθώς πρόκειται να επαναφέρουν στην επικαιρότητα ζητήματα που η οικονομία έδειχνε να έχει επιλύσει οριστικά μεταπολεμικά.

⁸³Μακαρέζος, (2006), σ. 85.

⁸⁴Καράγιωργας, Σ. (1978).

4.1. Η βραχυχρόνια απεικόνιση της οικονομίας κατά τα έτη 1966-1967.

Ανεξάρτητα από τα όσα οι χουντικοί παράγοντες προβάλλουν, η ελληνική οικονομία τον Απρίλιο του 1967 παρουσιάζει μια εικόνα που απέχει σημαντικά από το να χαρακτηριστεί οριακή. Τουναντίον μάλιστα η οικονομική διαχείριση των κυβερνήσεων των αποστατών καταφέρνει να τιθασεύσει σε σημαντικό βαθμό τις αρνητικές επιπτώσεις που δημιούργησαν οι παρεμβάσεις της Ένωσης Κέντρου στην οικονομία. Σημαντικά προβλήματα που εμφανίστηκαν όπως η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών θα ξεπεραστούν, αποκαθιστώντας πλήρως την εμπιστοσύνη προς την δραχμή και πατάσσοντας οριστικά χρόνια ζητήματα όπως το φαινόμενο της χρυσοφιλίας. Ακόμα η αύξηση των δημοσίων εσόδων μέσα από την αύξηση της φορολόγησης θα ανακουφίσει τον δημοσιονομικό προϋπολογισμό, ενώ θα επιτρέψει ταυτόχρονα την άνοδο των δημοσίων επενδύσεων⁸⁵. Το μακροοικονομικό περιβάλλον συνολικότερα έδειχνε να αποκαθιστά την σταθερά θετική εικόνα που παρουσίαζε τα τελευταία 15 χρόνια στηρίζοντας την οικονομία σε μια σε μια δύσκολη από πολιτικής σκοπιάς περίοδο.

Γεγονός βέβαια ήταν πως αναπτυξιακά η οικονομία το 1966 δεν παρουσίασε την ίδια με τα προηγούμενα χρόνια δυναμική. Είδαμε ότι οι ιδιωτικές επενδύσεις στο σύνολο τους ακολουθούν μια πτωτική πορεία ειδικά στον κλάδο της οικοδομής. Παράλληλα οι ξένες επενδύσεις μετά την έξαρση των πρώτων ετών της δεκαετίας του '60 θα εμφανίσουν μια ανησυχητική χαλάρωση και πτώση στους ρυθμούς προσέλκυσης τους αδυνατώντας να συνεχίσουν την ανοδική τους τάση. Έτσι ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας για την χρονιά εκείνη θα εμφανιστεί σε επίπεδα πολύ χαμηλότερα σε σχέση με το 1965 πέφτοντας από το 10,8% στο 6,5%⁸⁶. Η κατάσταση αυτή δεν θα ξεπεραστεί ούτε το επόμενο έτος με την ευθύνη όμως αυτή την φορά να χρεώνεται στην δικτατορία. Το πραξικόπημα των συνταγματαρχών δεν ήταν το αναμενόμενο με τους κυρίαρχους επιχειρηματικούς κύκλους και το ξένο κεφάλαιο να εκδηλώνουν ανησυχία σχετικά με το τι θα συμβεί στην οικονομία. Ο φόβος για ένα “νασερικού” τύπου καθεστώσ ήταν έντονος καθώς αυτό ισοδυναμεί με ενίσχυση του ρόλου του κράτους στις οικονομικές δραστηριότητες και εκτεταμένες εθνικοποιήσεις⁸⁷. Έτσι η επενδυτική δραστηριότητα αρχικά παγώνει, η εισροή ξένων κεφαλαίων σημειώνει πτώση και οι αναπτυξιακές επιδόσεις της οικονομίας υποχωρούν ακόμα περισσότερο με το ΑΕΠ να αυξάνεται μεν αλλά μόνο κατά 5,7%⁸⁸.

Οι παρεμβάσεις της δικτατορίας στην φάση αυτή μας δίνουν μια πρώτη εικόνα για την γενικότερη προσέγγιση που σκοπεύει να ακολουθήσει στην οικονομία. Στόχος της ήταν η άσκηση μιας αντικυκλικής επεκτατικής οικονομικής πολιτικής για την τόνωση της παραγωγικής δραστηριότητας και την επαναφορά της οικονομίας στους πολύ υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μάλιστα ο ακολουθούμενος σχεδιασμός στο στάδιο αυτό εναντιώνεται στις συμβουλές του εκπροσώπου του Δ.Ν.Τ. L.A. Whittome που εκφράζει τον φόβο πως τα σχέδια του Μακαρέζου θα δημιουργήσουν προβλήματα στα δημοσιονομικά του κράτους και

⁸⁵Μελετόπουλος, (2000), σ. 356.

⁸⁶Καζάκος, (2010), σ. 259.

⁸⁷Μελετόπουλος, (2000), σ. 403.

⁸⁸Καζάκος, (2010), σ. 259.

σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών⁸⁹.

Οι υπεύθυνοι της δικτατορία θα προχωρήσουν λοιπόν στα σχέδια τους αυξάνοντας αρχικά τις δαπάνες του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων δρομολογώντας έργα που σκοπό έχουν να βελτιώσουν τις υποδομές της χώρας. Η ώθηση βέβαια της δραστηριότητας στον κλάδο της οικοδομής αποτέλεσε το βασικό εργαλείο στην επιδίωξη του υπουργείου συντονισμού να ενισχύσει την αναπτυξιακή προσπάθεια. Στο πλαίσιο αυτό θα καταστεί πιο εύκολη η χρηματοδότηση των κατοικιών από το τραπεζικό σύστημα με τον όγκο των πιστώσεων που κατευθύνεται προς τον τομέα να αυξάνεται σημαντικά. Τόσο οι ενδιαφερόμενοι για δανειοδότηση κατασκευαστές ακινήτων όσο και οι αγοραστές θα δουν τις ανάγκες τους για πιστώσεις να ικανοποιούνται με ευκολία. Επιπλέον η ψήφιση του Α.Ν. 82/1967 έρχεται ως ένα ακόμα επιπρόσθετο μέτρο που στοχεύει στο να συμβάλλει καθοριστικά στην αύξηση των εργασιών του κλάδου. Με το νομοθέτημα αυτό θα καταργηθεί ο φόρος υπεραξίας των ακινήτων που είχε επιβληθεί από τις προηγούμενες κυβερνήσεις και στον οποίο η δικτατορία χρεώνει την πτώση των επενδύσεων στην οικοδομή⁹⁰. Πιστό πάντα στην λογική του το καθεστώς σε αντίθεση με ότι συνέβαινε μέχρι τότε θα προβεί στο σχεδιασμό ενός εκτεταμένου κρατικού προγράμματος εργατικής κατοικίας που θα λειτουργήσει βοηθητικά προς την επέκταση των δραστηριοτήτων του κατασκευαστικού τομέα. Παράλληλα με αυτά η πιστωτική επέκταση θα προχωρήσει και προς τον τουρισμό με διάθεση να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες του, ενισχύοντας με την ανάπτυξη του την συναλλαγματική θέση της οικονομίας αλλά και να δώσει επιπρόσθετη δυναμική στον οικοδομικό κλάδο.

Βέβαια σημαντικές πρωτοβουλίες πάρθηκαν και για την βιομηχανία, η ανάπτυξη της οποίας αποτελεί μεταπολεμικά εθνικό στόχο που οι συνταγματάρχες δείχνουν ότι αναγνωρίζουν πλήρως. Έτσι με μια σειρά από νομοθετήματα η δικτατορία προσπαθεί να δώσει επιπλέον κίνητρα για την προσέλκυση νέων επενδύσεων στον κλάδο. Πρόκειται για τους Α.Ν. 147/1967 “περί συμπληρώσεως της περί κινήτρων δια βιομηχανικές επενδύσεις κείμενης νομοθεσίας”, Α.Ν. 149/1967 και Α.Ν. 207/1967. Οι νομοθετικές αυτές παρεμβάσεις προσφέρουν νέες διευκολύνσεις, ενώ ταυτόχρονα έρχονται να ανανεώσουν την ισχύ διατάξεων που διασφαλίζουν την προστασία της εγχώριας βιομηχανίας, τις φορολογικές ελαφρύνσεις των παραγωγικών επενδύσεων αλλά και να συμβάλλουν στην απλούστευση των γραφειοκρατικών διαδικασιών για την ίδρυση μιας βιομηχανίας⁹¹. Συγκεκριμένα σε ότι έχει να κάνει με τις φορολογικές ελαφρύνσεις η χούντα έδειξε εξ αρχής ιδιαίτερη μέριμνα μειώνοντας τους φορολογικούς συντελεστές σε μια γενικότερη προσπάθεια ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Παράλληλα με τα παραπάνω η αναπτυξιακή ώθηση που επιχειρεί να προσφέρει στην οικονομία ο Μακαρέζος και οι άλλοι στοχεύει σε παρεμβάσεις και στην πλευρά της ζήτησης. Η τόνωση αυτής αναμένεται να προέλθει μέσα από μια γενναία αύξηση των πραγματικών μισθών που ξεπερνάει μάλιστα την αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας στην οικονομία. Έτσι για παράδειγμα η δικτατορία θα προχωρήσει στην αύξηση των βασικών μισθών των ανειδίκευτων εργατών κατά 20% όπως άλλωστε προβλέπεται στην συλλογική σύμβαση εργασίας που είχε υπογραφεί σε εθνικό

⁸⁹Ψαλιδόπουλος, (2016), σ. 577.

⁹⁰Καζάκος, (2016), σ. 144.

⁹¹Μελετόπουλος, (2000), σ. 94.

επίπεδο ήδη από τον Φεβρουάριο του 1967⁹². Ακόμα θα προωθήσει την αύξηση του αφορολόγητου ορίου ως ένα επιπρόσθετο μέτρο παρόμοιας κατεύθυνσης που σκοπό έχει να αυξήσει το διαθέσιμο προς κατανάλωση εισόδημα της οικονομίας. Ειδικότερα όμως σε ότι αφορά την εισοδηματική προσέγγιση της χούντας όπως θα δούμε αναλυτικότερα και παρακάτω η στάση της αποτελεί μια παρέκκλιση από τις βασικές της επιδιώξεις η οποία δεν θα έχει μόνιμο χαρακτήρα.

4.2. Η ελληνική οικονομία υπό τον χουντικό οικονομικό σχεδιασμό

4.2.1. Το πρόγραμμα οικονομικής αναπτύξεως της Ελλάδος για το διάστημα 1968-1972. Οι βασικές του πτυχές

Ξέχωρα από τις πρώτες τους παρεμβάσεις οι δικτάτορες έπρεπε προκειμένου να πείσουν και να καταφέρουν να επανεκκινήσουν την οικονομία να αποσαφηνίσουν τους μακροπρόθεσμους στόχους τους τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Σε ότι έχει να κάνει με το δεύτερο βασικό τους εργαλείο για τον σκοπό αυτό ήταν η δημοσιοποίηση του πρώτου χουντικού πενταετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης για την περίοδο 1968-1972. Το πρόγραμμα θα παρουσιαστεί τον Φεβρουάριο του 1968 από τον πρόεδρο του “Εθνικού Συμβουλίου Οικονομικής Πολιτικής” και υπουργό συντονισμού Ν. Μακαρέζο ήδη όμως με την υπ’ αριθμό 24604/784 πράξη της 29ης Μαΐου του 1967 είχε συσταθεί η “Κεντρική Επιτροπή Επεξεργασίας του Προγράμματος Οικονομικής Ανάπτυξης 1968-1972”. Πρόεδρος της επιτροπής ορίστηκε ο Κ. Θάνος, γενικός γραμματέας του υπουργείου συντονισμού και όπως αναφέραμε στενός συνεργάτης του Μακαρέζου. Στο όργανο συμμετέχουν ακόμα το σύνολο σχεδόν των προσώπων που διαμορφώνουν την οικονομική ζωή στην χώρα. Πρόκειται για υπουργούς, θεσμικούς παράγοντες, εκπροσώπους του τραπεζικού τομέα αλλά και τον τότε πρόεδρο του ΣΕΒ Δ. Μαρινόπουλο. Κατά την σύνταξη του πενταετούς προγράμματος λαμβάνονται υπόψη το αντίστοιχο πλάνο που το ΚΕΠΕ είχε επεξεργαστεί για την περίοδο 1966-1970 αλλά και εκθέσεις διεθνών οργανισμών⁹³. Το πρόγραμμα λειτουργεί ως οδικός χάρτης σε οικονομικό επίπεδο για τις κυβερνήσεις της δικτατορίας, περιγράφοντας κάθε πτυχή της οικονομικής πολιτικής. Η κατάθεση του από την χούντα έρχεται να προσθέσει ένα ακόμα δείγμα γραφής των πιστεύω της για την οικονομία, έπειτα από το πρώτο στίγμα που εκείνη είχε αφήσει μέσα από τις παρεμβάσεις της κατά τους πρώτες μήνες της δικτατορίας.

Ως προς τον χαρακτήρα του πενταετούς θα παρατηρήσουμε μία ακόμα μεταστροφή σε σχέση με το οικονομικό καθεστώς όπως το γνωρίσαμε προδικτατορικά. Η νέα οικονομική φιλοσοφία που θα προβάλλει η χούντα φαίνεται να στοχεύει σε μια αναδιάταξη του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ κράτους και αγοράς με σαφή αναβάθμιση της θέσης της δεύτερης. Η κίνηση αυτή προδίδει μια επιστροφή της οικονομικής πολιτικής στην οικονομική ορθοδοξία με την δικτατορία να αμφισβητεί ευθέως την σημασία του ρόλου του κράτους στην οικονομία και του διοικητικού ελέγχου. Οι αρμόδιοι των οικονομικών της περιόδου στην φάση αυτή δείχνουν να εμπιστεύονται περισσότερο τις δυνατότητες του

⁹²Μελετόπουλος, (2000), σ. 424.

⁹³Μακαρέζος, (2006), σ. 109.

μηχανισμού της αγοράς και της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας για την ρύθμιση των οικονομικών σχέσεων αλλά και την προώθηση της ανάπτυξης. Τοποθετήσεις τέτοιου είδους ξεφεύγουν από τα πρότυπα που επικράτησαν στην εγχώρια και διεθνή οικονομία μεταπολεμικά και συμβαδίζουν περισσότερο με τις αλλαγές που θα γνωρίσουν οι ευρωπαϊκές οικονομίες από την δεκαετία του '70 και έπειτα.

Το πρόγραμμα λοιπόν ξεκινώντας από αυτή την αφετηρία εμφανίζεται περισσότερο φιλελεύθερο σε σχέση με το παρελθόν και πρόθυμο να στηρίζει με κάθε τρόπο την ιδιωτική πρωτοβουλία. Η λειτουργία του ελεύθερου ανταγωνισμού και του μηχανισμού των τιμών είναι ο μοχλός για την εξασφάλιση της σωστής κατανομής των πόρων στην οικονομία. Η υψηλή κρατική εποπτεία κρίνεται πλέον αναχρονιστική για τους συνταγματάρχες και η θέση του επιχειρηματία κάτι που δεν ταιριάζει στο δημόσιο⁹⁴. Έτσι οι νέες κρατικές ευθύνες περιγράφονται σαφώς πιο υποβαθμισμένες σε σχέση με το παρελθόν και περιορισμένες σε έναν υποστηρικτικό προς την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ρόλο. Το κράτος θα πρέπει να αρκεστεί σε δραστηριότητες που αποτελούν παραδοσιακά τμήμα της δικής του σφαίρας επιρροής, όπως η παροχή υπηρεσιών, η κοινωνική πρόνοια και η βελτίωση των υποδομών της χώρας. Οποιαδήποτε άλλη επιχειρηματική πρωτοβουλία από πλευράς κράτους θα πραγματοποιηθεί μόνο στην περίπτωση που θεωρείται αναγκαία για την συμπλήρωση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας και υπό την προϋπόθεση ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν έχει εκφράσει ήδη το ενδιαφέρον του για αυτή⁹⁵. Μάλιστα επιχειρηματικές δράσεις όπως αυτές θα χρεώνονται σε ειδικούς οργανισμούς, όπως η ΕΤΒΑ, και θα λειτουργούν κάτω από αυστηρά επιχειρηματικά κριτήρια. Καταγράφεται ακόμα η διάθεση να παραδοθούν σε ενδιαφερόμενους ιδιώτες επιχειρήσεις που ήδη την στιγμή εκείνη βρίσκονται υπό τον έλεγχο του κράτους. Στους σχεδιασμούς αυτού του “εκσυγχρονιστικού” όπως επιθυμεί να το προβάλει η χούντα προτάγματος εντάσσεται και ο τομέας των υπηρεσιών του δημοσίου, με το πλάνο να κάνει λόγο για λειτουργία σύμφωνα με κριτήρια ιδιωτικό-επιχειρηματικά⁹⁶.

Ως προς το αναπτυξιακό μοντέλο που θα ακολουθήσει η οικονομία σε γενικές γραμμές το χουντικό πρόγραμμα δεν εμφανίζει κάτι διαφορετικό σε σχέση με το παρελθόν. Η δικτατορία θα σεβαστεί και θα θελήσει να προχωρήσει την πορεία ριζικού μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας με βάση τα διεθνή πρότυπα. Οι βασικοί πυλώνες της προσπάθειας για την αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας στον τόπο παραμένουν οι ίδιοι με εκείνους της προδικτατορικής περιόδου. Ήδη όμως η βραχυχρόνια διαχείριση της οικονομίας από τον Μακαρέζο και τους άλλους εμφανίζουν μια μετατόπιση του κέντρου βάρους προς τους τομείς άμεσης απόδοσης όπως η οικοδομή και ο τουρισμός. Η οικονομική πολιτική της δικτατορίας θυσιάζει σε σημαντικό βαθμό το μακροπρόθεσμο πλάνο ανάπτυξης της οικονομίας με επίκεντρο της εκβιομηχάνιση, για την εξασφάλιση άμεσων οικονομικών αποτελεσμάτων που θα εδραιώσουν την θέση της σε πολιτικό επίπεδο προσδίδοντας στο καθεστώς την ανοχή που σε κοινωνικό επίπεδο επιζητούσε. Μάλιστα υπό το πρίσμα αυτό η οικονομικά αναγκαία αρχικά επεκτατική πιστωτική πολιτική προς τους τομείς αυτούς θα αποκτήσει στη συνέχεια μόνιμα χαρακτηριστικά. Παρόλα αυτά όμως η προσπάθεια για συνέχιση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης και ο ρόλος των ξένων επενδύσεων σε αυτή εξακολουθούν να αποτελούν

⁹⁴Καζάκος, (2010), σ. 280.

⁹⁵Μελετόπουλος, (2000), σ. 38.

⁹⁶Μακαρέζος, (2006), σ. 110.

βασικούς στόχους της οικονομική πολιτικής. Αντίστοιχα αποδεκτό θα γίνει το πρότυπο δημοσιονομικής διαχείρισης της οικονομίας και του εθνικού προϋπολογισμού ως εργαλείων που προωθούν την αναπτυξιακή διαδικασία μέσω του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων. Παράλληλα καταγράφεται η θέληση των οικονομικών αρχών για ενίσχυση της κατανάλωσης μέχρι το σημείο που δεν θα δημιουργήσει αρνητικές επιπτώσεις για το ισοζύγιο πληρωμών και το εγχείρημα τη επίτευξης μιας αυτόνομης ανάπτυξης ενώ τέλος ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στον προσεταιρισμό του ελληνικού εφοπλιστικού κεφαλαίου και στην δραστηριοποίηση αυτού στην ανάπτυξη και άλλων κλάδων.

4.2.2. Η οικοδομή στο επίκεντρο της αναπτυξιακή διαδικασία

Βλέπουμε λοιπόν πως σε ότι αφορά το αναπτυξιακό μοντέλο για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας (και ειδικά το 1967 για λόγους μακροοικονομικής λογικής), οι συνταγματάρχες εστιάζουν την προσοχή τους στον κλάδο της οικοδομής. Η στροφή όμως αυτή της δικτατορίας προς την περαιτέρω ώθηση της ανάπτυξης του οικοδομικού τομέα δεν άφησε αδιάφορους τους επιχειρηματικούς κύκλους της εποχής. Η οικοδομή είναι ένας κλάδος που δεν παρουσιάζει μεγάλες ανάγκες για συσσώρευση κεφαλαίου ή για επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό, ούτε απαιτεί την χρήση υψηλών τεχνολογιών. Παράλληλα τα επενδύσιμα σε αυτή κεφάλαια, παρουσιάζουν μεγαλύτερη αποδοτικότητα σε σχέση για παράδειγμα με τα αντίστοιχα της βιομηχανίας. Λόγω αυτών η οικοδομή βρήκε τον τρόπο μεταπολεμικά να ξεδιπλώσει την δυναμική της, παρά το γεγονός πως βρίσκεται εκτός των βασικών αναπτυξιακών προτεραιοτήτων των αρχών και αποκλεισμένη από τα βασικά δίκτυα χρηματοδότησης των εμπορικών τραπεζών. Ο κλάδος λοιπόν μέχρι το 1967 δραστηριοποιείται με τρόπο αυτόνομο και χρηματοδοτεί τις εργασίες του από εναλλακτικές πηγές και κυρίως με διαφορετικές μεθόδους. Ο θεσμός της αντιπαροχής καταφέρει να λύσει βασικά προβλήματα, όπως αυτό της εύρεσης πόρων αλλά και του κατακερματισμού της γης. Με τον τρόπο αυτό οι κατοικίες εξελίσσονται σε ένα προνομιακό πεδίο δράσης για τον μικρό εργολάβο κατασκευαστή, ο οποίος καταφέρνει να κυριαρχήσει στον κλάδο⁹⁷.

Οι παραπάνω συνθήκες οδήγησαν μεταπολεμικά τις επενδύσεις στις κατασκευές και συγκεκριμένα στην οικοδομή στην πρώτη θέση ως ποσοστό επί του συνόλου των επενδύσεων. Το δε άνοιγμα της κάνουλας της τραπεζικής χρηματοδότησης από την δικτατορία στον τομέα, προϋποθέτει για ακόμα μεγαλύτερη διοχέτευση πόρων της οικονομίας προς την οικοδομή. Οι κατοικίες όμως δεν παρουσιάζουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που το αναπτυξιακό πρότυπο έως τότε ευνοούσε. Ο κλάδος δεν μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια για την αύξηση των εξαγωγών, ενώ η παραγωγικότητα του είναι χαμηλή. Η επιπρόσθετη χρηματοδότηση του τομέα λοιπόν αποτελεί σπατάλη πόρων και δεν προσφέρει στην έως τότε επιδιωκόμενη πολιτική για την ανάπτυξη των κλάδων υψηλής παραγωγικότητας με εξαγωγικές προδιαγραφές. Ως προς την ανάπτυξη του τουρισμού σίγουρα οι προϋποθέσεις παρουσιάζονται θετικότερες καθώς ο τομέας μπορεί να συνεισφέρει στην συνολική προσπάθεια αποτελώντας μια επιπρόσθετη βοηθητική πηγή άντλησης συναλλαγματικών πόρων. Η δικτατορία όμως φαίνεται πως ενδιαφέρεται περισσότερο για

⁹⁷Ιορδάνογλου, (2020).

την χρησιμοθηρική αξιοποίηση του βλέποντας τον ως όχημα για την περαιτέρω διόγκωση του κλάδου των κατασκευών.

4.2.3. Η συνέχιση της προσπάθειας για την εκβιομηχάνιση και ο ρόλος των ξένων επενδύσεων

Το οικονομικό επιτελείο της δικτατορίας όπως είπαμε επιθυμεί να συνεχίσει την προσπάθεια για την εκβιομηχάνιση της χώρας. Στο πενταετές πρόγραμμα των συνταγματάρχων γίνεται εκτεταμένη αναφορά στον τρόπο που σχεδιάζεται η διεύρυνση της βιομηχανικής βάσης της οικονομίας. Το συνολικό εγχείρημα τοποθετείται εντός του νέου αναβαθμισμένου ρόλου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην οικονομία, με την ιδιωτική επιχειρηματικότητα να καλείται να αποκτήσει κεντρική θέση στο εγχείρημα της δημιουργίας μιας ανταγωνιστικής σε διεθνές επίπεδο βιομηχανίας⁹⁸, απαλλαγμένης από το περιβάλλον υπερβολικής κρατικής προστασίας που έως τότε την συντηρούσε. Η χούντα μάλιστα εμφανίζει την προτίμηση της προς μια εξωστρεφή βιομηχανική ανάπτυξη, στα πλαίσια των ευκαιριών που προσφέρει στον τόπο η συμφωνία σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ⁹⁹. Βλέπουμε ότι και σε αυτό το σημείο οι συνταγματάρχες ευθυγραμμίζονται με πάγιες οικονομικές θέσεις των προδικτατορικών κυβερνητικών επιδιώξεων και ιδιαίτερα της Ε.Ρ.Ε. του Καραμανλή. Η συμμετοχή της χώρας στην Κοινότητα αποτελεί μονόδρομο και για την δικτατορία καθώς με τον τρόπο αυτό η οικονομία μπορεί να ξεπεράσει τους φραγμούς που θέτει σε εκείνη το περιορισμένο μέγεθος της εσωτερικής αγοράς¹⁰⁰. Παράλληλα η ένταξη στην Ε.Ο.Κ. προσφέρει μια αυξημένη δυναμική στην εγχώρια βιομηχανική παραγωγή που θα προκύψει μέσα από την αύξηση των ελληνικών εξαγωγών προς τις χώρες που συμμετέχουν στην Κοινότητα. Παρόλα αυτά όμως η αναγκαιότητα για την στήριξη της ελληνικής βιομηχανίας από τον ξένο ανταγωνισμό σε καμία περίπτωση δεν εγκαταλείπεται. Τουναντίον μάλιστα το υπουργείο συντονισμού θα θέσει σε εφαρμογή την καμπάνια “αγοράστε ελληνικά” δίνοντας έμφαση στον στόχο της υποκατάστασης των εισαγωγών¹⁰¹. Η οικονομική πολιτική προσπαθεί στο σημείο αυτό να επηρεάσει σε ψυχολογικό επίπεδο τους καταναλωτές εξασφαλίζοντας στήριξη στους εγχώριους κλάδους που προσπαθεί να αναπτύξει η βιομηχανία και στους οποίους δεν μπορούν ακόμα να δοκιμαστούν οι εξαγωγικές τους δυνατότητες στο εξωτερικό.

Το κράτος από την πλευρά του προβλέπεται να συμμετέχει στο όλο εγχείρημα της εκβιομηχάνισης με τρόπο λιγότερο παρεμβατικό σε σχέση με το παρελθόν. Το πενταετές πρόγραμμα τους διαστήματος 1968-1972 αναθέτει διαφορετικού είδους ευθύνες στο δημόσιο περιορίζοντας το κυρίως σε πρωτοβουλίες που σκοπό έχουν να δημιουργήσουν το κατάλληλο επιχειρηματικό κλίμα που θα οδηγήσει στην βελτίωση της αποδοτικότητας των βιομηχανικών επενδύσεων. Παρεμβάσεις προς αυτήν την κατεύθυνση σχεδιάζεται να γίνουν μέσα από την άνετη πιστοδότηση του κλάδου και την φορολογική του ελάφρυνση σε σημαντικό βαθμό. Αναγκαίος κρίνεται ακόμα για τον σκοπό αυτό ο εκσυγχρονισμός και η επέκταση των βιομηχανικών μονάδων που το κράτος ελέγχει είτε με άμεσο είτε με έμμεσο

⁹⁸Μελετόπουλος, (2000), σ. 385.

⁹⁹Νικολακόπουλος, (2011), σ. 649.

¹⁰⁰Ψαλιδόπουλος, Μ. (1990), 63.

¹⁰¹Μακαρέζος, (2006), σ. 115.

τρόπο¹⁰². Προβλέπεται ακόμα η άρση της ευνοϊκής χρηματοδότησης των συνεταιριστικών βιομηχανιών οι οποίες θα πρέπει να ανταγωνιστούν με ίσους όρους τις ιδιωτικές βιομηχανίες. Διαφαίνεται στο σημείο αυτό και θα γίνει πιο ξεκάθαρα στην συνέχεια, ότι η χούντα δεν επιθυμεί την στήριξη της προσπάθειας για ανάπτυξη του συνεταιριστικού φαινομένου. Στην ύπαρξη αυτού εντοπίζει μεταξύ άλλων προβλήματα που συνδέονται με την δημιουργία αντικινήτρων για την είσοδο νέων επιχειρήσεων στον κλάδο¹⁰³.

Καμία διαφοροποίηση σε σχέση με το παρελθόν δεν παρουσιάζει η στάση των δικτατόρων και σε ότι έχει να κάνει με τις ξένες επενδύσεις. Η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας θα εξακολουθήσει να χαράζει πορεία βασισμένη στον κομβικό ρόλο του ξένου κεφαλαίου στον κλάδο. Η αδυναμία των εγχώριων επενδυτικών δυνατοτήτων της οικονομίας, στο να τροφοδοτήσουν αυτόνομα την διαδικασία της εκβιομηχάνισης, καθιστά αναγκαία την συμβολή των ξένων επενδύσεων για την επιτυχή κατάληξη του εγχειρήματος. Ο ξένος παράγοντας εμφανίζεται επιπλέον ικανότερος στο να συμβάλλει με την παρουσία του στην βελτίωση των τεχνολογικών και διοικητικών χαρακτηριστικών της βιομηχανίας που θα οδηγήσουν πιο σύντομα στις απαραίτητες διαρθρωτικές αλλαγές¹⁰⁴. Η οικονομική λογική των αρχών της χούντας όχι μόνο συμφωνεί απόλυτα σε θεωρητικό επίπεδο με εκείνες των κυβερνήσεων που πέρασαν αλλά αναγνωρίζει σε σημαντικό βαθμό την προσπάθεια τους μέχρι εκείνη την στιγμή σε αυτό το επίπεδο¹⁰⁵. Παρόλα αυτά τα αποτελέσματα μέχρι και το 1967 παρουσιάζονται από την δικτατορία φτωχότερα σε σχέση με τα αναμενόμενα με τις ευθύνες να καταλογίζονται στις γραφειοκρατικές διαδικασίες και στις αντιδράσεις που προέρχονται από συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων. Αντίθετα με την νέα ισορροπία δυνάμεων που προωθεί στην οικονομία ο Μακαρέζος, το καθεστώς επιθυμεί να πετύχει καλύτερες επιδόσεις ευνοώντας ακόμα περισσότερο την δραστηριότητα των ξένων επιχειρήσεων στην χώρα. Έτσι με αφετηρία τον νόμο 2687/1953 ο υπουργός συντονισμού θα προσπαθήσει να βελτιώσει ένα ήδη θετικό πλαίσιο προσφοράς κινήτρων που έχει δημιουργηθεί για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Με την ψήφιση του Α.Ν. 89/1967 τα κίνητρα αυτά θα επεκταθούν, ενώ ταυτόχρονα η ισχύς του νόμου θωρακίζεται εκ νέου συνταγματικά με ειδική μέριμνα που εμπεριέχεται στο χουντικό “Σύνταγμα” του 1968. Οι αναγκαστικοί νόμοι 147 και 148 του 1967 παρέχουν επίσης όπως είδαμε σημαντικά ευεργετήματα προς το σύνολο του ιδιωτικού επενδυτικού κόσμου αλλά και συγκεκριμένα το ξένο κεφάλαιο.

Η προσπάθεια βέβαια για την τόνωση της διάθεσης των ξένων επιχειρηματιών για επενδύσεις στην χώρα δεν θα σταματήσει στα παραπάνω. Η ανανέωση της εμπιστοσύνης που θα προσφέρει η χουντική κυβέρνηση σε μια θεμελιακή αρχή συγκρότησης του μεταπολεμικού οικονομικού καθεστώτος κρίθηκε σημαντική για το όλο εγχείρημα. Πρόκειται για τον σεβασμό από πλευράς του κράτους των σφαιρών επιρροής που ο οικονομικός σχεδιασμός έχει παραχωρήσει στον ιδιώτη επιχειρηματία¹⁰⁶. Στην φάση αυτή μάλιστα η δικτατορία δείχνει διατεθειμένη να αποδεχτεί την διεύρυνση του πεδίου δράσης

¹⁰²Μελετόπουλος, (2000), σ. 386.

¹⁰³Στο ίδιο σ. 395.

¹⁰⁴Στο ίδιο σ. 396.

¹⁰⁵Στο ίδιο σ. 397.

¹⁰⁶Νικολακόπουλος, (2011), σ. 650.

του ιδιωτικού κεφαλαίου σε βάρος του δημοσίου τομέα. Υπό το πρίσμα αυτό υπογράφεται τον Μάιο του 1967 η συμφωνία με την Litton S.A. Benelux για την παραχώρηση δύο περιοχών της χώρας με σκοπό την εκπόνηση ενός πλάνου για την ανάπτυξη τους¹⁰⁷. Η επεξεργασία του σχεδίου αυτού προετοιμάζεται ήδη πριν την παρέμβαση της δικτατορίας και παραχωρεί στο ιδιωτικό κεφάλαιο αρμοδιότητες που μέχρι τότε ανήκαν αυστηρά στην σφαίρα της κρατικής πολιτικής. Παρόμοια πλάνα είχαν παρουσιαστεί και εφαρμοστεί την ίδια περίοδο και στο εξωτερικό. Οι αντιδράσεις όμως που γέννησε το ενδεχόμενο υιοθέτησης τους και στην εγχώρια οικονομία ακύρωσε την υλοποίησή τους στην χώρα. Το γεγονός αυτό ανέβαλε επιπλέον τους κυβερνητικούς στόχους που ο ίδιος ο Μακαρέζος είχε ορίσει τον Δεκέμβριο του 1967 σχετικά με το ύψος των ξένων επενδύσεων που θα προσελκυσθούν και έφταναν έως το 1,5 δις δολάρια για την τετραετία 1967-1970¹⁰⁸.

4.2.4. Η στάση της χούντας σχετικά με την συμμετοχή της χώρας στην Ε.Ο.Κ.

Οι επίσημες θέσεις της δικτατορίας για την συμφωνία σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. δεν μπορούν παρά να καθοριστούν σε αντιστοιχία με τα όσα προηγουμένως αναφέραμε σχετικά με τον τύπο της εκβιομηχάνισης που οι αρμόδιοι επιθυμούν να πετύχουν και την σπουδαιότητα που έχουν προσδώσει στις ξένες επενδύσεις. Η χουντική προσέγγιση προσπαθεί να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις δημιουργίας μιας εξαγωγικού τύπου βιομηχανίας και να παρουσιάσει στον ξένο παράγοντα το δέλεαρ της συμμετοχής της χώρας σε μια μεγάλη σε έκταση αγορά όπως αυτή που σχηματίζεται με την δημιουργία και την σταδιακή επέκταση της Ε.Ο.Κ.¹⁰⁹ Με τον τρόπο αυτό η συμμετοχή στην Κοινότητα χρησιμοποιείται ως ένα επιπρόσθετο κίνητρο για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στην οικονομία, στην βάση όμως όχι μιας νεωτερικής προσέγγισης αλλά μιας στρατηγικής που ήδη είχε παρουσιαστεί στην χώρα από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Σε κάθε περίπτωση βέβαια το δεδομένο είναι ότι πρόθεση της δικτατορίας ήταν η τήρηση της συμφωνίας σύνδεσης μέχρι τελευταίας γραμμής και η συμμόρφωση με τα χρονοδιαγράμματα και τις προϋποθέσεις που εκείνη ορίζει προκειμένου η χώρα να αποτελέσει σύντομα πλήρες μέλος της κοινότητας. Ο στόχος αυτός γίνεται απόλυτα ξεκάθαρος και εμπεριέχεται στο πρώτο πενταετές πρόγραμμα ανάπτυξης της δικτατορίας.

Η αντιδημοκρατική εκτροπή και η κατάργηση της λειτουργίας του κοινοβουλίου δημιουργεί όμως σύντομα αρνητικές εξελίξεις στην πορεία σύγκλισης της χώρας με την Ευρώπη. Τα μέλη της Κοινότητας και τα κράτη που βρίσκονται στον προθάλαμο της σύνδεσης με αυτή, μετά την αρχική στάση αναμονής και επιφυλακτικότητας απέναντι σε όσα συμβαίνουν στην Ελλάδα, θα προχωρήσουν σε πιο δυναμικές ενέργειες. Με πρωτοβουλίες των σκανδιναβικών χωρών και της Ολλανδίας θα σταλεί επιστολή προς το Συμβούλιο της Ευρώπης σχετικά με την φύση του καθεστώτος στην χώρα και την έλλειψη σεβασμού προς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επιπλέον η διάλυση του σώματος του ελληνικού κοινοβουλίου δημιουργεί επιπρόσθετα προβλήματα για την Ε.Ο.Κ. καθώς βασικής σημασίας όργανο για

¹⁰⁷Καζάκος, (2016), σ. 147.

¹⁰⁸Ελευθεράτος, (2015), σ. 157.

¹⁰⁹Νικολακόπουλος, (2011), σ. 649.

την λειτουργία της αποτελούσε η Μικτή Κοινοβουλευτική Επιτροπή¹¹⁰. Στα πλαίσια αυτά και πριν το Συμβούλιο της Ευρώπης καταδικάσει το καθεστώς, με εντολή Παπαδόπουλου ο υπουργός εξωτερικών της χώρας Π. Πιπινέλης ανακοινώνει τον Δεκέμβριο του 1969 την έξοδο της Ελλάδας από το Συμβούλιο.

Βέβαια η συμφωνία σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. βρισκόταν σε μια ιδιότυπη αναστολή ήδη από το πρώτο διάστημα εγκαθίδρυσης της δικτατορίας. Παρόλα αυτά το σκέλος της συμφωνίας που είχε να κάνει με την τελωνειακή ένωση συνεχίζει να παραμένει ενεργό παρά τις κυρώσεις από την Κοινότητα σε άλλα επίπεδα. Οι συνταγματάρχες μάλιστα σε στιγμές έντονης σύγκρουσης με την Ε.Ο.Κ. επιτίθενται στην τελευταία, προβάλλοντας το ενιαίο της συμφωνίας και όχι την α-la carte εφαρμογή της¹¹¹. Κατά γενική ομολογία όμως καθόλο το διάστημα της επταετίας η χούντα προσπαθεί να ενεργοποιήσει εκ νέου την συμφωνία, ακολουθώντας έστω και μονομερώς κάθε πτυχή της, ενώ ευθυγραμμίζεται πλήρως με τις αποφάσεις που λαμβάνει η Ε.Ο.Κ. τόσο σε οικονομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό η δικτατορία θα προχωρήσει τον Οκτώβριο του 1970 στην σύσταση του Σ.Ο.Ε.Π. Πρόκειται για όργανο συμβουλευτικού χαρακτήρα αποτελούμενο από 19 μέλη που θεωρούνταν πως αντιπροσωπεύουν όλες τις παραγωγικές τάξεις της χώρας. Σκοπός του Σ.Ο.Ε.Π. ήταν να λειτουργήσει ως χώρος ανταλλαγής απόψεων σχετικά με την προοπτική ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ. Τα αποτελέσματα των διαδικασιών του οργάνου προδίδουν τον ενδοαστικό συσχετισμό δυνάμεων όπως αυτός έχει αποκρυσταλλωθεί κατά το διάστημα της επταετίας. Έτσι με εξαίρεση τους εφοπλιστές, που φοβούνται ότι θα απωλέσουν σημαντικό μέρος από τα προνόμια τους, στο σύνολο τους οι υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες και τάξεις αντιμετωπίζουν θετικά την είσοδο της χώρας στην κοινότητα. Ιδιαίτερα οι βιομήχανοι προσβλέπουν σε μία ομαλοποίηση της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα με όχημα την ευρωπαϊκή της πορεία. Η έμφαση της δικτατορίας στον εφοπλισμό και σε άλλους αναπτυξιακούς κλάδους αλλά και η ουσιαστικά εναλλακτική πολιτική πρόταση η οποία προβάλλει τον ευρωπαϊκό δρόμο για την χώρα, έφερε σε αντίθεση τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του βιομηχανικού κόσμου και των συνταγματάρχων, δημιουργώντας εγχωρίως αυτό που ο Πουλαντζάς αναφέρει ως ενδογενής αστική τάξη με προσανατολισμό προς την Κοινή Αγορά¹¹².

Έτσι το μέλλον της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας σχεδιάζεται ακόμα και κατά την διάρκεια της δικτατορίας με γνώμονα την αναγκαιότητα της συμμετοχής της χώρας στις ζυμώσεις που πραγματοποιούνται μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Η συμφωνία σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. και η γενικότερη αναβάθμιση της Ελλάδας διεθνώς, αποτελούσαν κεκτημένα που οι πραξικοπηματίες δεν επιθυμούν να διακινδυνεύσουν και συνεπώς να χρεωθούν ενδεχόμενη απώλεια τους. Όμως παρά την απόλυτη συμμόρφωση της ελληνικής οικονομίας στα συμφωνηθέντα με την Ε.Ο.Κ. το καθεστώς δεν θα αποφύγει τις κυρώσεις σε οικονομικό επίπεδο. Η Ελλάδα δεν λαμβάνει τα αντίστοιχα ευεργετήματα που η υπογραφή της Συμφωνία Σύνδεσης με την Κοινότητα εγγυάται ότι θα της παραχωρήσει. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν επιθυμούν την στήριξη μιας οικονομίας που τις τύχες της καθορίζει μια μη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση. Έτσι η χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή

¹¹⁰Πεσμαζόγλου, (1999), σ. 98.

¹¹¹Στο ίδιο σ. 100.

¹¹²Πουλαντζάς, (x.x.), σ. 73.

Τράπεζα Επενδύσεων δεν θα πραγματοποιηθεί έστω και αν αυτό εμφανίζεται ως συμβατική υποχρέωση των μελών της Ε.Ο.Κ.¹¹³ Ακόμα η χώρα δεν θα συμμετάσχει στην υπό διαμόρφωση Κ.Α.Π. χάνοντάς την ευκαιρία να διαπραγματευτεί ενδεχόμενη χρηματοδοτική βοήθεια από το Αγροτικό Ταμείο(FEOGA) για την ενίσχυση της εγχώριας γεωργικής παραγωγής. Η μη συμμετοχή της Ελλάδας στην Κ.Α.Π. δημιουργεί επιπρόσθετα προβλήματα καθώς θα επηρεάσει αρνητικά τις ελληνικές αγροτικές εξαγωγές προς τις χώρες της Ε.Ο.Κ. αλλά και την γενικότερη προσπάθεια σύσφιξης των εμπορικών σχέσεων με την δύση. Συνολικότερα λοιπόν και σε αντίθεση με όσα επιθυμούν να εμφανίσουν οι συνταγματάρχες, η επιδείνωση των σχέσεων της χώρας με την Ε.Ο.Κ. ως αποτέλεσμα επιβολής δικτατορίας, θα στοιχίσει σημαντικά στην οικονομία του τόπου. Περισσότερα όμως σχετικά με αυτό θα δούμε και παρακάτω.

4.2.5. Η αγροτική πολιτική των συνταγματάρχων

“Η κυβέρνηση, δια την απολύτρωσιν σας από το παρελθόν, έλαβε μια μεγάλην απόφασιν. Αποφάσισε τον χαρισμόν των αγροτικών χρεών. Ιδού λοιπόν ο στίβος ελεύθερος. Έκοψα κάθε δεσμόν αδράνειας προς το αμαρτωλό παρελθόν. Το πεδίον “Ελλάς” είναι ιδικόν σας. Ριφθείτε εις την μάχην. Είναι η μάχη της Ελλάδας”¹¹⁴. Με την ομιλία του αυτή προς τους εκπροσώπους των γεωργικών συνεταιρισμών βορείου Ελλάδος ο Παπαδόπουλος ανακοίνωσε στις 30 Μαρτίου του 1968 την διαγραφή των αγροτικών χρεών προς την ΑΤΕ, που είχαν προκύψει πριν από τις 21/4/1967 και μέχρι του ποσού των 100.000 δραχμών ανά αγρότη. Η χουντική εξαγγελία γίνεται πράξη με την ψήφιση του Α.Ν. 454, ΦΕΚ 20/06/1968.

Η εφαρμογή της νομοθεσίας περί διαγραφής των αγροτικών χρεών αποτελεί μέχρι και σήμερα στην σκέψη πολλών την παρέμβαση σύμβολο της δικτατορίας για τον αγροτικό τομέα. Βέβαια οι συνταγματάρχες είχαν προχωρήσει ήδη πριν από αυτή σε μια γενναία αύξηση των αγροτικών συντάξεων με τον Α.Ν. 29/1967¹¹⁵, ενώ συμπληρώνουν μια φαινομενικά φιλοαγροτική πολιτική με μία αντίστοιχη προσέγγιση σε επίπεδο λόγου. Όπως όμως έχουμε τονίσει η χούντα υιοθετεί απόλυτα το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης της οικονομίας, δίνοντας έμφαση στους αναγκαίους μετασχηματισμούς προς όφελος της ενίσχυσης της εγχώριας βιομηχανίας. Οι νέες αναπτυξιακές κατευθύνσεις που προβάλλουν τα αρμόδια υπουργεία επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό αυτό καθώς λειτουργούν χωρίς να βάζουν στο επίκεντρο τον πρωτογενή τομέα. Έτσι η αγροτική πολιτική θα συνεχίσει να χαράζεται από τους αρμόδιους χωρίς αλλαγές στον πυρήνα της έως τότε φιλοσοφίας της. Η αγροτική ανάπτυξη εξακολουθεί να έχει ρόλο συμπληρωματικό στην ανάπτυξη του βιομηχανικού κλάδου, ενώ οι ρυθμίσεις που εστιάζουν στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του αγρότη έχουν χαρακτήρα επικοινωνιακό ή αναγκαίο για την αναπαραγωγή των δραστηριοτήτων του κλάδου.

Η σημαντικότερη μεταρρύθμιση στον αγροτικό τομέα από την δικτατορία συνδέεται με την αλλαγή που παρατηρήθηκε σε σχέση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές προστασίας του αγροτικού εισοδήματος. Το σύστημα που εφαρμόζεται μέχρι εκείνη την στιγμή εμφάνιζε

¹¹³Πεσμαζόγλου, (1999), σ. 95.

¹¹⁴Ελευθεράτος, (2015), σ. 97.

¹¹⁵Στο ίδιο σ. 97.

αρκετά προβλήματα καθώς οι πολιτικές συγκέντρωσης του αγροτικού προϊόντος και απευθείας παρέμβασης στους μηχανισμούς της αγοράς δεν βοηθούσαν στην πρόοδο της αγροτικής παραγωγής. Το μοντέλο αυτό αποδεικνύεται ιδιαίτερα δαπανηρό για τον κρατικό προϋπολογισμό και αντιπαραγωγικό για τον τομέα. Ο καθορισμός με τρόπο τεχνητό, τιμών ανώτερων από αυτών της αγοράς δεν συμβάλλει προς την επιδίωξη της αναδιάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής και την στροφή προς καλλιέργειες που παρουσιάζουν μεγάλες εξαγωγικές προοπτικές. Έτσι η χούντα παρεμβαίνει στο σύστημα αυτό προσπαθώντας να προωθήσει την ομαλή λειτουργία των αγορών. Πλέον οι εισοδηματικές ενισχύσεις προς τους αγρότες αποσυνδέονται από την παραγωγή και χορηγούνται απευθείας σε αυτούς¹¹⁶.

Το καθεστώς παράλληλα με τα όσα αναφέρθηκαν θα προχωρήσει ακόμα στον επανακαθορισμό της στάσης του κράτους απέναντι στην λειτουργία των αγροτικών συνεταιρισμών. Το συνεταιριστικό φαινόμενο είχε κάνει ήδη την εμφάνιση του από τις αρχές της δεκαετία του '60 έχοντας αναπτύξει με τρόπο δυναμικό τις δραστηριότητες του και προσφέροντας σημαντικά στο εμπορικό ισοζύγιο του κλάδου με τα εξαγωγικά αποτελέσματα που παρουσίαζε. Πρόκειται ουσιαστικά για συλλογικές προσπάθειες μικροκαλλιεργητών που με τον συντονισμό των δραστηριοτήτων τους προσπαθούν να ξεπεράσουν τις αδυναμίες τους και να πετύχουν καλύτερα οικονομικά αποτελέσματα. Παρόλα αυτά όμως και σε αντίθεση με την θετική συμβολή τους έως εκείνη την στιγμή, οι συνεταιρισμοί φαίνεται να μην αποτελούν προτεραιότητα της χουντικής πολιτικής για τον τομέα. Οι πραξικοπηματίες δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα πρόθυμοι να στηρίξουν γενικότερα τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Σε ότι αφορά τόσο τους αγροτικούς συνεταιρισμούς όσο και τα αντίστοιχα εγχειρήματα στην βιομηχανία η στάση της χούντας είναι ενιαία. Το συνεταιριστικό κίνημα δημιουργεί με την ύπαρξη του παράλληλες δυναμικές και σε πολιτικό επίπεδο, με τους συνταγματάρχες να θέλουν να αποφύγουν οπωσδήποτε κάτι τέτοιο. Έτσι η δικτατορία παρεμβαίνει ευθέως στην λειτουργία των αγροτικών συνεταιρισμών και με το διατάγματα 31/1967 θα αναλάβει τον έλεγχο των διοικήσεών τους. Τα μέχρι τότε ηγετικά στελέχη αποπέμπονται και στην θέση τους διορίζονται νέα αρεστά στο καθεστώς¹¹⁷. Ταυτόχρονα στις νέες δοτές διοικήσεις των αγροτικών οργανισμών θα μεταβιβαστούν σημαντικές εξουσίες που έως τότε ανήκαν στις γενικές τους συνελεύσεις. Ακόμα θα αφαιρεθεί σημαντικό τμήμα των δραστηριοτήτων των συνεταιρισμών και θα περάσει σε ιδιωτικούς φορείς που λειτουργούν εκτός των πλαισίων τους. Έτσι ενισχύεται η παρουσία στον αγροτικό τομέα ιδιωτικών συμφερόντων που βρίσκονται έξω από την σφαίρα της παραγωγής και έρχονται για να ελέγξουν κεντρικές λειτουργίες που έως τότε βρίσκονταν στην αρμοδιότητα των συνεταιρισμών. Ο λόγος γίνεται για δραστηριότητες όπως το χονδρεμπόριο, η αποθήκευση των σπόρων κ.α.¹¹⁸.

4.2.6. Η δημοσιονομική διαχείριση.

Η διαχείριση των δημοσιονομικών της χώρας από την δικτατορία ακολουθεί την ίδια πορεία και παρουσιάζει παρόμοια λογική με εκείνη που οι σχεδιαστές της οικονομικής

¹¹⁶Μακαρέζος, (2006), σ. 93.

¹¹⁷Ελευθεράτος, (2015), σ. 103.

¹¹⁸Μελετόπουλος, (2000), σ. 419.

πολιτικής καθόρισαν από τις αρχές του 1950 και εφάρμοσαν μέχρι και το 1967. Το καθεστώς στοχεύει στην εξασφάλιση πλεονασμάτων στο καταναλωτικό κομμάτι του εθνικού προϋπολογισμού με σκοπό την χρηματοδότηση αντίστοιχων ελλειμμάτων στο πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων. Παράλληλα το συνολικό έλλειμμα έπρεπε να παραμένει σε χαμηλά επίπεδα προκειμένου να αποφευχθεί το άνοιγμα της χώρα στον εξωτερικό δανεισμό ή η έκδοση πληθωριστικού χρήματος¹¹⁹. Βέβαια η χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων του κράτους μέσω δανείων επιτρέπεται, όχι όμως και οι αντίστοιχες ενέργειες για την ενδυνάμωση του ανίσχυρου κοινωνικού κράτους.

Η χρησιμοποίηση του εθνικού προϋπολογισμού του κράτους για την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της οικονομίας βλέπουμε ότι όχι μόνο εμφανίζεται ως προτεραιότητα της δικτατορίας, αλλά κατέχει μάλιστα αναβαθμισμένη θέση. Η προσπάθεια των πραξικοπηματιών να πετύχουν ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στα προγράμματα δημοσίων επενδύσεων που σχεδιάζονται με κατεύθυνση την ανάληψη πρωτοβουλιών στον κατασκευαστικό τομέα. Μάλιστα το υπουργείο συντονισμού θα επιδιώξει να αυξήσει τους διαθέσιμους πόρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον σκοπό αυτό επανασχεδιάζοντας την φορολογική της προσέγγιση. Έτσι η γενικότερη αύξηση των δημοσίων δαπανών και ιδιαίτερα αυτών που προορίζονται για δημόσια έργα θα συνδυαστεί με μια αντίστοιχη αύξηση της έμμεσης φορολογίας¹²⁰. Ο μηχανισμός της έμμεσης φορολόγησης αποτέλεσε τον μοχλό με τον οποίο οι συνταγματάρχες θα προσπαθήσουν να αυξήσουν τα δημόσια έσοδα. Το μερίδιο της έμμεσης φορολογίας ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν αρκετά υψηλότερο σε σχέση με την άμεση ήδη πριν την περίοδο της δικτατορίας¹²¹. Το στοιχείο αυτό παρουσιάζει με τρόπο ξεκάθαρο τις αδυναμίες του φοροεισπρακτικού συστήματος στην χώρα. Στην φάση αυτή όμως η διάθεση των οικονομικών σχεδιαστών της επταετίας να προχωρήσουν σε φορολογικές ελαφρύνσεις σε επιχειρήσεις και ιδιώτες οδηγούν με ακρίβεια στην περαιτέρω αύξηση του μεριδίου της έμμεσης φορολογίας ως προς το σύνολο αυτής. Μέριμνα θα δείξουν οι οικονομικοί παράγοντες και προς την κατεύθυνση της πάταξης της φοροδιαφυγής με την ψήφιση του Α.Ν. 185/1967 να προβλέπει αυστηρά πρόστιμα και κυρώσεις προς του φοροδιαφεύγοντες¹²². Επιπλέον φορολογικά έσοδα αναμένονταν από την ψήφιση των νόμων 1077, 1079, 1080 και 1081 που καταργούν διάφορες φορολογικές και δασμολογικές απαλλαγές που η χούντα κρίνει αδικαιολόγητες,¹²³ όπως και από την κατάργηση των φοροαπαλλαγών στις ΔΕΚΟ.

4.2.7. Χούντα, εφοπλισμός και ελληνική ναυτιλία

Οι σχέσεις της δικτατορίας με το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο θα καθοριστούν μέσα από μια αμοιβαία διάθεση για εμπάθυνση της συνεργασίας μεταξύ αυτού και του επίσημου κράτους. Ήδη από το ξεκίνημα της δεκαετίας του '50 οι Έλληνες εφοπλιστές και οι

¹¹⁹Μακαρέζος, (2006), σ. 148.

¹²⁰Καζάκος, (2016), σ. 145.

¹²¹Ελευθεράτος, (2015), σ. 250.

¹²²Μακαρέζος, (2006), σ. 89.

¹²³Στο ίδιο σ. 90.

δραστηριότητες τους, απολαμβάνουν ένα εξαιρετικά ευνοϊκό φορολογικό και όχι μόνο πλαίσιο που προσπαθεί να ενισχύσει τα θετικά αποτελέσματα που ο κλάδος παράγει για την οικονομία. Οι συνταγματάρχες από πλευράς τους στη φάση αυτή επιδιώκουν να εξασφαλίσουν έναν ισχυρό οικονομικά σύμμαχο που θα συμβάλει στην προσπάθεια του καθεστώτος να επιτύχει γρήγορα την νομιμοποίηση του σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο αλλά και τους στόχους του για την ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό η δικτατορία θα συμπλεύσει πλήρως με τα εφοπλιστικά συμφέροντα διευρύνοντας το πλέγμα των διευκολύνσεων που έως τότε τους έχει παραχωρηθεί. Χαρακτηριστική των προθέσεων των χουντικών είναι η ομιλία του Παπαδόπουλου τον Μάρτιο του 1968 στην Ένωση Ελλήνων Εφοπλιστών. Ο δικτάτορας εκεί αναφέρει: <<Ελθετε προς ημάς και θέσατε τι θέλετε, εκ προοιμίου σας βεβαιώ ότι η κυβέρνηση θα σας το δώσει. Συγκροτήσατε επιτροπήν, προσλάβετε επιστήμονας, ζητήσατε να σας δώσουν αντιπροσώπους του κράτους, επεξεργαστείτε τους θεσμούς και παν ότι άλλο απαιτείται. Πρέπει εν πάση περιπτώσει η μεγάλη Ελλάς σήμερα να εμφανισθεί εις τον διεθνήν στίβον. Υψώσατε την ελληνικήν σημαίαν εις τα καράβια σας. Είπετέ μας τι θέλετε να σας δώσωμεν, δια να γίνει αυτό.¹²⁴>> Συνολικότερα η πολιτική της δικτατορίας στον ναυτιλιακό τομέα καθορίζεται και προσπαθεί να βγει κερδισμένη λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς εξελίξεις και συγκεκριμένα το ταραγμένο πολιτικό κλίμα που δημιουργεί στην Μέση Ανατολή ο “πόλεμος των έξι ημερών” μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ. Όπως τονίζει ο υπουργός συντονισμού Μακαρέζος η Ελλάδα θα επιχειρήσει να αναβαθμίσει την θέση της στον παγκόσμιο χάρτη της εμπορικής ναυτιλίας¹²⁵. Στόχος ήταν να μετατραπεί ο Πειραιάς σε λιμάνι κεντρικής σημασίας στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, προσελκύοντας περιφερειακά γραφεία σημαντικών ναυτιλιακών εταιρειών που έως τότε σταθμεύουν αλλού. Το ενδιαφέρον βέβαια εστιάζεται στο να καταφέρει η δικτατορία να πείσει τους Έλληνες εφοπλιστές να μεταφέρουν τις έδρες των εταιρειών τους στο μεγάλο λιμάνι της χώρας. Στο τέλος της δεκαετίας του '50 οι εφοπλιστές με έδρα τον Πειραιά διαχειρίζονται μόλις το 18% του συνολικού τονάζ ελληνικής ιδιοκτησίας¹²⁶. Με γνώμονα αυτό θα χαραχθεί η λεγόμενη πολιτική “επαναπατρισμού” του στόλου που θα συνδυαστεί με την χορήγηση μια σειράς προνομίων προς τον εφοπλισμό, που έχουν σκοπό να δημιουργήσουν ένα θελκτικό περιβάλλον για εκείνο, παρόμοιο με αυτό που απολαμβάνει στο εξωτερικό¹²⁷. Πέρα όμως από τις άμεσες δραστηριότητες του στην ναυτιλία τα σχέδια της χούντας για το εφοπλιστικό κεφάλαιο προβλέπουν την αξιοποίηση του για την ολοκλήρωση του στόχου της εκβιομηχάνισης της χώρας. Σημαντικές βιομηχανικές επενδύσεις της εποχής στους κλάδους των ναυπηγείων, των διυλιστηρίων, των μεταφορών κτλ. θα αφευθούν στην μέριμνα ισχυρών Ελλήνων εφοπλιστών του εξωτερικού όπως ο Λάτσης, ο Νιάρχος και ο Ωνάσης. Με τον τρόπο αυτό η δικτατορία θα προσπαθήσει να επεκτείνει στο σύνολο της οικονομίας τα οφέλη από την προσέλκυση του εφοπλιστικού κεφαλαίου.

Το καθεστώς λοιπόν επιχειρεί τον επαναπατρισμό του εφοπλιστικού κεφαλαίου διευρύνοντας ακόμα περισσότερο τις φορολογικές διευκολύνσεις που οι κυβερνήσεις παρέχουν προς εκείνο. Με την ψήφιση σειράς νομοθετημάτων η δικτατορία παραχωρεί στους

¹²⁴Ελευθεράτος, (2015), σ. 83.

¹²⁵Μακαρέζος, (2006), σ. 99.

¹²⁶Ελευθεράτος, (2015), σ. 91.

¹²⁷Χαρλαύτη, (2007), σ. 264.

εφοπλιστές σημαντικά προνόμια που δημιουργούν προσδοκίες για σημαντικά κέρδη στην περίπτωση που αυτοί επιλέξουν τελικά να μεταφέρουν τις έδρες των εταιρειών τους στην χώρα. Με την κύρωση του Α.Ν. 378/1968 θα συμπεριληφθεί και η ναυτιλία στο προνομιακό πλαίσιο για επενδύσεις που ο νόμος 2687/1953 και ο τροποποιητικός του Α.Ν. 89/1967 προσφέρουν στους ξένους επιχειρηματικούς ομίλους που δραστηριοποιούνται στην εγχώρια οικονομία¹²⁸. Πλέον οι Έλληνες εφοπλιστές με την παρέμβαση αυτή μπορούν να κάνουν χρήση των διατάξεων του νόμου που τους επιτρέπουν μια διαφορετική αντιμετώπιση στα κεφάλαια που εισάγουν στην χώρα και αυξάνουν την αποδοτικότητα των επενδύσεων τους. Επιπλέον η ψήφιση του Α.Ν.465/1968 και οι τροποποιητικοί προς αυτόν Ν.Δ. 509/1970 ΚΑΙ Β.Δ. 800/1970 αποτελούν ένα επιπρόσθετο βήμα προς την καθιέρωση ενός ακόμα ευνοϊκότερου συστήματος μεταχείρισης των επενδύσεων στην εμπορική ναυτιλία. Με τα νομοθετήματα αυτά η φορολογική χάρτα για τις επιχειρήσεις του κλάδου αναδιατυπώνεται πλήρως. Η χώρα υιοθετεί φορολογική πολιτική κρατών που αποτελούν σημαίες ευκαιρίας και συγκεντρώνουν μέχρι εκείνη την στιγμή το ενδιαφέρον των Ελλήνων εφοπλιστών.

Έτσι ο νόμος 465/1968 σχεδιάζεται σε αντιστοιχία με τα όσα προβλέπει το φορολογικό μοντέλο της Λιβερτίας, στην σημαία της οποίας δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση ο ελληνικός και όχι μόνο εφοπλισμός. Με τις νέες αλλαγές που προβλέπονται η φορολογία δεν πραγματοποιείται πλέον βάσει των μεικτών εσόδων των ναυτιλιακών επιχειρήσεων. Σχεδιάζεται στην θέση του ένα μοντέλο σημαντικά πιο επωφελές για τις ναυτιλιακές επιχειρήσεις που λαμβάνει υπόψη του για τον καθορισμό του ύψους φορολόγησης το καθαρό τονάζ των πλοίων και την ηλικία τους¹²⁹. Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε αναλυτικά τον τρόπο με τον οποίο καθορίζεται το ύψος των φόρων που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις του κλάδου. Τα προνόμια όμως που παραχωρεί ο νόμος για την ανάπτυξη της εγχώριας ναυτιλιακής δραστηριότητας δεν σταματούν εδώ. Πέρα από τα παραπάνω προσφέρεται δωδεκαετής φορολογική απαλλαγή στα πλοία που ναυπηγούνται στην Ελλάδα και φέρουν την ελληνική σημαία¹³⁰. Πρόκειται για μια προσπάθεια που συν της άλλης επιχειρεί να δώσει κίνητρα που θα συμβάλλουν στις γενικότερες αναπτυξιακές επιδιώξεις της οικονομίας όπως αυτή της εκβιομηχάνισης και συγκεκριμένα στην δημιουργία ναυπηγικής και επισκευαστικής βιομηχανίας στην χώρα. Ακόμα με τον νόμο 465/1968 εφοπλιστές που καθυστερούν ή δεν υποβάλλουν καθόλου φορολογική δήλωση απαλλάσσονται από τυχόν νομικές συνέπειες¹³¹.

Πίνακας 4.1. Καθορισμός Φορολογίας Πλοίων

Ηλικία Πλοίων(σε έτη)	Ύψος φορολογίας(δολάρια ανά κόρο χωρητικότητας)
0-10	Απαλλαγή από φορολόγηση.
10-20	0,2
20-25	0,3

¹²⁸Στο ίδιο σ. 265.

¹²⁹Ελευθεράτος, (2015), σ. 85.

¹³⁰Στο ίδιο σ. 86.

¹³¹Στο ίδιο σ. 86.

Πηγή: Ελευθεράτος, Δ. (2015).

Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο από την πλευρά του θα είναι από την πρώτη στιγμή θετικό στην διάθεση των στελεχών της χούντας για σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων. Οι Έλληνες εφοπλιστές ήδη μετά το τον τερματισμό του Β παγκοσμίου πολέμου αποκτούν κεντρική θέση στην παγκόσμια ναυτιλία, εκμεταλλεζόμενοι τις ανακατατάξεις που πραγματοποιούνται στο διεθνές εμπόριο και τις φίλα προσκείμενες προς αυτούς διαθέσεις του αμερικανικού παράγοντα. Υπό τις εξελίξεις αυτές η Νέα Υόρκη, το Σίτι του Λονδίνου και σε τρίτο βαθμό ο Πειραιάς θα αποτελέσουν για χρόνια το κέντρο των λειτουργιών των ελληνικών συμφερόντων ναυτιλιακών επιχειρήσεων¹³². Η διάθεση όμως για περισσότερα κέρδη και η ευελιξία των εφοπλιστών της χώρας θα οδηγήσει σε πολλές περιπτώσεις σε αυτονόμηση των αποφάσεων τους από τα αμερικανικά συμφέροντα. Το γεγονός αυτό φέρνει συγκρούσεις και δημιουργεί την ανάγκη για την συγκρότηση ενός εφοπλιστικού κέντρου με έδρα την Ελλάδα που θα θέτει σε προτεραιότητα την σταθερή εκπροσώπηση των συμφερόντων της εγχώριας ναυτιλίας¹³³. Στα πλαίσια λοιπόν αυτά το εφοπλιστικό κεφάλαιο της χώρας θα βρει γόνιμο έδαφος στα σχέδια της χούντας συνδέοντας πολιτικά τα οικονομικά του συμφέροντα με το καθεστώς. Έτσι οι Έλληνες εφοπλιστές ανταποκρίνονται πλήρως στο κάλεσμα των πραξικοπηματιών, στέκονται αρωγοί στην προσπάθεια τους και έτοιμοι να συνεργαστούν μαζί τους σε οικονομικό επίπεδο. Ενδεικτική στιγμή επισφράγισης της παραπάνω συνεργασίας είναι η ανακήρυξη του Παπαδόπουλου τον Μάρτιο του 1972 σε ισόβιο επίτιμο πρόεδρο της Ένωσης Ελλήνων Εφοπλιστών¹³⁴.

4.3. Ο οικονομικός προγραμματισμός ως μέσο επίτευξης των στόχων της οικονομικής πολιτικής

Όπως είδαμε και στα προηγούμενα η οικονομική πολιτική της δικτατορίας χαρακτηρίζεται από την διάθεση της για περισσότερη εμπιστοσύνη απέναντι στις ρυθμιστικές δυνατότητες του μηχανισμού της αγοράς και λιγότερες παρεμβάσεις από πλευράς κράτους. Παρόλα αυτά όμως οι αρετές του οικονομικού προγραμματισμού δεν εγκαταλείπονται αποτελώντας ένα επιπρόσθετο σημείο συνέχειας του οικονομικού καθεστώτος σε σχέση με το παρελθόν. Οι αρμόδιοι των οικονομικών της χούντας και ιδιαίτερα το υπουργείο συντονισμού, προσφεύγουν στον οικονομικό προγραμματισμό προσδίδοντας του αποφασιστικής σημασίας ρόλο για τον καθορισμό και την αποσαφήνιση του περιεχομένου της οικονομικής τους πολιτικής, την οριοθέτηση και συγκεκριμενοποίηση των στόχων της αλλά και για τον γενικότερο συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας. Υπό την προσέγγιση αυτή η δικτατορία θα προχωρήσει σε ένα ευρύτερο πλάνο προγραμματισμού των λειτουργιών της οικονομίας, προβάλλοντας τον εαυτό της ως ικανότερο στο να το υλοποιήσει μένοντας “μακριά από την “προγραμματολογία” του

¹³²Χαρλαύτη, (2007), σ. 253.

¹³³Στο ίδιο σ. 264.

¹³⁴Ελευθεράτος, (2015), σ. 83.

παρελθόντος¹³⁵.

Ο σχεδιαζόμενος προγραμματισμός της οικονομίας από την χούντα συλλαμβάνεται και πραγματοποιείται χωρίς πολλές διαφορές σε σχέση με το παρελθόν. Αρχικά το υπουργείο συντονισμού προχωράει στην δημοσιοποίηση ενός βασικού συγκεντρωτικού πλάνου για την οικονομία δίνοντας στην οικονομική πολιτική συγκεκριμένη κατεύθυνση. Πρόκειται ουσιαστικά για την έκδοση ενός πενταετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης παρόμοιας λογικής με εκείνα που οι προδικτατορικές κυβερνήσεις εφάρμοσαν. Κατά την επταετία θα προλάβουν να σχεδιαστούν δύο τέτοια προγράμματα, εκείνο της περιόδου 1968-1972 και το αντίστοιχο για το διάστημα 1973-1977. Το μοναδικό που θα εφαρμοστεί είναι το πρώτο, τα βασικά σημεία του οποίου είδαμε αναλυτικότερα παραπάνω.

Οι συνταγματάρχες κατά την συγκρότηση των πενταετών τους προγραμμάτων θα καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να ορίσουν με κάθε λεπτομέρεια την πορεία που πρόκειται να ακολουθήσει η οικονομία. Με την λογική αυτή επιβάλλουν τις βασικές αρχές της οικονομικής πολιτικής και επιχειρούν να συγκεκριμενοποιήσουν ποσοτικά και να παρουσιάσουν με σαφήνεια τους στόχους της. Στο πλαίσιο αυτό τα σχέδια προγραμματισμού της δικτατορίας κάνουν εξαρχής γνωστά τα επιδιωκόμενα επίπεδα που πρέπει να βρίσκονται μια σειρά από δείκτες που εμφανίζουν την δυναμική και τους μετασχηματισμούς της ελληνικής οικονομίας. Έτσι για παράδειγμα γνωρίζουμε ότι για την πενταετία 1968-1972 προγραμματίζεται οικονομική ανάπτυξη με ετήσιους ρυθμούς στο 7,5%-8,5% κατά μέσο όρο ετησίως¹³⁶. Ακόμα γίνεται λόγος για την δημιουργία 350.000 θέσεων εργασίας και πληθωρισμό που δεν θα ξεπερνά κατά μέσο όρο το 2% το διάστημα αυτό¹³⁷. Παρόμοιες προβλέψεις καθορίζουν και το επιδιωκόμενο ύψος αύξησης της συνολικής δαπάνης της οικονομίας (μέσος ετήσιος ρυθμός στο 8,3%) και τον ρυθμό αύξησης των επενδύσεων. Ίδιας φιλοσοφίας κατεύθυνση θα ακολουθήσει η χούντα και κατά τον σχεδιασμό του δεύτερου πενταετούς της προγράμματος.

Παράλληλα με τα κεντρικής σημασίας προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης ο οικονομικός προγραμματισμός των συνταγματαρχών θα προχωρήσει στην εκπόνηση μιας σειράς ακόμα σχεδίων ίδιας χρονικής περιόδου με τα βασικά. Πρόκειται για βοηθητικής σημασίας πλάνα που στοχεύουν στην υλοποίηση των στόχων της οικονομικής πολιτικής, διεκδικώντας ρόλο κειμένων που συμβάλλουν στην χάραξη επιμέρους πολιτικής σε κάθε πεδίο της οικονομίας και στην μεταξύ τους σύνδεση που θα οδηγήσει σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο συντονισμού των επιλογών για την οικονομία. Τέτοιου περιεχομένου σχέδια για παράδειγμα ήταν το πενταετές πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων, το πρόγραμμα γεωργικής αναπτύξεως, το πρόγραμμα κρατικών προμηθειών, το πρόγραμμα επενδύσεων σε ΔΕΚΟ όπως και ορισμένα ακόμα¹³⁸.

Η δικτατορία βέβαια προδιαγράφοντας ταυτόχρονα και το πολιτικό της μέλλον πέρα από τον βραχυπρόθεσμο οικονομικό προγραμματισμό θα προχωρήσει και σε παρόμοιας αντίληψης κινήσεις που στοχεύουν στο μεσομακροπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό της οικονομίας. Για τον σκοπό αυτό παρουσιάζεται το Πρόγραμμα Μακροχρόνιας

¹³⁵Νικολακόπουλος, (2011), σ. 648.

¹³⁶Μακαρέζος, (2006), σ. 110.

¹³⁷Στο ίδιο. σ. 131.

¹³⁸Στο ίδιο. σ. 106.

Προοπτικής 1971-1985 με ορίζοντα την πορεία της οικονομίας μέχρι και το 2000¹³⁹. Κατά τα λεγόμενα του τότε υπουργού συντονισμού Μακαρέζου το σχέδιο αυτό έρχεται για να ξεπεράσει τους περιορισμούς που θέτει στην οικονομική πολιτική ο βραχυχρόνιος σχεδιασμός της οικονομίας¹⁴⁰. Η προσοχή των διαχειριστών της οικονομίας εδώ εστιάζεται στην πραγματοποίηση των επιδιωκόμενων ποιοτικών αλλαγών σε αυτή με γνώμονα μια γενικότερη μακροπρόθεσμη οικονομική στρατηγική σύμφωνα με την οποία θα λαμβάνονται οι αποφάσεις στην οικονομία. Ο οικονομικός προγραμματισμός στην φάση αυτή αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία καθώς ο μακροχρόνιος σχεδιασμός εμφανίζει ιδιαίτερη πολυπλοκότητα προχωρώντας σε εκτιμήσεις βασισμένες σε εναλλακτικά σενάρια για την οικονομία και σε διαφορετικές αναπτυξιακές προτάσεις¹⁴¹. Το συγκεκριμένο εγχείρημα του καθεστώτος αξίζει σημαντικής προσοχής καθώς αποτελεί την πρώτη μέχρι εκείνη την στιγμή αλλά και μια σπάνια γενικότερα απόπειρα άσκησης μακροπρόθεσμου προγραμματισμού στην χώρα. Το σχέδιο συντάσσεται υπό την επιστημονική υποστήριξη του ΚΕΠΕ το οποίο θα ολοκληρώσει τις προπαρασκευαστικές του εργασίες τον Ιούλιο του 1971. Βέβαια και άλλοι φορείς όπως η ΕΣΥΕ θα εμπλακούν στην συγκρότηση του πλάνου¹⁴². Η πτώση της δικτατορίας το καλοκαίρι του 1974 και οι αλλαγές της αρχιτεκτονικής του διεθνούς οικονομικού συστήματος δεν θα επιτρέψουν την δοκιμή στην πράξη των προβλεπόμενων στο πρόγραμμα μακροχρόνιας προοπτικής της χούντας.

4.4. Η εισοδηματική πολιτική του καθεστώτος. Σκοπιμότητες και κεντρική θέση

Στην προδικτατορική περίοδο η ασκούμενη κυβερνητική πολιτική σε ότι έχει να κάνει με τα εισοδήματα των εργαζομένων γνώρισε δύο εναλλακτικές προσεγγίσεις. Η καθεμία ξεχωριστά προδίδει τις διαφορετικές προτεραιότητες που εκφράζουν από την μία οι κυβερνήσεις της Ε.Ρ.Ε. και από την άλλη η Ένωση Κέντρου και οι κεντρογενείς κυβερνήσεις που την διαδέχθηκαν. Σε κάθε περίπτωση όμως επιχειρείται και από τις δύο παρατάξεις η σύνδεση της αύξησης των μισθών με την άνοδο της παραγωγικότητας εργασίας στην οικονομία. Η οικονομική λογική της Ε.Ρ.Ε. του Καραμανλή επιδιώκει από την πλευρά της αυξήσεις των ονομαστικών εισοδημάτων στην οικονομία που ισούνται με την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας σε αυτήν. Έτσι με τον τρόπο αυτό και δεδομένης της ύπαρξης έστω και σε χαμηλά επίπεδα ενός επιπέδου πληθωρισμού δημιουργείται για τον επιχειρηματικό κόσμο ένα επιπλέον κίνητρο για επενδυτικές πρωτοβουλίες. Αντίθετα η εισοδηματική πολιτική του Κέντρου εμφανίζεται πιο χαλαρή παραχωρώντας στους εργαζομένους αυξήσεις που εξισώνουν όχι τις ονομαστικές αλλά τις πραγματικές αποδοχές τους με την άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας. Η προσέγγιση αυτή ακολουθήθηκε σταθερά από το 1964 και έπειτα και στόχευε σε μία αναδιανεμητική προσπάθεια υπέρ του μεριδίου της εργασίας στο συνολικό εισόδημα της οικονομίας.

Οι σχεδιαστές των οικονομικών επί δικτατορίας καλούνταν να χαράξουν την δική τους πορεία και σε αυτό το πεδίο γνωρίζοντας πως έχουν να διαχειριστούν ένα κεντρικής

¹³⁹Επιτροπή Εθνικού Προτύπου Αναπτύξεως, (1972) σ. 29.

¹⁴⁰Μακαρέζος, (2006), σ. 128.

¹⁴¹Επιτροπή Εθνικού Προτύπου Αναπτύξεως, (1972), σ.25.

¹⁴²Καζάκος, (2016), σ. 147.

σημασίας ζήτημα που θα επηρεάσει σημαντικά όχι μόνο το μέλλον της ελληνικής οικονομίας αλλά και το πολιτικό κεφάλαιο του καθεστώτος. Οι συνταγματάρχες αξιολογούν αυστηρά τις οικονομικές επιλογές των προκατόχων τους, χρεώνοντας τους ελλιπή μέριμνα σε ότι έχει να κάνει με το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων. Είδαμε ότι ειδικά ο Μακαρέζος καταγγέλλει ως ιδιαίτερα σκληρή την εισοδηματική πολιτική της Ε.Ρ.Ε. και υπεύθυνη για την εμφάνιση κρουσμάτων αποσταθεροποίησης του κοινωνικού καθεστώτος και πριμοδότησης των κομμουνιστικών ιδεών. Αντίστοιχες θέσεις βέβαια είχε εμφανίσει σε ομιλίες τους και ο δικτάτορας Παπαδόπουλος κάνοντας λόγο για τον κίνδυνο του κομμουνισμού ο οποίος καλλιεργούνταν από τις επιλογές που έκαναν σε οικονομικό επίπεδο οι προηγούμενες κυβερνήσεις. Έτσι η δικτατορία κατά τον Μακαρέζο επιθυμεί, σε αντίθεση με τις επιλογές της ΕΡΕ, να θέσει στο επίκεντρο της τον άνθρωπο και να συνδυάσει τις ανάγκες του με τους στόχους της οικονομίας¹⁴³. Συνολικά με αυτή του την στάση το καθεστώς δείχνει σε πρώτο επίπεδο να εμφανίζει ένα σημαντικό ενδιαφέρον για ζητήματα όπως η ανισοκατανομή του εισοδήματος και η δικαιότερη διανομή του ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας. Χωρίς αμφιβολία όμως η προσέγγιση αυτή αντικατοπτρίζει τις βραχυπρόθεσμες πολιτικές σκοπιμότητες των δικτατόρων σε μια προσπάθεια να δημιουργήσουν ένα φιλεργατικό πρόσωπο το οποίο θα τους εξασφαλίσει την κατά το δυνατόν μεγαλύτερη κοινωνική ανοχή την οποία η δικτατορία έχει ανάγκη για την σταθεροποίησή της.

Υπό τις συνθήκες αυτές κατά τα δύο πρώτα έτη της δικτατορίας η εισοδηματική πολιτική των συνταγματάρχων δεν θα εμφανίσει καμία διαφορά σε σχέση με εκείνη που είχαν εγκαινιάσει οι κεντρώες κυβερνήσεις. Μάλιστα τόσο για το 1967 όσο και για το 1968 η δικτατορία θα επιτρέψει την άνοδο του πραγματικού μισθού σε επίπεδα μεγαλύτερα από την άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας βελτιώνοντας έτσι σημαντικά την θέση των μισθωτών. Όπως είδαμε η προσχεδιασμένη ήδη από τον Φεβρουάριο του 1967 αύξηση κατά 20% των βασικών μισθών των ανειδίκευτων εργατών δεν θα βρει καμία διαφωνία και θα εφαρμοστεί κανονικά από τους συνταγματάρχες¹⁴⁴, ενώ παράλληλα θα προχωρήσουν σε επιπρόσθετες παραχωρήσεις προς άλλες κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες. Σε αυτήν την πρώτη λοιπόν φάση του νέου καθεστώτος οι ηγέτες του πραξικοπήματος έχοντας ανάγκη από την εφαρμογή μιας φιλολαϊκής πολιτικής που θα βοηθήσει στην εμπέδωση της εξουσίας τους εμφανίζονται ιδιαίτερα φιλικόι απέναντι στις εργατικές μισθολογικές διεκδικήσεις. Βέβαια στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι εισοδηματικές αυξήσεις που παραχωρήθηκαν στα στελέχη του στρατού και στα μέλη που συγκροτούσαν την χουντική κυβέρνηση ήταν σημαντικά υψηλότερες από εκείνες των εργαζομένων και αντανακλούσαν τις πραγματικές προτεραιότητες και την μέριμνα της δικτατορίας.

Μετά το πέρας αυτής της πρώτης ζωτικής σημασίας περιόδου για το μέλλον της δικτατορίας, οι απριλιανοί δεν θα αργήσουν να φανερώσουν τις πραγματικές τους διαθέσεις ως προς το περιεχόμενο της εισοδηματικής πολιτικής που επιθυμούν να εφαρμόσουν. Η αλλαγή πλεύσης θα είναι απότομη και θα εκφραστεί από τον ίδιο τον Παπαδόπουλο όταν τον Δεκέμβριο του 1969 θα απευθυνθεί προς τον ελληνικό λαό σημειώνοντας χαρακτηριστικά ότι πλέον “Ολιγότερον θα φάγωμεν κύριοι, ολιγότερον θα απαιτήσωμεν υπέρ ημών, ολιγότερα θα θέσωμεν εις την τράπεζαν δια την ικανοποίησιν των ιδικών μας αναγκών. Περισσότερα θα

¹⁴³Μακαρέζος, (2006), σ. 83.

¹⁴⁴Μελετόπουλος, (2000), σ. 424.

αποταμιεύσωμεν, περισσότερα θα επενδύσωμεν, περισσότερα θα διακινδυνεύσωμεν¹⁴⁵...” προετοιμάζοντας τον για αυτά που θα ακολουθήσουν. Πράγματι η εισοδηματική προσέγγιση του Μακαρέζου και των άλλων αποκτά χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνα που οι κυβερνήσεις της Ε.Ρ.Ε. εισήγαγαν κατά την άσκηση της οικονομικής πολιτικής στον τόπο. Μάλιστα σε αντίθεση με την “καραμανλική” περίοδο οι αυξήσεις των ονομαστικών μισθών κατά την συγκεκριμένη φάση της δικτατορίας και έπειτα όχι μόνο δεν θα εμφανιστούν αντίστοιχες με εκείνες της ανόδου της παραγωγικότητας εργασίας αλλά υπολείπονται δε αυτής αισθητά. Η αυστηρότητα δηλαδή που καταλογίζει ο Μακαρέζος στην εισοδηματική πολιτική της Ε.Ρ.Ε. θα υιοθετηθεί και με το παραπάνω από την δικτατορία.

Παρόλα αυτά όμως η προαναφερόμενη μεταβολή της πολιτικής εισοδημάτων από το καθεστώς δεν θα πρέπει να μας προξενεί καμία εντύπωση καθώς αυτή προκύπτει μέσα από τις επίσημες θέσεις της οικονομικής πολιτικής των δικτατόρων. Μάλιστα η χουντική οικονομική σκέψη καταγράφει τα πιστεύω της σχετικά με το ζήτημα ήδη από νωρίς μέσω της δημοσιοποίησης του πρώτου πενταετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης. Σε αυτό γίνεται μεν λόγος για πολιτικές αναδιανομής οι οποίες όμως θα πρέπει να εμφανίζουν και τον αναγκαίο ρεαλισμό. Πρωταρχικός στόχος της οικονομικής πολιτικής της περιόδου δεν είναι άλλος παρά η ανάπτυξη της οικονομίας μέσα από την διατήρηση και το σεβασμό των κεντρικών στόχων που εξαρχής έχουν οριστεί. Έτσι τυχόν υπερβάσεις στην αναδιανεμητική προσπάθεια ενδέχεται να εκπέμψουν λάθος μηνύματα προς τους επενδυτές ή να μεταβάλλουν αρνητικά τον πληθωρισμό, το εξωτερικό ισοζύγιο και τελικά την σταθερότητα της ισοτιμίας του νομίσματος. Όπως διαφωτιστικά αναφέρεται στο χουντικό πρόγραμμα του 68-72 “ Η εφαρμογή εν τούτοις πολύ ταχείας διαδικασίας αναδιανομής του εισοδήματος είναι δυνατόν να δημιουργήσει προβλήματα χρηματοδοτήσεως της οικονομικής αναπτύξεως από πλευράς αποταμιεύσεως και να επιδράσει δυσμενώς επί της νομισματικής σταθερότητας και ανταγωνιστικότητας της οικονομίας..”¹⁴⁶.

Σε κάθε περίπτωση η επίσημη στάση της δικτατορίας ως προς τις αυξήσεις των εισοδημάτων κάνει λόγο για την εξασφάλιση της στενότερης δυνατής σύνδεσης μεταξύ αυτών και του ρυθμού ανόδου της παραγωγικότητας εργασίας¹⁴⁷. Βλέπουμε έτσι ότι η φιλοσοφία της χούντας για την οικονομία ταυτίζεται απόλυτα με ένα κυρίαρχο στοιχείο της προδικτατορικής οικονομικής πολιτικής. Άλλωστε δεν θα μπορούσε να συμβεί και διαφορετικά καθώς η εξασφάλιση χαμηλού μισθολογικού κόστους αποτελούσε δίχως αμφιβολία ένα από τα σπουδαιότερα πλεονέκτημα που απολάμβαναν ντόπιοι και ξένοι επενδυτές στον κλάδο της βιομηχανίας στην προσπάθεια τους να εξασφαλίσουν την μέγιστη δυνατή ανταγωνιστικότητα των παραγόμενων προϊόντων τους. Ενδεχόμενη σημαντική και συστηματική διαφοροποίηση σε ότι συνέβαινε μέχρι εκείνη την στιγμή με την πολιτική εισοδημάτων στην οικονομία θα προσέκρουε και θα αναδείκνυε εσωτερικές αδυναμίες του μεταπολεμικού μοντέλου εκβιομηχάνισης της χώρας που θα έβαζαν σε κίνδυνο ολόκληρο το εγχείρημα.

Ο κοινός τόπος μεταξύ πρότερης και μεταγενέστερης κατάστασης στο πεδίο της εισοδηματικής πολιτικής δεν σταματάει βέβαια στα παραπάνω. Οι παρεμβάσεις της χούντας

¹⁴⁵Ελευθεράτος, (2015), σ. 203.

¹⁴⁶Μελετόπουλος, (2000), σ. 387.

¹⁴⁷Μακαρέζος, (2006), σ. 149.

και στα εργασιακά καθορίζονται έχοντας ως γνώμονα την εξυπηρέτηση των στόχων που έχουν θέσει οι οικονομικές αρχές ως προς τον έλεγχο του ρυθμού ανόδου του επιπέδου των εισοδημάτων. Σύμφωνα με το μοντέλο που είχε διαμορφωθεί ήδη από την δεκαετία του 1950, το κράτος είχε αποφασιστικό ρόλο στη διαδικασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων και ιδιαίτερα στο θέμα του καθορισμού των κατώτατων μισθών. Η κατάσταση αυτή αλλάζει επί τα χείρω με την δικτατορία. Με το άρθρο 16 του Ν.Δ.186/1969 οι ίδιες οι Εθνικές Γενικές Συλλογικές Διαπραγματεύσεις καταργούνται και από το 1969 μέχρι το 1974 οι κατώτατοι μισθοί και τα ημερομίσθια για ανειδίκευτους εργάτες και μαθητευόμενους καθορίζονται με διοικητικές πράξεις από την κυβέρνηση. Όπως προβλέπεται από τον νόμο η κυβέρνηση λαμβάνει τις σχετικές αποφάσεις έχοντας υπόψη της το διαμορφωμένο εθνικό εισόδημα, το κόστος ζωής και την παραγωγικότητα εργασίας. Επιπλέον οι συνταγματάρχες στοχεύοντας προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης θα πάρουν νέες πρωτοβουλίες προχωρώντας στην σύσταση του Συμβουλίου Τριμερούς Συνεργασίας σε κάθε επιχειρηματικό χώρο. Το όργανο αποτελείται από έναν εκπρόσωπο της εργοδοσίας, έναν των εργατών και έναν επιθεωρητή εργασίας ενώ σκοπός του είναι η επίλυση κάθε εργασιακής διαφοράς¹⁴⁸. Επιπρόσθετα έχουμε και την δημιουργία του Ανώτατου Συμβουλίου Εργασίας το οποίο αποτελείται στο σύνολο του από επτά μέλη, μεταξύ των οποίων και ο πρόεδρος της Γ.Σ.Σ.Ε, και έχει στόχο την επεξεργασία και κατάθεση εργατικών νομοσχεδίων¹⁴⁹.

Σε συνέχεια βέβαια των όσων συνέβησαν κατά την διάρκεια του κράτους ειδικών συνθηκών το οποίο διαμορφώθηκε μετά την λήξη του εμφυλίου πολέμου, έτσι και κατά την περίοδο κλιμάκωσης αυτού στην επταετία της Χούντας, η εργατική τάξη θα πρέπει να ελεγχθεί προκειμένου να εκμηδενίσει τις διεκδικήσεις της και την επικινδυνότητα της. Στο πλαίσιο αυτό οι δικτάτορες δείχνουν από νωρίς τις διαθέσεις τους καθώς ήδη από τις πρώτες ημέρες του πραξικοπήματος θα προχωρήσουν στην διάλυση 260 συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων και στην κατάσχεση των κινητών και ακίνητων περιουσιών τους. Από τους συλλόγους αυτούς που η λειτουργία τους παύτηκε οι 158 ήταν εργατικά σωματεία και συνδικάτα με τα στελέχη τους να συλλαμβάνονται ή να χάνουν τις δουλειές τους κατά παραγγελία του καθεστώτος¹⁵⁰.

Η χούντα όμως δεν θα σταματήσει εκεί σχεδιάζοντας ακόμα πιο δυναμικές παρεμβάσεις που έρχονται να θωρακίσουν συνταγματικά τις αντι-απεργιακές της μεθοδεύσεις. Έτσι στο χουντικό Σύνταγμα του 1968 λαμβάνεται μέριμνα για την απαγόρευση κάθε απεργίας στην οποία αποδίδονται πολιτικά κίνητρα και σκοπιμότητες που δεν συνδέονται με τα συμφέροντα των εργαζομένων¹⁵¹. Επιπλέον, ο έλεγχος των ηγεσιών των διοικήσεων των συνδικαλιστικών ενώσεων θα συνεχιστεί και θα γίνει απόλυτος με την κατάργηση κάθε είδους αρχαιρεσιών στα εργατικά σωματεία. Η ΓΣΕΕ ελέγχονταν ούτως ή άλλως διαχρονικά από το κράτος και στην προεδρία της βρισκόταν από το 1948 και το 9ο συνέδριο της ο Φώτης Μακρής (ένα άτομο της εμπιστοσύνης των δεξιών και παρακρατικών μηχανισμών). Ο Μακρής εκφράζεται θετικά για την δικτατορία από την πρώτη στιγμή με την

¹⁴⁸Μελετόπουλος, (2000), σ. 429.

¹⁴⁹Στο ίδιο σ. 429.

¹⁵⁰Ελευθεράτος, (2015), σ. 225.

¹⁵¹Στο ίδιο σ. 226.

ΓΣΕΕ να αποστέλλει συγχαρητήριο τηλεγράφημα προς τον Παπαδόπουλο δύο μόλις μέρες μετά την πραγματοποίηση του πραξικοπήματος. Ο Παπαδόπουλος παρά ταύτα θα επιλέξει να απομακρύνει τον Μακρή και την ομάδα του από την ηγεσία της ΓΣΕΕ και να διορίσει άτομα της δικής του εμπιστοσύνης. Παράλληλα με όλα αυτά η δικτατορία αναπτύσσει ένα ευρύ δίκτυο πρακτόρων που δραστηριοποιείται στους εργασιακούς χώρους με σκοπό τον έλεγχο αυτών από τυχόν “ταραχοποιά” στοιχεία.

Πέρα όμως από τις προσπάθειες ελέγχου των μισθολογικών αυξήσεων που προαναφέρθηκαν και τις παρεμβάσεις στο συνδικαλιστικό οι δικτάτορες θα προσπαθήσουν να εισάγουν στα εργασιακά ορισμένες νέες πρακτικές. Στο πλαίσιο αυτό θα παρέμβουν στο κατοχυρωμένο για τους εργαζομένους διεθνώς οκτάωρο με διατάξεις που στοχεύουν στην αύξηση των εργάσιμων ωρών. Πρόκειται για εγχείρημα που θα γίνει πράξη με την ψήφιση του νόμου 515/1970 με το οποίο η δικτατορία προσφέρει στους εργοδότες το δικαίωμα να παρακάμψουν το οκτάωρο των εργάσιμων ωρών επικαλούμενοι έκτακτες ανάγκες που επιβάλλουν παράταση του χρόνου απασχόλησης. Ο παραπάνω νόμος προβλέπει τρεις ώρες μέγιστης υπερωριακής εργασίας πλην του οκταώρου οι οποίες όμως μπορούσαν να παραταθούν σε περίπτωση που ο εργοδότης επικαλούνταν ανάγκη για “επείγουσα” εργασία. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η επιχείρηση μπορούσε να απασχολεί τους εργαζομένους όσο θέλει κατά την πρώτη ημέρα υπερωριακής εργασίας και έως 4 ώρες για κάθε μία από τις επόμενες τέσσερις ημέρες¹⁵². Με το νομοσχέδιο 264/1973 της κυβέρνησης Ανδρουτσόπουλου τον Δεκέμβριο του 1973 ο νόμος 515/70 επεκτείνεται και σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου.

Η προσπάθεια ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων προς όφελος των εργοδοτών με σκοπό την ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής των επιχειρήσεων θεωρητικά δεν σταματούσε στα παραπάνω για την δικτατορία. Στόχος της ήταν να παρέμβει ακόμα περισσότερο στην αγορά εργασίας διευκολύνοντας νομικά την δυνατότητα των επιχειρηματιών να απολύουν πιο εύκολα και με χαμηλότερο τίμημα το εργατικό τους προσωπικό. Χαρακτηριστικά στο πενταετές πρόγραμμα 1968-1972 αναφέρεται “Διά την βελτίωσιν της κινητικότητας της εργασίας[...] προβλέπεται η λήψις των κάτωθι μέτρων: [...] Απαλλαγή των επιχειρήσεων εις σημαντικόν βαθμόν εκ των ισχυόντων περιορισμών απολύσεως πλεονάζοντος προσωπικού και μείωσις των καταβαλλόμενων αποζημιώσεων. Μακροχρονίως πρέπει να αντιμετωπιστεί σημαντικός περιορισμός καταβολής αποζημιώσεως εις απολυμένους”¹⁵³. Μπορεί μεν οι θέσεις αυτές να μην έγιναν πράξη έπειτα και από τις έντονες πιέσεις των διορισμένων διοικήσεων των εργατικών συνδικάτων είναι όμως δε αποκαλυπτικές για τις διαθέσεις των οικονομικών αρχών της δικτατορίας.

Βλέποντας την 7ετία της δικτατορίας συνολικά παρατηρούμε ότι οι μέσοι πραγματικοί μισθοί των εργαζομένων -τόσο για την βιομηχανία όσο και για το σύνολο της οικονομίας- σε γενικές γραμμές αυξάνονταν (βλ. πίνακα 4.2). Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι η άνοδος των πραγματικών αποδοχών των εργατών υστερούσε έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας (που υπολογίζονταν γύρω στο 9% ετησίως). Η πολιτική μισθών του καθεστώτος εμφάνισε σημαντικές μεταπτώσεις. Κατά την διετία 1967-68 η πολιτική συνέχισε (τηρώντας τις συμβάσεις του 1966) να είναι «γενναιόδωρη». Οι μέσοι

¹⁵²Στο ίδιο σ. 228.

¹⁵³Ελευθεράτος, (2015), σ. 225.

πραγματικοί μισθοί συμβάδιζαν με την άνοδο της παραγωγικότητας. Από το 1969 μέχρι το 1972 η πολιτική μισθών του καθεστώτος «σκλήρυνε» αισθητά και οι αυξήσεις των μέσων πραγματικών μισθών υπολείπονταν αισθητά των αυξήσεων της παραγωγικότητας. Στα πληθωριστικά έτη 1973 και 1974 η αύξηση των ονομαστικών μισθών συχνά δεν παρακολουθούσε την άνοδο του κόστους ζωής. Έτσι, το 1973 οι πραγματικοί μισθοί (και συνεπώς το βιοτικό επίπεδο) των βιομηχανικών εργατών εμφάνισαν για πρώτη φορά μετά από χρόνια πτώση, ενώ το 1974 οι πραγματικές αποδοχές των εργαζομένων στο σύνολο της οικονομίας παρουσίασαν σημαντική μείωση (βλ. πίνακα 4.2). Τα παραπάνω αναφέρονται στους μέσους μισθούς. Για τα ευθέως ελεγχόμενα από την χούντα κατώτατα ημερομίσθια το καθεστώς ήταν φειδωλότερο. Με εξαίρεση το 1967, η αύξησή τους ήταν μικρότερη από των μέσων μισθών και το 1970, 1971 και 1973 καταγράφηκαν μειώσεις των κατώτατων πραγματικών ημερομισθίων.¹⁵⁴

Με γνώμονα λοιπόν όλα όσα προηγήθηκαν καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η δικτατορική επταετία με εξαίρεση τα δύο πρώτα της χρόνια αποτελεί μια περίοδο σημαντικής επιβράδυνσης του ρυθμού αύξησης των μέσων πραγματικών εισοδημάτων. Παρακολουθώντας τους δείκτες που μας ενδιαφέρουν διαπιστώνουμε ότι στην περίοδο 1967-1973 καταγράφεται μέση ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας 8,9% και μέση αύξηση των πραγματικών μισθών 6,3%. Ειδικά στο διάστημα 1969-1973, η αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας υπολογίζεται στο 9,7% ετησίως, ενώ η αύξηση των πραγματικών μισθών στο 5,4%. Οι αντίστοιχοι δείκτες για την προδικτατορική εξαετία 1961-1966 δείχνουν ότι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας βρισκόταν στο 9,5% κατά μέσο όρο και η αντίστοιχη αύξηση στον μέσο πραγματικό μισθό στο 7,1%. Όπως με ευκολία καταλαβαίνει κανείς τα αποτελέσματα αυτά απέχουν αρκετά από το να επιβεβαιώνουν τους επίσημους στόχους της χουντικής εισοδηματικής πολιτικής. Οι αυξήσεις που παραχωρούνται στους εργαζομένους δεν ισοδυναμούν με την άνοδο της παραγωγικότητας. Αντίθετα μειώνουν αισθητά το μερίδιο εκείνο που η εργασία θα καρπωθεί από την πραγματοποιούμενη οικονομική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τα στοιχεία των εθνικών λογαριασμών για το διάστημα 1960-1971 το ποσοστό της αμοιβής των εργαζομένων επί του εισοδήματος των επιχειρήσεων το 1963 βρίσκεται στο 37,86%, το 1967 φτάνει στο 40,16%, ενώ το 1970 το ίδιο ποσοστό πέφτει στο 33,36%¹⁵⁵. Παράλληλα από πλευράς επιχειρήσεων παρουσιάζεται μια μεγάλη αύξηση των κερδών τους.

Πίνακας 4.2. Μεταβολές(%) στην Παραγωγικότητα της Εργασίας, τον Μέσο Πραγματικό Μισθό και το Ονομαστικό Κόστος Εργασίας, 1961-1974. Σύνολο οικονομίας.

ΕΤΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ. (% ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ)	ΜΕΣΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ (% ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ)
1961	12,7	2,8

¹⁵⁴Ιορδάνογλου, (2020). Κεφάλαιο 6, Παράρτημα II, Πίνακας 6.II.B, σ. 225.

¹⁵⁵Ελευθεράτος, (2015), σ. 215.

1962	0,6	6,9
1963	13,9	4,6
1964	10,8	12,3
1965	11,8	8,9
1966	7,0	7,3
1967	7,0	7,7
1968	7,3	9,5
1969	11,6	6,9
1970	10,1	5,6
1971	8,3	4,9
1972	10	8
1973	8,4	1,5
1974	-5,1	-6,0

Πηγή: Καζάκος, Π. (2010). σ. 259.

4.5. Η Κοινωνική Πολιτική των Απριλιανών

Η μετεμφυλιακή πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα αλλά και οι κυβερνητικές επιλογές και αναγκαιότητες σε οικονομικό επίπεδο δεν επέτρεψαν προδικτατορικά την εφαρμογή μιας συνεπούς και μεγάλης έκτασης κοινωνική πολιτική. Εντός των διαμορφωμένων πλαισίων μιας δημοκρατικά ελλειμματικής πολιτικής πραγματικότητας δεν καθίσταται δυνατή η ανάδειξη κοινωνικών αιτημάτων και διεκδικήσεων που θα δεσμεύσουν πόρους προς την ανακούφιση των οικονομικά αδυνάτων. Υπό τις συνθήκες αυτές, η προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής ήταν η διάθεση των πόρων που περίσσευαν για δημόσιες επενδύσεις σε έργα υποδομής παρά για την γρηγορότερη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους. Οι εξαιρέσεις στα παραπάνω ήταν η μέριμνα που έδειξαν οι κυβερνήσεις της ΕΡΕ και της ΕΚ για τη στήριξη των εισοδημάτων των αγροτών και οι πρωτοβουλίες της Ένωσης Κέντρου για την παιδεία.

Την επαύριον του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην χώρα η κοινωνική πολιτική θα απασχολήσει ιδιαίτερα τους δικτάτορες. Όπως είδαμε να συμβαίνει και με την χάραξη της εισοδηματικής πολιτικής των συνταγματαρχών κατά τα δύο πρώτα χρόνια της δικτατορίας έτσι και σε ότι έχει να κάνει με τις κοινωνικές παροχές η χούντα είχε την ανάγκη σχηματισμού μιας εικόνας ευνοϊκής προς το καθεστώς της. Η βία, η καλλιέργεια του φόβου και η συνεχής καταστολή δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν μόνιμο μηχανισμό άντλησης κοινωνικής αποδοχής και νομιμοποίησης του καθεστώτος. Το γεγονός αυτό χωρίς αμφιβολία το γνώριζαν καλά οι υπεύθυνοι της δικτατορίας. Ταυτόχρονα όμως το ζήτημα της

οργανωμένης κρατικής πρόνοιας απασχολούσε και ιδεολογικά τόσο τους πραξικοπηματίες όσο και τους διανοούμενους που βρίσκονταν στο πλευρό τους. Στον πυρήνα της σκέψης των απριλιανών σχετικά με την χρησιμότητα της εφαρμογής κοινωνικής πολιτικής βρίσκεται ο φόβος μιας ενδεχόμενης κατάρρευσης του τρόπου κοινωνικής οργάνωσης ως απόρροια της εμφάνισης μεγάλης κλίμακας ανισοτήτων στην ελληνική κοινωνία.

Το ζητούμενο λοιπόν ή καλύτερα η αναγκαιότητα της άσκησης πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας όπως μας παρουσιάζεται στο σχήμα του “θεωρητικού” της χούντας Γ. Γεωργαλά προκύπτει μέσα από την δυνατότητα που εκείνη παρουσιάζει ώστε να αποφεύγεται η δημιουργία μεγάλης κλίμακας οικονομικών αντιθέσεων που θα οδηγήσουν σε διαλυτικές κοινωνικές συγκρούσεις. Ωστόσο, για τον Γεωργαλά η συγκρότηση μιας κοινωνίας εξισωτισμού ούτε αποτελεί στόχο της δικτατορίας ούτε όμως είναι εφικτή καθώς η απόλυτη ισότητα δεν υπήρξε ποτέ αλλά και δεν πρόκειται να υπάρξει¹⁵⁶. Αντίστοιχα τοποθετούνταν σχετικά με το ζήτημα και ο ίδιος ο δικτάτορας Παπαδόπουλος αναφέροντας πως “δεν θα υπάρξει εύκολα ο μπουρλοτιέρης κομμουνιστής, όταν δεν ημπορεί να παρασύρει ως σειρήνα τον πένητα και νήστιν εργάτην”¹⁵⁷, ενώ από την πλευρά του ο Μακαρέζος βλέπουμε να κάνει συνεχώς λόγο για τον ανθρωποκεντρισμό του καθεστώτος. Οι σκέψεις αυτές των “κορυφαίων” της δικτατορίας θα διαμορφώσουν τις επίσημες θέσεις των κυβερνήσεων τους σχετικά με την κοινωνική πρόνοια. Έτσι στο πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης 1968-1972 καταγράφεται ρητώς πως “το κράτος αποτελεί τον καταλληλότερον φορέα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών (εκπαιδεύσεως, υγείας, πρόνοιας, κοινωνικής ασφαλίσεως κτλ)”¹⁵⁸.

Στο πλαίσιο αυτό η κοινωνική πολιτική των πραξικοπηματιών θέλησε να κινηθεί προς μια κατεύθυνση ενδυνάμωσης του κοινωνικού κράτους και επέκτασης των παροχών σε κοινωνικές ομάδες και τομείς που μέχρι τότε η κρατική μέριμνα εμφανιζόταν ελλιπής. Η χούντα θα προσδιορίσει για πρώτη φορά νομοθετικά το αντικείμενο της κοινωνικής πρόνοιας και θα θεσπίσει την κατάρτιση του ετήσιου κοινωνικού προϋπολογισμού¹⁵⁹. Παρόλα αυτά όμως η δικτατορία δεν ήταν πρόθυμη να διαθέσει τους πόρους που απαιτούνταν προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι παραδοσιακές ανεπάρκειες των κοινωνικών παρεμβάσεων εκείνης της περιόδου. Η χούντα με τις πρωτοβουλίες τις στόχευε κυρίως σε νομοθετήματα που ενίσχυαν κοινωνικές ομάδες στις οποίες το καθεστώς στηρίζονταν άμεσα όπως για παράδειγμα τα στελέχη του στρατού ή οι εφοπλιστές. Σε δεύτερο βαθμό φάνηκε γενναϊόδωρη με τους αγρότες στην στήριξη των οποίων επένδυε αλλά ταυτόχρονα όμως με την πολιτική της τους οδηγούσε σε επιβράδυνση της αύξησης των εισοδημάτων τους. Σε κάθε περίπτωση βασικός στόχος των συνταγματαρχών ήταν η δημιουργία εντυπώσεων που απέκρυπταν την πραγματικότητα. Το κοινωνικό κράτος κατά την διάρκεια της επταετίας με ορισμένες εξαιρέσεις δεν θα καταφέρει να επιλύσει προβλήματα όπως η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών ούτε θα πετύχει την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Παρακολουθώντας το ποσοστό των κοινωνικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ στην πορεία της επταετίας παρατηρούμε ότι την πρώτη τριετία της δικτατορίας αυτό ακολουθεί

¹⁵⁶Γεωργαλάς, (χ.χ.), σ. 6.

¹⁵⁷Ελευθεράτος, (2015), σ. 222.

¹⁵⁸Στο ίδιο σ. 275.

¹⁵⁹Σωτηρόπουλος, (1999), σ. 118.

μία εξέλιξη παρόμοια με την προδικτατορική περίοδο παρουσιάζοντας μια αργή αλλά σταθερή άνοδο. Αντίθετα το σκηνικό αυτό ανατρέπεται από το 1970 και έπειτα ακολουθώντας αυτή την φορά μια αντίστροφα αργή και σταθερή πορεία μείωσης με την χούντα να παραδίδει τελικά στην μεταπολίτευση το 1974 ποσοστό κοινωνικών δαπανών χαμηλότερο από εκείνο που της παραδόθηκε το 1967 (βλ. πίνακα 4.3).

Πίνακας 4.3. Ποσοστό (%) Κοινωνικών Δαπανών στο ΑΕΠ

ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)	ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1964	10,3	1970	14,6
1965	11	1971	14,3
1966	12,4	1972	13,7
1967	13,4	1973	11,7
1968	14,4	1974	12
1969	14,7		

Πηγή: Χεκίμογλου, (2001). σ. 33.

Εμβαθύνοντας τώρα λίγο περισσότερο στους τομείς παρέμβασης της δικτατορίας στην απόπειρα της να ενδυναμώσει το κοινωνικό κράτος στην χώρα θα εστιάσουμε αρχικά στους αγρότες. Η απόσταση ανάμεσα στο μέσο αγροτικό και το μέσο αστικό εισόδημα ήταν την εποχή εκείνη πολύ μεγάλη, πράγμα που έθετε κατά επιτακτικό τρόπο το θέμα της στήριξης του αγροτικού εισοδήματος. Ήδη από τα προπολεμικά χρόνια υπήρχε κρατική παρέμβαση μέσω της οποίας το κράτος αγόραζε την πλεονάζουσα παραγωγή ορισμένων αγροτικών (κυρίως σιτάρι και καπνά) σε τιμές ασφαλείας που ήταν πολύ υψηλότερες από τις διεθνείς τιμές. Το δημοσιονομικό κόστος των επιδοτήσεων που αποσκοπούσαν να στηρίξουν τις τιμές των αγροτικών προϊόντων ήταν μεγάλο. Το 1955 άρχισε μια προσπάθεια δημιουργίας ενός υποτυπώδους δικτύου περίθαλψης (αγροτικά ιατρεία) των αγροτών. Το 1961 με την ίδρυση του ΟΓΑ αντιμετωπίστηκε το θέμα της συνταξιοδότησης και της πρωτοβάθμιας περίθαλψης των αγροτών. Ο ΟΓΑ ήταν η σημαντικότερη μέχρι εκείνη την στιγμή πρωτοβουλία σε ότι έχει να κάνει με την κοινωνική πολιτική προς τον πρωτογενή τομέα.

Η δικτατορία από πλευράς της θα προσπαθήσει να προσεταιριστεί τον αγροτικό κόσμο επεκτείνοντας τις παροχές που εκείνος απολαμβάνει από πλευράς κράτους. Η παραγραφή των αγροτικών χρεών, η θέσπιση της υποχρεωτικής μονοετούς θητείας των αποφοίτων των ιατρικών σχολών στα χρονίως υποστελεχωμένα αγροτικά ιατρεία,¹⁶⁰ η καθολική κάλυψη του αγροτικού πληθυσμού με οικογενειακά επιδόματα που χορηγούνται από τον ΟΓΑ το 1972 αλλά και η αύξηση των αγροτικών συντάξεων μέσω της ψήφισης του Α.Ν.29/1967 ήταν μερικά από τα χουντικά νομοθετήματα σχετικά με το δίκτυο κοινωνικής

¹⁶⁰Σωτηρόπουλος, (1999), σ. 118.

προστασίας του αγρότη.¹⁶¹ Από την άλλη πλευρά όμως η δικτατορία μείωσε για δημοσιονομικούς λόγους τις τιμές ασφαλείας που χορηγούνταν στους σιτοπαραγωγούς και καπνοπαραγωγούς φέρνοντας τις τιμές πιο κοντά στις διεθνείς τιμές. Το συνολικό αποτέλεσμα των μέτρων αυτών πάνω στο αγροτικό εισόδημα ήταν μικρή. Σύμφωνα με τον Δ. Καράγιωργα η θέση των αγροτών το διάστημα 1968-1971 χειροτερεύει σε σχέση με το αστικό εισόδημα¹⁶².

Σε επίπεδο διακηρύξεων η δικτατορία έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Υγεία. Με την κατάθεση του πενταετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης 1968-1972 οι συνταγματάρχες δηλώνουν ότι επιδιώκουν αύξηση των διαθέσιμων κλινών στα νοσοκομεία κατά 10.000. Για τον σκοπό αυτό προβλέπεται είτε η ανέγερση νέων μονάδων υγείας είτε η επέκταση των ήδη υπάρχοντων υποδομών. Τελικά ο αρχικός στόχος του καθεστώτος δεν υλοποιήθηκε. Μέχρι και το 1974 οι διαθέσιμες κλίνες στα νοσοκομεία αυξήθηκαν κατά μόνο 4.712¹⁶³ και η πρόοδος εξακολουθούσε να θεωρείται ανεπαρκής. Το ιατρικό προσωπικό αυξήθηκε μεν (όπως και στην προηγούμενη περίοδο) και το 1974 αντιστοιχούσε πλέον ένας γιατρός για κάθε 499 ασθενείς ενώ η ίδια αναλογία το 1967 ήταν ένας προς 679 ασθενείς αντίστοιχα¹⁶⁴. Αλλά η βελτίωση αυτή οφειλόταν στη συνεχόμενη αύξηση του αριθμού των φοιτητών ιατρικής παρά σε κάποια πρωτοβουλία του καθεστώτος. Το καίριας σημασίας θέμα όμως ήταν ότι η αυξητική τάση των δημόσιων δαπανών για την υγεία ως ποσοστό του ΑΕΠ που σημειώνονταν στην προδικτατορική περίοδο ανακόπηκε στη διάρκεια της δικτατορίας. Το 1967 το ποσοστό στο ΑΕΠ των δημόσιων δαπανών για την Υγεία αντιστοιχούσε στο 2,2%. Το ποσοστό αυτό έμεινε στάσιμο σε όλη τη διάρκεια της δικτατορίας και το 1973 μειώθηκε ελαφρά στο 2,1%.¹⁶⁵ Τέλος, η προσπάθεια του 1970 για την ενοποίηση του συστήματος υγείας και την υπαγωγή των ταμείων ασθενείας στην επίβλεψη ενός Εθνικού Συμβουλίου Υγείας δεν προχώρησε και εγκαταλείφθηκε.¹⁶⁶ Η ύπαρξη ανεπαρκειών στο σύστημα υγείας αναγνωρίστηκε το 1973 από τον ίδιο τον τότε πρωθυπουργό Μαρκεζίνη¹⁶⁷.

Στον τομέα της εκπαίδευσης ένα από τα πρώτα μελήματα της δικτατορίας ήταν η κατάργηση της μεταρρύθμισης Παπανούτσου του 1964. Οι βασικές μεταρρυθμίσεις του νόμου του 1964 ανατράπηκαν: η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση καταργήθηκε και επανήλθε στο καθεστώς της εξαετούς υποχρεωτικής, ο σαφής διαχωρισμός του Γυμνασίου από το Λύκειο ανατράπηκε, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τα νέα εκπαιδευτικά προγράμματα που είχε υιοθετήσει η μεταρρύθμιση επίσης καταργήθηκαν και η καθαρεύουσα επέστρεψε σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η αντιμεταρρύθμιση της δικτατορίας δεν ήταν καθολική ωστόσο. Για δημοφιλέστερα στοιχεία της μεταρρύθμισης του 1964. Κάποιοι είδους πανελλαδικές εξετάσεις για την είσοδο στα ΑΕΙ διατηρούνταν. Επίσης διατηρούνταν η δωρεάν παιδεία και επεκτείνονταν με τη ρύθμιση του 1967 για τη χορήγηση δωρεάν συγγραμμάτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (που θεσμοθετούσε την αρχή του ενός συγγράμματος για κάθε

¹⁶¹ Στο ίδιο σ. 122.

¹⁶² Καράγιωργας (1978).

¹⁶³ Ελευθεράτος, (2015), σ. 257.

¹⁶⁴ Ελευθεράτος, (2015), σ. 257.

¹⁶⁵ Ιορδάνογλου (2020), κεφάλαιο 12.

¹⁶⁶ Σωτηρόπουλος, (1999), σ. 120.

¹⁶⁷ Στο ίδιο σ. 257.

μάθημα). Σε ολόκληρη την προδικτατορική περίοδο το ποσοστό των δημόσιων δαπανών για την Παιδεία στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΘΠ) αυξανόταν συστηματικά και το 1967 είχε φτάσει στο 2,3% του ΑΕΘΠ. Στη διάρκεια της δικτατορίας το ποσοστό αυτό μειωνόταν συστηματικά και το 1972-73 είχε πέσει στο 1,6 – 1,8%. Σύμφωνα με τα στοιχεία της UNESCO, το ποσοστό των δημόσιων δαπανών για την παιδεία στο ΑΕΘΠ ήταν χαμηλότερο και από εκείνα της Πορτογαλίας και της Ισπανίας τα οποία -με τη σειρά τους- ήταν τα χαμηλότερα της Ευρώπης. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η πολιτική της χούντας για την Παιδεία ήταν μια οπισθοδρόμηση σε όλα τα επίπεδα. Στο συμπέρασμα αυτό πρέπει να αναγνωριστεί μια εξαίρεση που αφορούσε τον ζωτικό τομέα της Τεχνικής εκπαίδευσης. Στο πεδίο αυτό η σημαντικότερη πρωτοβουλία της δικτατορίας ήταν το ΝΔ 652/1970 με το οποίο ιδρύονταν τα Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως (ΚΑΤΕ). Με το ΝΔ 652 προβλεπόταν η ίδρυση 5 ΚΑΤΕ σε μεγάλες πόλεις που ο σκοπός ήταν η επιμόρφωση τεχνικών στελεχών σε επίπεδο αμέσως χαμηλότερο από το Πανεπιστημιακό. Τα ΚΑΤΕ στην πορεία αναβαθμίστηκαν και μετά τη μεταπολίτευση εξελίχτηκαν και έδωσαν τη θέση τους στα ΤΕΙ.

Στη σφαίρα της ασφάλισης-ανεργίας έχουμε το 1969 την μετονομασία του ΟΑΑΑ (που είχε ιδρυθεί το 1954) σε ΟΑΕΔ. Πρόκειται για μια προσπάθεια που σκοπό είχε την διοικητική αναδιάρθρωση του μηχανισμού καταπολέμησης της ανεργίας. Ο πρόσφατα μετονομασθείς ως ΟΑΕΔ οργανισμός ενισχύεται σημαντικά με κρατικούς πόρους που αυξάνουν τα αποθεματικά του¹⁶⁸. Υπό την σκέπη του οργανισμού αυτού λειτουργούν υπηρεσίες απασχόλησης για την εξεύρεση εργασίας και επαγγελματικού προσανατολισμού¹⁶⁹. Η δικτατορία θα προσπαθήσει ακόμα να προσεγγίσει τους νέους εργαζομένους προχωρώντας στην ίδρυση φορέων όπως το “Κέντρο Εργαζόμενης Νεότητας”(ΚΕΝ) και το “Κέντρο Εργαζόμενων Κοριτσιών”(ΚΕΚΙ)¹⁷⁰. Κάποιες επιπρόσθετες παροχές που θεσπίστηκαν περιλάμβαναν την χορήγηση δωρεάν εισιτηρίων για θεατρικές παραστάσεις ενώ το 1973 θεσπίζεται για τους ηλικιωμένους ένα νομικό πλαίσιο προστασίας που διατηρείται και στην μεταπολίτευση¹⁷¹.

Βέβαια στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί η αδυναμία της χούντας να προχωρήσει στην υλοποίηση της βασικής της εξαγγελίας σχετικά με τις αλλαγές που ευαγγελιζόταν στην κοινωνική πολιτική. Πρόκειται για το μεταρρυθμιστικό πακέτο που προωθούνταν από τον αρμόδιο υπουργό Λ. Πάτρα σχετικά με το ασφαλιστικό και το οποίο αποσύρθηκε λόγω των αντιδράσεων συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων. Οι μεταρρυθμίσεις του Πάτρα στόχευαν στον συνολικό μετασχηματισμό του τομέα των κοινωνικών ασφαλίσεων με σκοπό την άμβλυνση των ανισοτήτων μεταξύ των ασφαλισμένων και την ενοποίηση του συνταξιοδοτικού συστήματος και του συστήματος Υγείας¹⁷². Ο Παπαδόπουλος από πλευράς του τον Μάρτιο του 1969 σε ομιλία τους στην Αλεξανδρούπολη εισάγει την αναγκαιότητα της αλλαγής του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης καταγγέλλοντας τον πολυκερματισμό των ασφαλιστικών ταμείων

¹⁶⁸Μελετόπουλος, (2000), σ. 428.

¹⁶⁹Σωτηρόπουλος, (1999), σ. 12.

¹⁷⁰Μελετόπουλος, (2000), σ. 430.

¹⁷¹Σωτηρόπουλος, (1999), σ. 123.

¹⁷²Στο ίδιο σ. 121.

στην χώρα και προχωρώντας στην στοχοποίηση ορισμένων από αυτών. Πρόκειται για εύπορα ταμεία, 4 με 5 στον αριθμό σύμφωνα με τον δικτάτορα, που δεσμεύουν κατά τον ίδιο το 60% των κρατικών ενισχύσεων για την κοινωνική ασφάλιση¹⁷³. Λίγους μήνες μετά τον λόγο του Παπαδόπουλο ο καθηγητής Πάτρας θα συγκεκριμενοποιήσει τις προτάσεις του οι οποίες προβλέπουν την ενοποίηση όλων των ανεξάρτητων έως τότε ταμείων σε έναν νέο οργανισμό με την επωνυμία “Εθνικός Οργανισμός Εθνικής Ασφάλειας”. Με την προσπάθεια του αυτή ο Πάτρας επιδιώκει να μειώσει το κόστος της κοινωνικής προστασίας, (το οποίο υποστηρίζει ότι είναι υπέρμετρα υψηλό) αφαιρώντας προνόμια ταμείων που η χούντα θεωρούσε ευνοημένα¹⁷⁴. Οι αλλαγές αυτές όμως ουδέποτε βρήκαν πρακτική εφαρμογή με τον Παπαδόπουλο τελικά να ενδίδει στις πιέσεις που του ασκήθηκαν από το εξωτερικό αλλά και το εσωτερικό της κυβέρνησης του και τον Πάτρα να παραιτείται από την θέση του υπουργού Κοινωνικών Υπηρεσιών.

Κεφάλαιο 5.

Η Νομισματική και πιστωτική πολιτική υπό την αναγκαιότητα επίτευξης των στόχων του πενταετούς προγράμματος

Η προδικτατορική οικονομική πραγματικότητα κατέστησε σαφές προς κάθε ενδιαφερόμενο πως σε ότι έχει να κάνει με την χάραξη της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής υπήρχαν κανόνες που οι κυβερνήσεις δεν διαπραγματεύονται την τήρησή τους. Το καθεστώς της σταθερής ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο αποτρέπει σημαντικές παρεκκλίσεις από τον στόχο της νομισματικής σταθερότητας ενώ παράλληλα η επιλογή της επίτευξης οικονομικής ανάπτυξης μέσα από την εκβιομηχάνιση καθορίζει τον τρόπο οργάνωσης και ελέγχου του πιστωτικού συστήματος. Με βάση τους παραπάνω κεντρικούς άξονες οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις της δημοκρατικής περιόδου ρυθμίζουν την πιστωτική επέκταση στην οικονομία, διαμορφώνουν ένα συγκεντρωτικό και κρατικά ελεγχόμενο τραπεζικό σύστημα και με αφετηρία τον Α.Ν.1665/1951 “περί λειτουργίας και ελέγχου των τραπεζών” θεσπίζουν ένα αυστηρό σύστημα ποιοτικών ελέγχων των δραστηριοτήτων των τραπεζικών ιδρυμάτων υπό την εποπτεία της Νομισματικής Επιτροπής και της Τράπεζας της

¹⁷³Ελευθεράτος, (2015), σ. 253.

¹⁷⁴Στο ίδιο σ. 231.

Ελλάδος¹⁷⁵. Μάλιστα καθόλο το διάστημα μέχρι και το 1967 και όποτε αυτό κρίθηκε αναγκαίο οι φορείς αυτοί μέσω του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος επεμβαίνουν προκειμένου να αναδείξουν αστοχίες της οικονομικής πολιτικής που θέτουν σε κίνδυνο τις βασικές αρχές διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής στην χώρα.

Οι αποφάσεις όμως για την νομισματική και πιστωτική πολιτική μετά την αντιδημοκρατική εκτροπή στην χώρα κυμάνθηκαν σε τροχιά διαφορετική σε σχέση με τα όσα είδαμε να συμβαίνουν έως τότε. Σε μια πρώτη ανάγνωση και σε επίπεδο προσώπων η επιλογή του Δ. Γαλάνη για την θέση του κεντρικού τραπεζίτη δεν προδίδει διάθεση για σημαντικές αλλαγές σε σχέση με το παρελθόν. Ο Γαλάνης βρίσκεται στην θέση του πρώτου υποδιοικητή της Τ.τ.Ε. από το 1955, είναι στενός συνεργάτης του Ζολώτα και θιασώτης των ιδεών περί νομισματικής σταθερότητας. Ταυτόχρονα τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο λόγου οι τοποθετήσεις της Χούντας δεν σηματοδοτούν κάποια αλλαγή πλάνου και εφαρμογή πολιτικών που θα βάζουν σε κίνδυνο την νομισματική ισορροπία και κατ' επέκταση την σταθερότητα της ισοτιμίας του νομίσματος με το δολάριο. Τουναντίον μάλιστα στις θέσεις τους οι πραξικοπηματίες είδαμε να ασκούν κριτική στην επεκτατική πολιτική των τελευταίων πριν την δικτατορία κυβερνήσεων ενώ μέσα από την δημοσίευση του πρώτου πενταετούς προγράμματος εκφράζεται η θέληση τους να μην θέσουν υπό αμφισβήτηση τον κεντρικό και για τις δικές τους προτεραιότητες στόχο της νομισματικής σταθερότητας. Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε ότι στο πρόγραμμα αναφέρεται πως μόνο με την εξασφάλιση της νομισματικής ισορροπίας στην οικονομία μπορούν να προστατευτούν οι οικονομικά ασθενέστεροι από τις επιπτώσεις του πληθωρισμού, να θωρακιστεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας αποφεύγοντας ανισορροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών αλλά και να δημιουργηθεί σε επίπεδο ψυχολογίας το ιδανικό επενδυτικό περιβάλλον στους οικονομικά δρώντες. Απόρροια όλων αυτών είναι ο καθορισμός στόχου για επίπεδα πληθωρισμού που δεν θα ξεπεράσουν κατά μέσο όρο το 2% για το διάστημα 1968-1972¹⁷⁶.

Παρά τις αρχικές τους διαβεβαιώσεις όμως στην πράξη η νομισματική πολιτική των δικτατόρων εμφανίζεται διαφορετική σε σχέση τόσο με το παρελθόν όσο και με τις οικονομικά ορθόδοξες αντιλήψεις που βλέπουμε να ασπάζεται πιο πάνω ενώ σημαντικές τροποποιήσεις θα πραγματοποιηθούν και στην πολιτική των πιστώσεων. Πρόκειται για την δημιουργία από πλευράς οικονομικών σχεδιαστών της χούντας ενός περιβάλλοντος διαφορετικού σε σχέση με εκείνο που παραδόθηκε στην δικτατορία και αντιφατικό ως προς τις επίσημες εξαγγελίες για τις επιδιώξεις και τους στόχους του καθεστώτος ως προς τους συγκεκριμένους τομείς της οικονομικής πολιτικής. Η στρατηγική λοιπόν του υπουργείου συντονισμού με την συμβολή και της Τ.τ.Ε. εμφανίζει και εδώ μια επιφανειακή προσέγγιση στα θέματα της νομισματικής πολιτικής και χρησιμοποιεί τα νομισματικά εργαλεία με τρόπο χρησιμοθηρικό. Πρωταρχικός στόχος στην πράξη δεν είναι άλλος από την επίτευξη των υψηλότερων δυνατών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης με την νομισματική πολιτική να καλείται πλέον να συμβιβαστεί με τον κεντρικό στόχο και την πολιτική των πιστώσεων να επαναπροσδιορίζεται σύμφωνα με εκείνο. Στο πλαίσιο αυτό η διαχείριση των νομισματικών ζητημάτων χαλαρώνει και οι πιστώσεις για την χρηματοδότηση επενδύσεων προς τον ιδιωτικό αλλά και τον δημόσιο τομέα της οικονομίας αυξάνονται σημαντικά. Μάλιστα αυτό

¹⁷⁵Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 229.

¹⁷⁶Μακαρέζος, (2006), σ. 136.

πραγματοποιείται σε σύγκρουση με τις μέχρι τότε υφιστάμενες συνθήκες που έκριναν ως αντιπαραγωγικές και αντιθετικές με το κεντρικό μοντέλο ανάπτυξης τις επενδύσεις στην “οικοδομή” και οριοθετούσαν αυστηρά την πρόσβαση του κλάδου στις επίσημες πηγές χρηματοδότησης. Όμως, με αφορμή την διάθεση των χουντικών για την εφαρμογή μια πολιτικής ταχείας οικονομικής ανάπτυξης με άμεσα αποτελέσματα η οικοδομική δραστηριότητα σε συνδυασμό με τον τουρισμό θα εξελιχθούν στους βασικούς μοχλούς στην προσπάθεια για την μεγέθυνση του παραγόμενου προϊόντος της χώρας.

Οι αλλαγές που αναφέρθηκαν θα συνδυαστούν παράλληλα με σημαντικές διαφοροποιήσεις σε ότι έχει να κάνει με την οργάνωση και την εποπτεία του πιστωτικού συστήματος. Η πρόθεση των πραξικοπηματιών για φιλελευθεροποίηση της οικονομίας δεν θα αφήσει ανεπηρέαστους ούτε αυτούς τους τομείς. Μάλιστα η απόφαση για την εφαρμογή πολιτικών δημοσιονομικής και νομισματικής επέκτασης αλλά και η ανάδειξη νέων κλάδων αναπτυξιακής προτεραιότητας θα θέσουν ως επιτακτική την ανάγκη επαναδιατύπωσης των όρων λειτουργίας των τραπεζών. Η συγκεντροποίηση του τραπεζικού συστήματος είχε όντως αρχίσει να εμφανίζει σημάδια κόπωσης και δυσλειτουργίες ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 60 ενώ το πλέγμα αυστηρών ποιοτικών ελέγχων που μέχρι εκείνη την στιγμή βρισκόνταν σε εφαρμογή δεν μπορούσε με βάση τις νέες συνθήκες να αποδώσει. Το υπουργείο συντονισμού και όχι μόνο είχε ανάγκη από μια ελευθεριότερη λειτουργία σε αυτό το επίπεδο η οποία θα επιτρέψει μια άνεση κινήσεων στα τραπεζικά ιδρύματα ώστε να καταστεί δυνατή η διοχέτευση πόρων της οικονομίας προς την οικοδομή και τον τουρισμό. Στην βάση αυτή πραγματοποιείται μια στροφή από τον ποιοτικό προς τον ποσοτικό έλεγχο της διαδικασίας χρηματοδότησης της οικονομίας με τις εμπορικές τράπεζες να λειτουργούν ελεύθερες και κατά την κρίση τους και την Τ.τ.Ε. να επεμβαίνει κάνοντας μόνο συστάσεις για το τι να αποφεύγεται αλλά χωρίς να επιβάλει περιορισμούς¹⁷⁷. Βέβαια οι κινήσεις αυτές αποτελούν βήματα προς τα πίσω σε ότι έχει να κάνει με την αντιπληθωριστική θωράκιση της οικονομίας λειτουργώντας γενικότερα αποπροσανατολιστικά για αυτή δημιουργώντας συνθήκες που μελλοντικά θα κοστίσουν ακριβά. Παρόλα αυτά όμως εκείνη την στιγμή είχαν την δυναμική να οδηγήσουν στην επίτευξη γρήγορης και ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης μέσα από την ώθηση που θα έδιναν στην οικονομία ιδιαίτερα μέσω των νέων κλάδων αναπτυξιακής προτεραιότητας της δικτατορίας. Εξάλλου ήταν δεδομένο πως χωρίς τους περιορισμούς των προηγούμενων ετών το τραπεζικό σύστημα λειτουργώντας ορθολογικά και χωρίς περιορισμούς θα στραφεί προς την χρηματοδότηση των τομέων αυτών προσδοκώντας από πλευράς του γρήγορα και σίγουρα κέρδη που για παράδειγμα δεν μπορούσαν να εξασφαλιστούν μέσω της βιομηχανίας.

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω και συμπληρωματικά σε σχέση με τα νέα προτάγματα επιδιώκεται με μεγαλύτερη έμφαση η ανάπτυξη ενός πιο ανταγωνιστικού περιβάλλοντος στον πιστωτικό τομέα μέσα από την ευνοϊκότερη πλέον αντιμετώπιση των τραπεζικών ιδρυμάτων του εξωτερικού που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στην Ελλάδα. Έτσι παρά την εχθρική στάση των εγχώριων τραπεζών που λειτουργούν συντονισμένα μέσω της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών για να υπονομεύσουν την ανάπτυξη του ανταγωνισμού στον τραπεζικό κλάδο¹⁷⁸ κατά την περίοδο της δικτατορίας σημειώνεται στο πεδίο αυτό σημαντική

¹⁷⁷Στο ίδιο σ. 251.

¹⁷⁸Κωστής, (1997), σ. 98.

πρόοδος. Προδικτατορικά δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα μόλις δύο ξένες τράπεζες και συγκεκριμένα η American express και η Citi bank. Κατά την επταετία το ενδιαφέρον νέων τραπεζικών ομίλων από το εξωτερικό κυρίως αμερικανικών συμφερόντων να αναπτύξουν τις δραστηριότητες τους στην χώρα γίνεται πράξη. Έτσι τα υποκαταστήματα αυτών στην χώρα θα φτάσουν πλέον από τα δύο στα δώδεκα ενώ εκμεταλλευόμενα τις νέες θετικές για τον κλάδο προοπτικές αλλά και μετέπειτα την κατάσταση στο εγχώριο πιστωτικό σύστημα θα βελτιώσουν καθόλο το διάστημα αυτό αισθητά την θέση τους¹⁷⁹. Έτσι ανάμεσα στο 1970 και το 1972 το μερίδιο των υποκαταστημάτων των ξένων τραπεζών στις συνολικές χορηγήσεις των εμπορικών τραπεζών αυξάνεται από το 7,1% στο 9,9% ενώ το ίδιο ποσοστό το 1973 σκαρφαλώνει στο 12,4% και το 1974 στο 16,9%. Μάλιστα τα ξένα τραπεζικά ιδρύματα κερδίζουν ακόμη περισσότερο όταν κατά την φάση της νομισματική περιστολής που επιχειρεί η χούντα θα επιχειρήσουν να πάνε κόντρα στην κεντρική πολιτική αυξάνοντας από πλευράς τους τις χορηγήσεις τους¹⁸⁰. Κινούμενη στο ίδιο μήκος κύματος και με βούληση να αντιμετωπιστούν οι παθογένειες και η καθυστέρηση στον πιστωτικό τομέα η δικτατορία κάνει προσπάθειες προς την ανάπτυξη των κεφαλαιαγορών. Έτσι μέσω του Α.Ν. 148/67 η δικτατορία λαμβάνει μέριμνα για την ανάπτυξη του χρηματιστηρίου ενώ εισάγεται για πρώτη φορά στην ελληνική οικονομική πραγματικότητα ο θεσμός των αμοιβαίων κεφαλαίων. Τα σχέδια αυτά συν όλα τα άλλα θα χρησιμοποιηθούν ως εργαλείο για την αντιμετώπιση του προβλήματος των υπερχρεωμένων επιχειρήσεων. Με αφορμή λοιπόν τις αλλαγές αυτές από το 1968 και έπειτα θα εμφανιστεί μια ραγδαία αύξηση του όγκου των συναλλαγών στο χρηματιστήριο σχηματίζοντας μια πρώτη θετική εικόνα η οποία βέβαια δεν θα συνεχιστεί για καιρό¹⁸¹.

Έχοντας λοιπόν καθορίσει τους βασικούς άξονες και τα ζητούμενα της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής που επιθυμεί να ακολουθήσει, το καθεστώς με αφορμή το παροδικό αναπτυξιακό κόλλημα της οικονομίας την διετία 1966-1967 θα προχωρήσει εφαρμόζοντας έως και τις εξελίξεις του καλοκαιριού του 1971 μέτρα βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα και άμεσης απόδοσης που στόχο έχουν να αυξήσουν την ρευστότητα στις τράπεζες, να διευκολύνουν τον ιδιωτικό και δημόσιο δανεισμό και τελικά να οδηγήσουν την οικονομία στα επιθυμητά για το καθεστώς αναπτυξιακά αποτελέσματα. Έτσι ήδη από το δεύτερο εξάμηνο του 1967 ενισχύεται η ρευστότητα των εμπορικών τραπεζών και διευρύνονται τα περιθώρια προσφυγής τους στην Τράπεζα της Ελλάδας. Ταυτόχρονα μειώνεται το προεξοφλητικό επιτόκιο της Τ.τ.Ε. από 5,5% σε 4,5% ενώ τα επιτόκια χορηγήσεων των τραπεζών παραμένουν ίδια¹⁸². Σε ότι έχει να κάνει με την αλλαγή κατεύθυνσης στην πιστωτική πολιτική λαμβάνονται σειρά αποφάσεων με τις οποίες αποκρυσταλλώνεται η νέα πραγματικότητα που προωθεί την άνετη χρηματοδότηση των τομέων της οικοδομής του τουρισμού και της ναυτιλίας. Οι εμπορικές τράπεζες μπορούν πλέον να προχωρήσουν στην μεσοπρόθεσμη χρηματοδότηση των τομέων αυτών ενώ θα επιτραπεί για πρώτη φορά η προεξόφληση από την Τ.τ.Ε. των μεσοπρόθεσμων δανείων των τραπεζών για τους κλάδους

¹⁷⁹Ελευθεράτος, (2015), σ. 293.

¹⁸⁰Στο ίδιο σ.293.

¹⁸¹Χεκίμογλου, (2001), σ. 29.

¹⁸²Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 250

που αναφέρθηκαν¹⁸³. Σκοπός της κίνησης αυτής ήταν η ενθάρρυνση της ανάληψης επενδυτικών πρωτοβουλιών στους τομείς της οικοδομής του τουρισμού αλλά και στην βιομηχανία. Παράλληλα θα εφαρμοστεί για πρώτη φορά ένα ευρύ πρόγραμμα χρηματοδότησης της αγροτικής στέγης και ένα ειδικό πρόγραμμα χρηματοδότησης της εργατοϋπαλληλικής υπό ευνοϊκούς όρους. Σημαντική ώθηση στην οικοδομική δραστηριότητα αλλά και στον τουρισμό θα επιχειρηθεί να δοθεί ακόμα με την εφαρμογή ενός ειδικού προγράμματος χρηματοδότησης τουριστικών εγκαταστάσεων ενώ ο Οργανισμός Τουρισμού ενισχύεται με δάνεια που χορηγούνται από την Τ.τ.Ε. προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τουριστικές επιχειρήσεις. Επιπρόσθετα είχαμε την παροχή ειδικών προεξοφλητικών πιστώσεων με πολύ χαμηλό επιτόκιο προς τις νέες κατηγορίες βραχυπρόθεσμων δανείων για την χρηματοδότηση του σιτεμπορίου και των εργοληπτών δημοσίων έργων, την απλούστευση της διαδικασίας χρηματοδότησης του εσωτερικού εμπορίου αλλά και την διεύρυνση των προγραμμάτων μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης των ειδικών πιστωτικών οργανισμών όπως η ΑΤΕ, η Κτηματική, το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο κτλ¹⁸⁴.

Βλέπουμε ότι η στρόφιγγα της χρηματοδότησης από πολύ νωρίς είχε ανοίξει για τα καλά με την εικόνα να μην αλλάζει ούτε στα επόμενα έτη. Η οικοδομή και ο τουρισμός κατέχουν πλέον την μερίδα του λέοντος υπό την έννοια πως απορροφούν πιστώσεις σε μεγέθη που δεν είχαν ξαναδεί κατά το παρελθόν ενώ στην ίδια θέση εξακολουθεί να βρίσκεται η βιομηχανία. Οι διαθέσεις του καθεστώτος λοιπόν παραμένουν ίδιες και για το 1968 προσπαθώντας να δώσουν περαιτέρω ώθηση στην οικονομία αυξάνοντας τον όγκο των πιστώσεων και διευκολύνοντας την διαδικασία χορήγησης δανείων. Έτσι το προεξοφλητικό επιτόκιο ναι μεν σταδιακά αυξάνεται φτάνοντας στο 5,5% τα επιτόκια όμως χορηγήσεων μειώνονται κατά μία μονάδα ενώ τα αντίστοιχα των καταθέσεων παραμένουν σταθερά¹⁸⁵. Οι τράπεζες απολαμβάνουν πλέον ακόμα μεγαλύτερη ελευθερία στην χορήγηση των δανείων ενώ το όριο χρηματοδότησης του εσωτερικού εμπορίου διευρύνεται κατά 15%. Την ίδια χρονιά καταργούνται οι διατάξεις που έθεταν προϋποθέσεις δανειοδότησης όπως για παράδειγμα η προσκόμιση από πλευράς επιχειρήσεων φορολογικής ενημερότητας και εκπλήρωσης των υποχρεώσεων τους προς το ΙΚΑ¹⁸⁶. Το καθεστώς φαίνεται πως προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εκμηδενίσει το οποιοδήποτε εμπόδιο στην χρηματοδότηση της οικονομίας. Επιπλέον με τον νόμο 151/1969 θα προχωρήσει στην τροποποίηση του καταστατικού της Τ.τ.Ε. αυξάνοντας τα όρια των προσωρινών διευκολύνσεων που παρέχει το ίδρυμα προς το δημόσιο, το όριο προεξόφλησης γραμματίων του δημοσίου αλλά και το όριο χορηγήσεων στο δημόσιο για προσωρινές δαπάνες εκτέλεσης του προϋπολογισμού¹⁸⁷. Ειδικά κατά το 1969 θα παρουσιαστεί μια ραγδαία άνοδος της τραπεζικής χρηματοδότησης τόσο για δημόσιες όσο και για ιδιωτικές επενδύσεις. Μάλιστα η μεγάλης κλίμακας δημόσιες επενδύσεις σε έργα υποδομής από το κράτος θα φέρει το 1969 την αύξηση του ποσοστού των δραχμικών καταθέσεων όψεως και ταμιευτηρίου το οποίο οι τράπεζες ήταν υποχρεωμένες

¹⁸³Στο ίδιο σ. 250.

¹⁸⁴Στο ίδιο σ. 250.

¹⁸⁵Στο ίδιο σ. 251.

¹⁸⁶Στο ίδιο σ. 251.

¹⁸⁷Στο ίδιο σ. 249.

να επενδύουν σε έντοκα γραμμάτια και ομόλογα του δημοσίου. Το ποσοστό αυτό πλέον θα φτάσει στο 29,5% από 27% που βρισκόταν κατά το προηγούμενο έτος ενώ τον Φεβρουάριο του 1970 θα σκαρφαλώσει έως και το 31,5%¹⁸⁸.

Σημαντικό μέρος των διαθέσιμων πιστώσεων καθ όλη αυτή την περίοδο θα απορροφήσει και ο κλάδος της ναυτιλίας. Η ναυπηγική πίστη βλέπουμε να αναπτύσσεται για πρώτη φορά σε τέτοια επίπεδα κατά την επταετία και έρχεται ως συνέχεια της ιδιαίτερης μέριμνας που επιθυμούσαν να επιδείξουν οι συνταγματάρχες για τον τομέα και της στενής τους σχέσης με τον εφοπλιστικό κόσμο. Οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις στην φάση εκείνη είχαν την δυνατότητα να αντλήσουν κεφάλαια από το τραπεζικό σύστημα με σκοπό την επένδυση τους για την ναυπήγηση νέων πλοίων ενώ πόροι διατίθενται και προς την κατεύθυνση της προσπάθειας για την ανάπτυξη εγχώριων ναυπηγείων. Σε ότι αφορά την δανειοδότηση των εφοπλιστών για την κατασκευή νέων καραβιών και προκειμένου να στηριχθεί συνολικά η προσπάθεια ως βασική προϋπόθεση για την χορήγηση δανείου ορίζεται ότι τα πλοία που θα χρηματοδοτηθούν υποχρεούνται να φέρουν την ελληνική σημαία αλλά και να έχουν ναυπηγηθεί στην Ελλάδα. Το συνολικό δάνειο μπορεί να φτάσει μέχρι και το 80% της συνολικής δαπάνης ενώ τα πλοία που θα ναυπηγηθούν μπορούσαν να είναι οποιοδήποτε τύπου¹⁸⁹. Η εξόφληση του δανείου προβλέπεται να πραγματοποιηθεί με 18 ισόποσες εξαμηνιαίες δόσεις με την πρώτη δόση να καταβάλλεται μετά το πέρας ενός εξαμήνου από την παράδοση του πλοίου. Σε μερικές περιπτώσεις ναυπήγησης συγκεκριμένου τύπου πλοίων προβλεπόταν μέχρι και περίοδος χάριτος 2,5 ετών και στην συνέχεια αποπληρωμή σε 12,5 χρόνια¹⁹⁰. Σύμφωνα με μελέτη του Κώστα Κόλμερ τον Φεβρουάριο του 1973 στον “Οικονομικό Ταχυδρόμο” ο ρυθμός αύξησης της χρηματοδότησης προς τον κλάδο της ναυτιλίας παρουσιάζει για την περίοδο 1969-1972 εντυπωσιακή άνοδο που φτάνει στο 42% ενώ συνολικά η χρηματοδότηση στον κλάδο καλύπτει το 4% της συνολικής χρηματοδότησης της οικονομίας¹⁹¹. Μάλιστα η αύξηση αυτή των πιστωτικών ροών προς την ναυτιλία θα συνεχιστεί ακόμα και μετά την μεταστροφή της νομισματικής πολιτικής της δικτατορίας και την αυστηροποίηση του μηχανισμού χορήγησης πιστώσεων.

Από την πλευρά της η Τράπεζα της Ελλάδος και ο διοικητής της Δ. Γαλάνης παρακολουθούσαν αυτή την μεταστροφή της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής της χώρας ακολουθώντας κατά γράμμα τις επιταγές των δικτατόρων και επιβραβεύοντας τους με θετικές αξιολογήσεις ως προς την επίτευξη υψηλών ρυθμών ανάπτυξης αντίστοιχων με εκείνους που προβλέπει το χουντικό πενταετές πρόγραμμα. Ο Γαλάνης λοιπόν προσχωρώντας πλήρως στο καθεστωτικό αφήγημα δηλώνει πως η νομισματική ισορροπία δεν αποτελεί αυτοσκοπό για την Τ.τ.Ε. και πως “..το ίδρυμα τούτο αντιλαμβάνεται ως κεντρικήν του του επιδίωξιν την, δια του ανακατανομητικού κυρίως ρόλου του, ταχείαν προώθησιν της οικονομικής αναπτύξεως της χώρας”¹⁹². Την κάλυψη του διοικητή είχαν ακόμα οι αποφάσεις των οικονομικών αρχών της δικτατορίας σχετικά με τις αναδιατάξεις που πραγματοποιούνται στο πιστωτικό σύστημα. Ο Γαλάνης υπερασπίζεται τις νέες

¹⁸⁸Στο ίδιο σ. 252.

¹⁸⁹Στο ίδιο σ. 263.

¹⁹⁰Στο ίδιο σ. 263.

¹⁹¹Ελευθεράτος, (2015), σ. 86.

¹⁹²Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 252.

κατευθύνσεις στην δομή του πιστωτικού συστήματος και στο περιεχόμενο της πιστωτικής πολιτικής μιλώντας αφενός για την αποκατάσταση μιας ορθολογικότερης πραγματικότητας που αποδίδει στις τράπεζες τον λειτουργικό τους ρόλο και συνδέεται με την κατανομή των διαθέσιμων πόρων της οικονομίας και αφετέρου για ορισμένα αναγκαία μέτρα αντικυκλικού χαρακτήρα για την αντιμετώπιση της συγκυρίας¹⁹³. Παρόλα αυτά όμως ο διοικητής της Τ.τ.Ε. προσπαθεί με κόστος να γίνει και ο ίδιος προσωπικά αντιφατικός να διαφοροποιήσει κάπως την θέση του σε σχέση με την δικτατορία συνδεόμενος περισσότερο με το παρελθόν του και κάνοντας λόγο για την προσαρμογή της οικονομικής πολιτικής σε περίπτωση που αυτό χρειαστεί για τον σκοπό της διαφύλαξης της νομισματικής ισορροπίας και την αδιάρρηκτης συνέχισης της διαδικασίας της ανάπτυξης όπως ορίζουν οι βασικές αρχές που μέχρι τότε είχαν ακολουθηθεί¹⁹⁴.

Κεφάλαιο 6.

Η ελληνική οικονομία αντιμέτωπη με τις αντιφατικές αποφάσεις των δικτατόρων και την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος

6.1. Τα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής της Χούντας με μια πρώτη ματιά

Είδαμε ότι η ανάληψη της ευθύνης του καθορισμού της οικονομικής πολιτικής από τους συνταγματάρχες και ιδιαίτερα από τον νέο υπουργό συντονισμού Μακαρέζο σηματοδότησε σημαντικές αλλαγές στο περιεχόμενο της οικονομικής διαχείρισης που οδήγησαν σε λογικές βραχυχρόνιας ενίσχυσης των ρυθμών ανάπτυξης μέσω της εφαρμογής πολιτικών οικονομικής επέκτασης. Σε μια πρώτη ανάγνωση η αφορμή για την μεταστροφή αυτή υπαγορεύθηκε από τις ανάγκες που γεννούσε η κατάσταση που παρουσίαζε η ίδια η οικονομία με τα σημάδια της αναπτυξιακή κόπωσης σε αυτή να κάνουν την εμφάνιση τους ήδη από το 1966. Παρόλα αυτά όμως και πέρα από την επιβεβλημένη αναπτυξιακή ώθηση που προσφέρεται ορθά στην οικονομία στην αρχική φάση, η δέσμευση της οικονομικής πολιτικής στα ζητούμενα των βραχυπρόθεσμων πολιτικών επιδιώξεων του καθεστώτος θα επιμηκύνει χρονικά την εφαρμογή μιας επεκτατικής πολιτικής σε όρια που όπως μελλοντικά θα επιβεβαιωθεί και στην πράξη θα χαρακτηριστούν ως επιζήμια για την ελληνική οικονομία.

¹⁹³Στο ίδιο σ. 251.

¹⁹⁴Στο ίδιο σ. 252.

Παρόλα αυτά όμως κατά τα πρώτα έτη εφαρμογής της πολιτικής ταχείας οικονομικής ανάπτυξης τα αποτελέσματα σε γενικές γραμμές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν θετικά. Η οικονομία έδειξε να ξεπερνά γρήγορα τις δυσκολίες που αντιμετώπισε τα προηγούμενα χρόνια ενώ οι στόχοι του πενταετούς προγράμματος φαίνεται να επιτυγχάνονται ή να προσεγγίζονται με ευκολία. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις αναπτυξιακές επιδιώξεις η οικονομία επιτυγχάνει μια γρήγορη επιστροφή στις “υψηλές πτήσεις” ήδη από το 1968 με την αύξηση του ΑΕΠ να φτάνει της χρονιά εκείνη στο 7,2%. Οι δημόσιες επενδύσεις κινούμενες ανοδικά θα αναλάβουν σε πρώτο βαθμό να επιτύχουν την επιδιωκόμενη τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας ενώ σύντομα την ίδια θετική κατεύθυνση θα ακολουθήσουν και οι ιδιωτικές. Ταυτόχρονα οι πολιτικές τόνωσης της εγχώριας ζήτησης θα οδηγήσουν την οικονομία σε υψηλότερα επίπεδα δημόσιας αλλά και ιδιωτικής κατανάλωση¹⁹⁵. Η εικόνα δεν θα αλλάξει ούτε τα επόμενα έτη με το 1969 να παρουσιάζεται αύξηση του παραγόμενου προϊόντος κατά 11,6%, ενώ τα έτη 1970, 1971, 1972 και 1973 το ίδιο νούμερο διαμορφώνεται στο 8,9%, 7,8%, 10,2% και 8,1% αντίστοιχα. Έτσι η πρόβλεψη του Μακαρέζου στους Financial Times τον Φεβρουάριο του 1969 για κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα που μέχρι το 1972 θα φτάνει στα 1000 δολάρια επιβεβαιώνεται με την οικονομία να πετυχαίνει τον στόχο αυτό ήδη από το 1971¹⁹⁶.

Την ίδια περίοδο οι μετασχηματισμοί τους οποίους σταδιακά υφίσταται η ελληνική κοινωνία και οικονομία, μετασχηματισμοί που είχαν ήδη ξεκινήσει να συντελούνται από τις περασμένες δεκαετίες, μέσα στο διάστημα αυτό της επταετίας συνεχίστηκαν και προωθήθηκαν σε σημαντικό βαθμό φτάνοντας ουσιαστικά μέχρι και το τερματικό τους στάδιο. Η Ελλάδα την περίοδο εκείνη συμπεριλαμβάνεται πλέον στην λίστα των εκβιομηχανισμένων χωρών αποβάλλοντας τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά που την καθόριζαν προπολεμικά σε χώρα κατά βάση αγροτική. Μάλιστα ενδεικτικά θα αναφέρουμε ότι το 1970 επιτυγχάνεται η πλήρης μεταστροφή στην σύνθεση των ελληνικών εξαγωγών με την αξία των βιομηχανικών εξαγωγίμων προϊόντων να ξεπερνάει για πρώτη φορά εκείνη των αγροτικών. Αυτό έρχεται ως αποτέλεσμα μιας διαχρονικής προσπάθειας βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων της οικονομίας σε μη αγροτικά προϊόντα¹⁹⁷. Το όλο αποτέλεσμα θα βοηθηθεί από την γενικότερη κατεύθυνση που έδωσε η δικτατορία στην οικονομική της πολιτική η οποία δίνοντας έμφαση στην ενίσχυση του κλάδου της οικοδομής και των δημοσίων επενδύσεων θα οδηγήσει στην σημαντική ενδυνάμωση της βιομηχανικής και βιοτεχνικής παραγωγής και ιδιαίτερα στους κλάδους εκείνους που συνδέονται με τον κατασκευαστικό τομέα.

Παράλληλα με τα όσα αναφέρθηκαν θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι παρεμβάσεις της χούντας μέχρι το σημείο αυτό παράγουν για την οικονομία θετικά αποτελέσματα χωρίς να διαταράσσουν την σταθερότητα των τιμών και την ισορροπία στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Οι θετικές εξελίξεις δεν εξαντλούνται βέβαια στα προηγούμενα με την ανεργία να κυμαίνεται και εκείνη σε επίπεδα ολοένα και χαμηλότερα αναντίστοιχα όμως με την πραγματικότητα καθώς ο δείκτης επηρεάζεται σημαντικά από την υποαπασχόληση αλλά και ιδιαίτερα από την φυγή αρκετών χιλιάδων ενεργών οικονομικά Ελλήνων προς το εξωτερικό.

¹⁹⁵Μελετόπουλος, (2000), σ. 404.

¹⁹⁶Χεκίμογλου, (2001), σ. 27.

¹⁹⁷Μελετόπουλος, (2000), σ. 407.

Ειδικά την διετία 1968-1969 εμφανίζεται στην χώρα μας το δεύτερο μεγαλύτερο κύμα μεταναστευτικής φυγής ολόκληρης της μεταπολεμικής περιόδου. Το πολιτικό περιβάλλον της Ελλάδας αλλά και οι αναβαθμισμένες δυνατότητες εύρεσης εργασίας με πολύ καλές αμοιβές στις ευημερούσες χώρες της δυτικής Ευρώπης αποτελούν τα αίτια του νέου αυτού κύματος αποδήμησης των Ελλήνων. Βέβαια το γεγονός αυτό παρουσιάζει και την θετική του σκοπιά καθώς η αύξηση της μετανάστευσης θα φέρει και αύξηση στην εισροή των μεταναστευτικών εμβασμάτων τα οποία κατά την μεταπολεμική περίοδο είχαν έναν καταλυτικό ρόλο στην στήριξη της αναπτυξιακής διαδικασίας του τόπου και στην εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου κατανάλωσης. Ιδιαίτερα για την πολιτική αύξησης της ενεργού ζήτησης που ακολουθεί η δικτατορία η περαιτέρω ισχυροποίηση της εικόνας που παρουσιάζει το ισοζύγιο άδηλων πόρων κρίνεται ακόμα πιο σημαντική. Η εντατικοποίηση της διαδικασίας οικονομικής μεγέθυνσης ήταν δεδομένο ότι θα οδηγούσε στην αύξηση των εισαγωγών δημιουργώντας επιπρόσθετα ερωτήματα σχετικά με την ισορροπία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της χώρας. Μέχρι ενός σημείου το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται από την δικτατορία αποτελεσματικά με τα μεταναστευτικά εμβάσματα να αυξάνονται από τα 239εκ. δολάρια το 1968 στα 673 εκ δολάρια το 1974¹⁹⁸. Το άμεσο πρόβλημα παρόλα αυτά σε ότι έχει να κάνει με την μετανάστευση φαίνεται να εμφανίζεται στην αγορά εργασίας καθώς η αύξηση των ροών σε συνδυασμό με την επιτάχυνση της ανάπτυξης θα οδηγήσουν σύντομα την οικονομία σε επίπεδα πλήρους απασχόλησης. Συγκεκριμένα μάλιστα για το 1971 ανεργία στον τόπο δεν θα ξεπεράσει το 3,1% ενώ τα επόμενα δύο χρόνια θα μειωθεί ακόμα περισσότερο κυμαινόμενη στο 2,1% και 2% αντίστοιχα¹⁹⁹. Το γεγονός αυτό θα γεννήσει νέες ανάγκες με τον ΣΕΒ να μην διστάζει να ζητήσει επίσημα το 1973 την αντιμετώπιση του προβλήματος με την εισροή εργατικών χεριών από χώρες του εξωτερικού και ιδιαίτερα την Αφρική αλλά και με επιπρόσθετα μέτρα όπως η άδεια για εργασία σε φοιτητές, συνταξιούχους, φυλακισμένους αλλά και στρατιώτες²⁰⁰.

Αναφερόμενοι τώρα στους αναπτυξιακούς κινητήρες της περιόδου της επταετίας αυτοί δεν ήταν (όπως και παλιότερα) η βιομηχανία αλλά και η οικοδομή και ο τουρισμός. Η αναβάθμιση της δυνατότητας των τραπεζών να χορηγούν πιστώσεις προς τους δύο τελευταίους τομείς τροφοδότησε σε σημαντικό βαθμό την αναπτυξιακή έκρηξη του πρώτου διαστήματος της δικτατορίας. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι ειδικά σε ότι έχει να κάνει με την οικοδομική δραστηριότητα οι πιστώσεις αυξάνονται σε τέτοιο βαθμό ώστε το μερίδιο της οικοδομής στο σύνολο της τραπεζικής χρηματοδότησης προς τον ιδιωτικό τομέα για το 1968 να φτάνει στο 43,6% ενώ το 1969 παρά την κάμψη που σημειώνει το ποσοστό αυτό παραμένει στο αυξημένο επίπεδο του 26,2%²⁰¹. Πιο γενικά και πάντα για την διετία 1968 και 1969 παρουσιάζεται μια αύξηση των πιστώσεων προς τον οικιστικό τομέα της τάξης του 62% και 44% αντίστοιχα²⁰². Καθότι η συνέχιση της χρηματοδότησης του κλάδου σε τέτοια επίπεδα ήταν πρακτικά αδύνατη κατά τα επόμενα χρόνια αυτή θα πέσει ακόμα περισσότερο αλλά παρόλα αυτά θα σταθεροποιηθεί σε ένα εξίσου υψηλό συγκριτικά με το παρελθόν

¹⁹⁸Καζάκος, (2010), σ. 278.

¹⁹⁹Στο ίδιο σ. 268.

²⁰⁰Μακαρέζος, (2006), σ. 148.

²⁰¹Ελευθεράτος, (2015), σ. 286.

²⁰²Καζάκος, (2010), σ. 270.

επίπεδο στο οποίο θα διατηρηθεί μέχρι και το 1972.

Το ίδιο σημαντική είναι και η χρηματοδότηση που προσφέρεται προς τον τουριστικό κλάδο η οποία υπολογίζεται σε επίπεδα αισθητά υψηλότερα σε σχέση με το προηγούμενο διάστημα. Η αύξηση των πιστώσεων προς τον τουρισμό υπολογίζεται στο 39% για το 1968 και στο 33% για το 1969. Για τα ίδια έτη στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα η πιστωτική επέκταση υπολογίζεται στο 12% και 21,5% αντίστοιχα²⁰³. Μονάχα οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις φαίνεται πως έλαβαν μεταξύ του 1968 και του 1973 πιστώσεις που ισοδυναμούν με το 3,5% του ΑΕΠ του έτους 1971. Η προώθηση αυτή του τουριστικού τομέα θα οδηγήσει σε σημαντική αύξηση των διαθέσιμων κλινών αλλά και γενικότερα στην καλυτέρευση των τουριστικών υποδομών της χώρας. Οι παρεμβάσεις αυτές τελικά θα σημάνουν και την αναβάθμιση της Ελλάδας σε έναν εναλλακτικό τουριστικό προορισμό και θα επιτρέψουν στον τόπο να επωφεληθεί από την ανάπτυξη ενός πρωτοεμφανιζόμενου, δυναμικού και με θετικές προοπτικές κλάδου. Έτσι για την περίοδο 1969-1973 η αύξηση του τουριστικού συναλλάγματος υπολογίζεται στο 34,2% με την αντίστοιχη αύξηση της περιόδου 1960-1966 να υπολογίζεται στο πολύ χαμηλότερο 16,7%²⁰⁴. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται ως απόρροια μιας σημαντικής αύξησης του αριθμού των τουριστών που δέχεται η χώρα. Βέβαια ο όγκος των χρηματοδοτήσεων που λαμβάνει ο κλάδος είναι πραγματικά πολύ μεγάλος και δεσμεύει σημαντικούς πόρους της οικονομίας με το γεγονός αυτό να γίνεται σύντομα αντικείμενο σχολιασμού μέχρι και από τον ΣΕΒ. Συγκεκριμένα το όργανο εκπροσώπησης των συμφερόντων των βιομηχάνων μη βλέποντας θετικά τις νέες προτεραιότητες της κυβέρνησης με επίσημο δελτίο που εκδίδει θα κάνει λόγο για “τουριστική υπερβολή” και “μονομέρεια” από πλευράς κράτους, αναφέροντας πως ουσιαστικά οι κινήσεις αυτές δεν βοηθούν σε μια “σύμμετρη” και “μακροπρόθεσμη” οικονομική ανάπτυξη²⁰⁵.

Ανεξάρτητα από τους ιδιοτελείς σκοπούς της παρέμβασης του ΣΕΒ η πραγματικότητα σε ότι έχει να κάνει τόσο με τον τουρισμό όσο και με την οικοδομή δεν τοποθετείται μακριά από τα όσα οι βιομήχανοι αναφέρουν. Η δικτατορία χωρίς μέτρο εφαρμόζει σταθερά σε νομισματικό αλλά και δημοσιονομικό επίπεδο επεκτατικές πολιτικές που αυξάνουν την εγχώρια ζήτηση χρησιμοποιώντας το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων και τους κλάδους της οικοδομής και του τουρισμού προς όφελος της επίτευξης της ισχυρότερης δυνατής οικονομικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό η νομισματική και πιστωτική πολιτική της χώρας χάνουν τον αντιπληθωριστικό τους χαρακτήρα και την αξιοπιστία που κατά τα προηγούμενα χρόνια απέκτησαν. Βέβαια το καθεστώς αρχικά εκμεταλλευόμενο τις ανάγκες και μετέπειτα τις αντοχές της οικονομίας όπως και το θετικό σε παγκόσμιο επίπεδο οικονομικό περιβάλλον θα δημιουργήσει όπως είδαμε μια εικόνα στρεβλή ως προς την πραγματική κατάσταση των οικονομικών της χώρας. Σύντομα όμως και με αφετηρία τους κλυδωνισμούς τους διεθνούς νομισματικού συστήματος οι αντιφάσεις της οικονομικής πολιτικής των δικτατόρων θα εκδηλωθούν ενώ συνάμα σε αυτές θα έρθουν να προστεθούν οι λανθασμένες αποφάσεις σε κρίσιμης σημασίας θέματα σχετικά με το μέλλον της οικονομίας.

²⁰³Στο ίδιο σ. 270.

²⁰⁴Ελευθεράτος, (2015), σ. 123.

²⁰⁵Στο ίδιο σ. 121.

6.2. Η αρχιτεκτονική του διεθνούς νομισματικού συστήματος και το σημείο μηδέν στην λειτουργία του

Τον Ιούλιο του 1944 και πριν ακόμα ο πόλεμος τερματιστεί οριστικά στο Bretton Woods, τουριστικό θέρετρο του New Hampshire των Η.Π.Α. συγκεντρώνονται και συζητούν αντιπροσωπείες 45 συμμαχικών χωρών. Οι συζητήσεις των απεσταλμένων που λαμβάνουν χώρα στο ξενοδοχείο “The Mount Washington Hotel” μεταξύ 1-22 του μήνα θα οδηγήσουν στον σχηματισμό ενός νέου τοπίου διεθνώς ως προς τον τρόπο λειτουργίας του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Πλέον με ένταση πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με το παρελθόν και υπό το πρίσμα των νέων μεταπολεμικών αναγκών οι χώρες του καπιταλιστικού κόσμου υπό την ηγεσία των αμερικανών θα συμμετάσχουν σε μία προσπάθεια συντονισμού των ενεργειών τους ακολουθώντας μια κοινή διαδρομή που υπακούει σε ένα κοινό πλαίσιο κανόνων και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τις αποφάσεις της οικονομικής τους πολιτικής. Όλα αυτά υπό την ηγεμονία ενός συνόλου ιδεών κενσιανής απόχρωσης που θα παίζουν κεντρικό ρόλο στην συγκρότηση και στην λειτουργία του νέου συστήματος.

Τα αποτελέσματα λοιπόν των ζυμώσεων και των συζητήσεων που πραγματοποιούνται στο Bretton Woods θα οδηγήσουν στην δημιουργία νέων θεσμών και οργανισμών που θα καθορίσουν και θα επιβλέψουν σε μεγάλο βαθμό την λειτουργία και τους κανόνες του όλου παιχνιδιού. Τέτοιου είδους ιδρύματα ήταν για παράδειγμα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (I.M.F.) η ύπαρξη του οποίου είναι μέχρι και σήμερα ιδιαίτερα σημαντική για την λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας αλλά και της Διεθνούς Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης που και εκείνη συνεχίζει να ασκεί μέχρι και τις μέρες μας τις δραστηριότητες της αποτελώντας τμήμα της Παγκόσμιας Τράπεζας. Επιπρόσθετα σημαντικό κομμάτι των όσων αποφασίζονται εκείνη την στιγμή είναι και η θωράκιση της διαδικασίας ελεύθερου εμπορίου που μετέπειτα εμβαθύνεται περισσότερο με την υπογραφή το 1947 της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT)²⁰⁶. Τα αποτελέσματα όμως που παράγει η συνδιάσκεψη δεν θα σταματήσουν εκεί καθώς οι συμμετέχοντες σε αυτό με πυξίδα την πρόθεση τους να προχωρήσουν στον κατά τον μεγαλύτερο δυνατό συντονισμό των οικονομιών τους θα προχωρήσουν στην από κοινού υιοθέτηση ενός συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών το οποίο θα καθορίσει σε επίπεδο νομισματικό αλλά και γενικότερα οικονομίας τις εξελίξεις καθόλη την πρώτη μεταπολεμική περίοδο.

Το νέο αυτό συναλλαγματικό καθεστώς θα μείνει έως σήμερα γνωστό ως “σύστημα Bretton Woods” με την φιλοσοφία του να εστιάζει στην εξασφάλιση ενός σταθερού νομισματικού περιβάλλοντος το οποίο θα δημιουργεί αντίστοιχα ένα κλίμα ασφάλειας και ομαλότητας στις διεθνείς συναλλαγές το οποίο ταιριάζει περισσότερο στην νέα αρχιτεκτονική του διεθνούς εμπορίου. Οι χώρες που συμμετέχουν στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών δεσμεύονται ότι θα ασκήσουν σε νομισματικό και όχι μόνο επίπεδο πολιτικές που δεν θα απειλούν την σταθερότητα της συναλλαγματικής τους ισοτιμίας καθορίζοντας μια συγκεκριμένη τιμή του νομίσματος τους ως προς το δολάριο και τον χρυσό²⁰⁷. Η μετατρεψιμότητα μεταξύ των νομισμάτων των χωρών που συμμετέχουν στο σύστημα θα πραγματοποιείται έτσι με μεγαλύτερη ευκολία δεδομένης της ύπαρξης των σταθερών

²⁰⁶Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 15.

²⁰⁷Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 15.

ισοτιμιών. Η Ελλάδα από πλευράς της θα συμμετάσχει από νωρίς ως ιδρυτικό μέλος στο σύνολο των παραπάνω διαδικασιών ενώ έπειτα και την υποτίμηση της δραχμής το 1953 και την πρόσδεση της με το νόμισμα των Η.Π.Α. θα εγκαινιάσει την είσοδο της στο σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Τεχνικά το σημείο αναφοράς για την λειτουργία του νομισματικού συστήματος ήταν το δολάριο και η σχέση του με τον χρυσό. Οι χώρες που λαμβάνουν μέρος στο καθεστώς του Bretton Woods κρατάνε την ισοτιμία του εθνικού τους νομίσματος σταθερή σε σχέση με τον χρυσό χωρίς βέβαια να έχουν την δυνατότητα απευθείας μετατρεψιμότητας του νομίσματος τους σε χρυσό. Το προνόμιο της μετατρεψιμότητας το είχαν μόνο οι κεντρικές τράπεζες του συστήματος οι οποίες αντήλασαν την ουγγιά χρυσού για 35 δολάρια²⁰⁸. Οι υπόλοιπες οικονομίες καθορίζουν την σχέση του νομίσματος τους με τον χρυσό επιλέγοντας αντίστοιχα την ισοτιμία του έναντι του αμερικανικού δολαρίου. Έτσι το νόμισμα της υπερδύναμης είναι ουσιαστικά ο θεμέλιος λίθος και το βασικό στήριγμα για την λειτουργία του νέου νομισματικού συστήματος. Μέσα στο πλαίσιο αυτό οι συμμετέχοντες στο Bretton Woods καλούνταν να καθορίσουν την οικονομική τους πολιτική δεδομένης μιας σταθερής ισοτιμίας του νομίσματος τους η οποία μπορούσε να μεταβληθεί μονάχα κατόπιν συνεννόησης. Παράλληλα θα θεσπιστούν ισχυροί φραγμοί στην κίνηση κεφαλαίων για την υπεράσπιση του συστήματος απέναντι σε πρακτικές και αποφάσεις που με την εφαρμογή τους θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την ομαλότητα του²⁰⁹.

Υπό το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών οι οικονομίες των χωρών της Δύσης όπως και η οικονομία της Ιαπωνίας θα γνωρίσουν για περισσότερα από είκοσι χρόνια μια ραγδαία οικονομική ανάπτυξη. Η σταθερότητα που προσέφερε το καθεστώς του Bretton Woods, οι μεταπολεμικές ανάγκες για την ανασυγκρότηση των κατεστραμμένων ευρωπαϊκών και όχι μόνο οικονομιών αλλά και η δημογραφική έξαρση της περιόδου θα οδηγήσουν σε αυτό που σήμερα γνωρίζουμε ως “χρυσή εποχή του δυτικού καπιταλισμού”. Μέσα στην περίοδο αυτή η παραγωγικότητα εργασίας θα αυξηθεί σημαντικά ενώ θα συνδυαστεί η επίτευξη του στόχου της πλήρους απασχόληση με εκείνον της σταθερότητας των τιμών. Συγκεκριμένα σε ότι έχει να κάνει με την Ευρώπη στον χρόνο αυτό θα επιτευχθεί η οριστική “επούλωση των πληγών” που ο πόλεμος είχε προκαλέσει στις οικονομίες και τις κοινωνίες των χωρών της σχεδιάζοντας ταυτόχρονα ένα νέο μονοπάτι συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ των κρατών της γηραιάς ηπείρου. Το βιοτικό επίπεδο αυξάνεται ταχύτατα συμπαρασύροντας το μεγαλύτερο τμήμα των πληθυσμών, μεταβάλλοντας έτσι σημαντικά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του και προσαρμόζοντας τα καταναλωτικά του πρότυπα σύμφωνα με τα νέα δεδομένα. Παράλληλα η κοινωνική ειρήνη εξασφαλίζεται με την σύναψη ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου στο οποίο το κράτος εμφανίζεται ως εγγυητής για την παροχή βασικών κοινωνικών αγαθών όπως η παιδεία και η υγεία αλλά και γενικότερα για την δημιουργία ενός δικτύου προστασίας των αδυνάτων που θα έχει σαφές περιεχόμενο και θα παραπέμπει σε αυτό που σήμερα ιστορικά αναγνωρίζουμε ως κοινωνικό κράτος. Η χώρας μας από την πλευρά της ως τμήμα του δυτικού καπιταλιστικού κόσμου συμμετέχει μεν και επωφελείται από τις παραπάνω εξελίξεις δεσμευμένη όμως δε από τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό της.

²⁰⁸Ιορδάνογλου, (2020).

²⁰⁹Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 15.

Παρόλα βέβαια τα ευεργετικά για τις οικονομίες των χωρών της δύσης αποτελέσματα της αρχιτεκτονικής του διεθνούς μεταπολεμικού οικονομικού συστήματος σύντομα αυτό θα εμφανίσει τα όρια και τις αδυναμίες του. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά το Bretton Woods ήδη από τη δεκαετία του 1960 τοποθετούμε τις πρώτες ενδείξεις αστάθειας στο σύστημα οι οποίες μάλιστα θα χρεωθούν στις αστοχίες των Η.Π.Α. στο επίπεδο των επιλογών τους για την οικονομία αλλά και στην εξωτερική τους πολιτική. Πιο συγκεκριμένα εντοπίζουμε ότι η αύξηση των δημοσίων δαπανών στις Η.Π.Α. ως αποτέλεσμα του πολέμου στο Βιετνάμ θα οδηγήσει σε μία διόγκωση του ελλείμματος στο ισοζύγιο της χώρας το οποίο μάλιστα επιδεινώνεται έπειτα από την ατομία των αμερικανικών αρχών να εφαρμόσουν πολιτικές μείωσης των ισοζυγιακών ελλειμμάτων και του πληθωρισμού που θα εκφραστεί με έντονη δυσαρέσκεια απέναντι στην αμερικανική οικονομία και μεγάλη εκροή κεφαλαίων από αυτή²¹⁰. Παράλληλα έχουμε οικονομίες όπως η γερμανική και η ιαπωνική που καθ' όλο αυτό το διάστημα ξεδιπλώνουν την δυναμική τους και εντυπωσιάζουν με τις εξαγωγικές τους δυνατότητες δημιουργώντας σημαντικά πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών των χωρών τους. Η εικόνα αυτή καλλιεργούσε την εντύπωση ήδη από την δεκαετία του 60 ότι μία αναπροσαρμογή των συναλλαγματικών ισοτιμιών διεθνώς ήταν κάθε άλλο παρά απίθανη με την κατάσταση μάλιστα της οικονομίας της υπερδύναμης του δυτικού κόσμου να θέτει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την συνέχιση του συστήματος σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods.

Το κρίσιμο σημείο τελικά έφτασε τον Αύγουστο του 1971 όταν ο πρόεδρος Νίξον των Η.Π.Α. ανακοινώνει επίσημα την εφαρμογή ενός πακέτου αντιπληθωριστικών μέτρων αλλά και την άρση της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό. Η απόφαση αυτή ουσιαστικά καταργεί τον κανόνα μεταξύ χρυσού και δολαρίου με τους αμερικάνους πλέον να μην είναι υποχρεωμένοι να ανταλλάσσουν την ουγκιά χρυσού για 35 δολάρια. Η συγκεκριμένη εξέλιξη σηματοδοτεί την έμπρακτη κατάργηση του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών και την μετάβαση στις κυμαινόμενες. Οι αποφάσεις του Νίξον θα οδηγήσουν παράλληλα στην υποτίμηση κατά 8% του δολαρίου έναντι των ευρωπαϊκών νομισμάτων²¹¹. Την πτώση του συστήματος του Bretton Woods θα ακολουθήσει μια προσπάθεια για την εκ νέου σταθεροποίηση του νομισματικού και συναλλαγματικού πεδίου διεθνώς η οποία μετουσιώνεται στην “Σμισθόνια Συμφωνία” με την υπογραφή της αντίστοιχης συνθήκης στην Washington τον Οκτώβριο του 1971 από τις χώρες που συγκροτούν ήδη από το 1962 το λεγόμενο Group of Ten (G10). Η “σμισθόνια συμφωνία” τοποθετεί εκ νέου στο επίκεντρο των συναλλαγματικών εξελίξεων το αμερικανικό νόμισμα καθώς τα νομίσματα των υπολοίπων κρατών που συμμετέχουν σε αυτή την νέα προσπάθεια είχαν την δυνατότητα να καθορίσουν την συναλλαγματική τους ισοτιμία με βάση το δολάριο. Πιο αναλυτικά και σύμφωνα με τα όσα προβλέπονται η διακύμανση της ισοτιμίας των διαφόρων νομισμάτων του συστήματος έναντι του δολαρίου μπορεί να φτάνει έως και το +/- 4,5% δημιουργώντας έτσι μια σήραγγα εντός της οποία η μέγιστη διαφορά μεταξύ της συναλλαγματικής ισοτιμίας δύο νομισμάτων εκτός του δολαρίου μπορούσε να φτάνει έως και το 9%²¹². Παρόλα αυτά όμως το εύρος αυτό θεωρήθηκε υπερβολικά υψηλό από τις χώρες της Ε.Ο.Κ. αλλά και τα

²¹⁰Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 16.

²¹¹Στο ίδιο σ. 44.

²¹²Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 16.

υπό ένταξη σε αυτή κράτη²¹³. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον παραπάνω συνασπισμό στον από κοινού συντονισμό για την αντιμετώπιση της νομισματικής κρίσης μέσω της δημιουργίας ενός πιο σκληρού σε σχέση με την “σμισθόνια συμφωνία” νομισματικού συστήματος που επιτρέπει μεν την διακύμανση των ισοτιμιών στο πιο στενό δε πλαίσιο του +/- 2,5%. Πρόκειται για ένα νομισματικό μοντέλο που έμεινε γνωστό ως “νομισματικό φίδι” η λειτουργία όμως του οποίου θα παρουσιαστεί ιδιαίτερα προβληματική καθώς τα νομίσματα που το συγκροτούν δεν θα μπορέσουν να τηρήσουν τα προβλεπόμενα όρια του προχωρώντας σε αρκετές υποτιμήσεις και αδυνατώντας ουσιαστικά να κρατήσουν μια σταθερή παρουσία εντός του συστήματος²¹⁴. Έτσι η λειτουργία του “νομισματικού φιδιού” μπορεί να υπήρξε μεν πρωτοπόρα σε ότι έχει να κάνει με τις προσπάθειες συντονισμού την νομισματικής πολιτικής των ευρωπαϊκών κρατών θα παύσει όμως οριστικά το 1978. Αρκετά πιο πριν είχε έρθει και το τέλος για την εφαρμογή της Συμφωνίας της Washington καθώς ήδη από το 1973 το σύστημα καταρρέει ως αποτέλεσμα των ακανόνιστων κινήσεων κεφαλαίου της περιόδου.

6.3. Οι ελληνικές νομισματικές αρχές αντιμετώπιες με την διεθνή νομισματική κρίση

Ο κλονισμός και τελικά η κατάρρευση του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών θα δημιουργήσει στις εγχώριες οικονομικές αρχές τόσο στο υπουργείο συντονισμού όσο και στην Τ.τ.Ε. την αναγκαιότητα του επαναπροσδιορισμού της συναλλαγματικής πολιτικής της χώρας αλλά και γενικότερα του συνόλου της οικονομικής πολιτικής που έως τότε εφαρμόζεται. Η πρόσδεση των συμφερόντων της ηγεσίας της δικτατορίας με τον αμερικανικό παράγοντα, οι συγκρουσιακές σχέσεις με τις χώρες της Ε.Ο.Κ. αλλά και ορισμένες λανθασμένες προσεγγίσεις από τον τότε διοικητή της Τραπεζής της Ελλάδος θα οδηγήσουν σε εσφαλμένες επιλογές για την συναλλαγματική πολιτική της οικονομίας που θα την εκθέσουν σημαντικά σε μια φάση έντονων πληθωριστικών πιέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Παράλληλα η κατάσταση θα γίνει ακόμα δυσκολότερη καθώς η αναγκαία μεταβολή της κατεύθυνσης του μίγματος της οικονομικής πολιτικής των συνταγματάρχων δεν θα έρθει παρά μόνο με πολύ μεγάλη καθυστέρηση αρνούμενη αρχικά να θυσιάσει τους αναπτυξιακούς της στόχους και να προσαρμοστεί στον νέο περιβάλλον και στις νέες πολιτικές που επέβαλαν στις οικονομίες διεθνώς η νομισματική αστάθεια, η πετρελαϊκή κρίση και ο πληθωρισμός.

Οι ελληνικές νομισματικές αρχές γνώριζαν βέβαια για την επικείμενη αναδίπλωση της συναλλαγματικής πολιτικής των Η.Π.Α. ήδη αρκετούς μήνες πριν εκείνη γίνει πράξη. Μάλιστα η Τ.τ.Ε. θα σημειώσει τις εξελίξεις στο διεθνές νομισματικό σύστημα από τον Μάιο του 1971 σπεύδοντας κιόλας να βελτιώσει την συναλλαγματική της θέση μετατρέποντας το τελευταίο δάνειο ύψους 60εκ δολαρίων που είχε λάβει από τράπεζες του εξωτερικού σε ελβετικά φράγκα και σε μάρκα Δυτικής Γερμανίας²¹⁵. Η μετέπειτα ανατίμηση του ελβετικού φράγκου και του μάρκου έναντι του δολαρίου που αποφασίζεται στην 41ή συνέλευση της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών στις 14/06/1971 θα επιβεβαιώσει την εύστοχη από

²¹³ Δηλαδή την Ιρλανδία, την Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

²¹⁴ Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 17.

²¹⁵ Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 259.

πλευράς Τ.τ.Ε. τοποθέτηση των χρημάτων της στα συγκεκριμένα νομίσματα. Ακόμα σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι κατά την συνέλευση αυτή της Τ.Δ.Δ. μέλος της οποίας είναι και η Τ.τ.Ε και εκπροσωπείται στην διαδικασία από τον ίδιο τον Γαλάνη όχι μόνο καταγράφονται οι αστάθειες του νομισματικού συστήματος αλλά και προτείνονται οι αναγκαίες αλλαγές στην οικονομική πολιτική διεθνώς με επίκεντρο την αντιμετώπιση της νομισματικής κρίσης αλλά και του πληθωριστικού ξεσπάσματος. Συγκεκριμένα υπογραμμίζεται ότι πλέον θα πρέπει να δοθεί βάρος στην εσωτερική σταθερότητα με την υιοθέτηση περιοριστικής δημοσιονομικής, νομισματικής και εισοδηματικής πολιτικής ως εργαλεία αντιμετώπισης των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν συνολικά οι καπιταλιστικές οικονομίες²¹⁶.

Στην φάση αυτή βέβαια όπως ήδη έχουμε τονίσει η χουντική κυβέρνηση δεν είναι διατεθειμένη να αλλάξει την προσέγγιση της με αποτέλεσμα και η Τ.τ.Ε. να μην μεταβάλλει όπως θα έπρεπε την κατεύθυνση των νομισματικών και πιστωτικών της παρεμβάσεων. Η πεποίθηση από πλευράς υπουργείου συντονισμού την στιγμή εκείνη ήταν ότι η ελληνική οικονομία δεν παρουσιάζει εσωτερικά προβλήματα που επαπειλούν μια ενδεχόμενη πληθωριστική έκρηξη²¹⁷. Αποψη βέβαια πέρα ως πέρα λανθασμένη καθώς η εφαρμογή επεκτατικών οικονομικών πολιτικών σε νομισματικό και δημοσιονομικό επίπεδο, οι υπερβολές και οι ασυμμετρίες σε ότι αφορά τον μηχανισμό διοχέτευσης της ρευστότητας και τα μεγάλα προγράμματα δημοσίων επενδύσεων είχαν οδηγήσει την οικονομία ήδη σε επίπεδα πλήρους απασχόλησης δημιουργώντας παράλληλα με την συνέχιση τους τις συνθήκες υπερθέρμανσης της. Υπό τις σκέψεις αυτές η μόνη ουσιαστική παρέμβαση για την αντιπληθωριστική θωράκιση της οικονομίας σε αυτή την δύσκολη περίοδο ήταν η ψήφιση του νόμου 918/21.6.1971 “περί ελέγχου των τιμών”. Στόχος των αρμοδίων μέσα από το ψήφισμα αυτό ήταν ο διοικητικός έλεγχος των τιμών σε μια προσπάθεια τεχνητής ουσιαστικά καθήλωσης τους²¹⁸. Σε γενικές γραμμές όμως η δικτατορία εξακολουθεί να βαδίζει σε δρόμο διαφορετικό σε σχέση με τις οικονομίες του υπόλοιπου δυτικού κόσμου και ιδιαίτερα τις ευρωπαϊκές. Μάλιστα όπως ο ίδιος ο Μακαρέζος αναγνωρίζει ακόμα και στην συγκυρία εκείνη βασική προτεραιότητα της χούντας ήταν τα μέτρα αντιμετώπισης του πληθωρισμού να επιβληθούν με τρόπο τέτοιο που θα έχουν την ελάχιστη δυνατή επίπτωση στους αναπτυξιακούς στόχους²¹⁹.

Η γενικότερη τοποθέτηση των συνταγματαρχών και του Γαλάνη σχετικά με τις εξελίξεις θα επιβεβαιωθούν εκ νέου τον Αύγουστο του 1971 μετά τις ανακοινώσεις του Νίχσον που σχετίζονται με το δολάριο. Η Τράπεζα της Ελλάδος με επίσημο δελτίο της που εκδίδεται στις 18.08.1971 αναφέρει ότι με απόφαση της Νομισματικής Επιτροπής η ισοτιμία μεταξύ δραχμής και δολαρίου παραμένει σταθερή παρά τις αλλαγές που είχαν πραγματοποιηθεί στο διεθνές σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών²²⁰. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι η δραχμή πορεύεται σε ένα δρόμο διαφορετικό σε σχέση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά νομίσματα αλλά και την Ιαπωνία ακολουθώντας το δολάριο στην υποτίμηση του.

²¹⁶Στο ίδιο σ. 268.

²¹⁷Μακαρέζος, (2006).

²¹⁸Στο ίδιο σ. 241.

²¹⁹Στο ίδιο σ. 252.

²²⁰Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 260.

Τούτη την φορά πίσω από αυτή την λανθασμένη όπως μελλοντικά θα αποδειχθεί πολιτική βρίσκεται πέρα από τον Μακαρέζο και ο ίδιος ο Δημήτρης Γαλάνης. Ο διοικητής της Τ.τ.Ε. αναπτύσσει το σκεπτικό του αιτιολογώντας την απόφασή του αναφέροντας ότι η συνέχιση της πρόσδεσης της δραχμής με το δολάριο αποτελεί κίνηση που ταιριάζει περισσότερο με τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της ελληνικής οικονομίας και την αναβάθμιση της συγκριτικής της θέσης στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον καθώς εξασφαλίζει καλύτερες προοπτικές για την ανάπτυξη του τόπου μέσω της αύξησης των εισροών συναλλαγματικών πόρων, της αναβάθμισης των εξαγωγικών του δυνατοτήτων και τελικά της βελτίωσης του ισοζυγίου πληρωμών²²¹.

Έτσι σύμφωνα με τα παραπάνω η συναλλαγματική θέση της δραχμής καθορίζεται από την Τ.τ.Ε. στοχεύοντας στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα ο διοικητής προσθέτει στην σκέψη του σημειώνοντας πως πρακτικά κατά τις προηγούμενες δεκαετίες η δραχμή παρουσιάστηκε πιο σκληρή σε σχέση με άλλα νομίσματα όπως για παράδειγμα η βρετανική λύρα ή το γαλλικό φράγκο τα οποία υποχωρώντας στις ανάγκες για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας τους προχώρησαν στην υποτίμησή τους. Το γεγονός αυτό όμως υπονόμεισε την ανταγωνιστική θέση της οικονομίας της χώρας με τον Γαλάνη να βρίσκει τώρα μια καλή ευκαιρία για την αποκατάσταση της χαμένης ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας και την ενίσχυση του εμπορικού της ισοζυγίου²²². Μάλιστα ο διοικητής προβλέπει με βεβαιότητα την επανασταθεροποίηση του διεθνούς νομισματικού συστήματος σε μια νέα βάση γεγονός που θα επικυρώσει και την ορθότητα των αποφάσεων του σχετικά με την ισοτιμία της δραχμής²²³.

Οι αποφάσεις όμως για την συναλλαγματική πολιτική της Ελλάδας εκείνη την στιγμή έδειχναν να μην λαμβάνουν υπόψη τους την ιδιαίτερη σχέση που είχε αναπτυχθεί εμπορικά μεταξύ της εγχώριας οικονομίας και εκείνων των χωρών μελών της Ε.Ο.Κ. Η Κοινότητα αποτελούσε σε σημαντικό βαθμό τον τόπο υποδοχής των ελληνικών εξαγωγών ενώ αντίστοιχα η αναπτυξιακή έξαρση της περιόδου της δικτατορίας είχε αυξήσει κατακόρυφα τις ανάγκες για εισαγωγές οι οποίες καλύπτονταν κυρίως μέσα από την διεύρυνση των εμπορικών σχέσεων της χώρας με τα κράτη-μέλη. Εξάλλου δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως σε ότι αφορά το κομμάτι της τελωνειακής ένωσης η συμφωνία σύνδεσης Ελλάδος- Ε.Ο.Κ. ήταν ακόμα ενεργή. Η υποτίμηση της δραχμής έναντι των ευρωπαϊκών νομισμάτων δεν θα φέρει τα επιθυμητά για την Τ.τ.Ε. μακρόπνοα θετικά αποτελέσματα παρά το ότι βραχυπρόθεσμα η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας πράγματι ενισχύεται και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μειώνεται. Ιδιαίτερα στο δεύτερο θα πρέπει να τονιστεί ότι η ανακούφιση στο εξωτερικό έλλειμμα της χώρας πραγματοποιείται μεν αλλά κυρίως λόγω της αύξησης των εισροών άδηλων πόρων και όχι της βελτίωσης του εμπορικού ισοζυγίου το έλλειμμα του οποίου συνεχίζει να αυξάνεται²²⁴. Επιπλέον η υποτίμηση θα λειτουργήσει ιδιαίτερος επιβαρυντικά στις τάσεις για αύξηση του πληθωρισμού οι οποίες ήδη είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους στην οικονομία καθώς οι εισαγωγές από την Ευρώπη πραγματοποιούνται πλέον με την δραχμή υποτιμημένη εντείνοντας ακόμα περισσότερο τις

²²¹Στο ίδιο σ. 254.

²²²Στο ίδιο σ. 254.

²²³Στο ίδιο σ. 255.

²²⁴Σαχινίδης, Φ. (2006).

πιέσεις στον τιμάρημο αυτή την φορά μέσω του εισαγόμενου πληθωρισμού. Η λανθασμένη αυτή τακτική από την Τ.τ.Ε. θα συνεχιστεί και τον Φεβρουάριο του 1972 όταν επισημοποιείται το ότι η δραχμή ακολουθεί των δολάριο και υποτιμάται έναντι του χρυσού και των ευρωπαϊκών νομισμάτων. Το 1973, με την δεύτερη υποτίμηση του δολαρίου, η δραχμή θα ακολουθήσει ξανά το δολάριο και θα υποτιμηθεί εκ νέου κατά 10%²²⁵.

Φυσικά όλα αυτά συμβαίνουν με την οικονομία της χώρας να εμφανίζει πλέον - και ιδιαίτερα το 1972- έκδηλα σημάδια υπερθέρμανσης. Υπό τις συνθήκες αυτές ο Γαλάνης σταδιακά αρχίζει να μεταβάλλει τις απόψεις του σχετικά με το μίγμα της οικονομικής πολιτικής το οποίο θα πρέπει να εφαρμοστεί από τις οικονομικές αρχές ασκώντας για πρώτη φορά κριτική στους επιδιωκόμενους στόχους του πρώτου πενταετούς προγράμματος. Στην έκθεση του για το 1971 ο διοικητής της Τ.τ.Ε. επισημαίνει ότι οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης της περιόδου πραγματοποιούνται με υψηλό κοινωνικό κόστος μέσα από την υπέρμετρη επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας η οποία δεν συμβάλλει σε μια σύμμετρη οικονομική ανάπτυξη και σε ένα ορθό παραγωγικό μοντέλο²²⁶. Σε ότι έχει να κάνει με την πιστωτική πολιτική ο κεντρικός τραπεζίτης επιχειρεί να διασκεδάσει τις εντυπώσεις από τις μέχρι τότε αποφάσεις του και να εισάγει την οικονομία σε μια νέα πραγματικότητα υποστηρίζοντας πως οι μέχρι τότε συνθήκες με την άνοδο των τραπεζικών καταθέσεων και μεν ευνοούσαν μια πολιτική πιστωτικής επέκτασης και ώθησης της παραγωγικής μηχανής τώρα όμως πλέον οι διεθνείς εξελίξεις επιβάλλουν αλλαγές στον μηχανισμό κατανομής των πιστώσεων αλλά και στα όρια που καθορίζονται όπως και προσήλωση στο στόχο της νομισματικής σταθερότητας²²⁷. Τέλος στην έκθεση του για το 1972 ο Γαλάνης δεν διστάζει να σημειώσει ότι ακόμα και σε ότι αφορά τον βιομηχανικό τομέα τα κέρδη που προκύπτουν από την ανάπτυξη του συνδυάζονται με την χορήγηση πολυάριθμων κινήτρων προς αυτόν και κυρίως με την υπερχρηματοδότηση του κλάδου από τραπεζικούς πόρους οι οποίοι θα μπορούσαν να έχουν αξιοποιηθεί διαφορετικά²²⁸.

Έτσι λοιπόν ήδη από το τέλος του 1971 θα παρθούν ορισμένες αποφάσεις με την Τράπεζα της Ελλάδος να προσπαθεί να αντιδράσει στις αρνητικές για την οικονομία εξελίξεις. Στο πλαίσιο αυτό οι νομισματικές αρχές της χώρας επιχειρούν για πρώτη φορά να ικανοποιήσουν τις βραχυχρόνιες επιδιώξεις της νομισματικής πολιτικής μέσα από τις αυξομειώσεις των επιτοκίων και όχι μέσω ελέγχων στο πιστωτικό σύστημα. Ο Γαλάνης υποστηρίζει ότι πλέον η επάρκεια κεφαλαίων στις τράπεζες, η ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς και η σύνδεση του όλου συστήματος με τις ξένες αγορές επέτρεπε σταδιακά την λειτουργία του επιτοκίου ως μηχανισμού ελέγχου της ρευστότητας στην οικονομία και μέσου καθορισμού της κίνησης των κεφαλαίων σύμφωνα πάντα με τις αναπτυξιακές προτεραιότητες²²⁹. Έτσι η Τ.τ.Ε. εξακολουθεί να κρατά το προεξοφλητικό επιτόκιο στα επίπεδα του 6,5% αφήνοντας αμετάβλητα τα επιτόκια καταθέσεων και χορηγήσεων. Το επιτόκιο ναυπηγικών δανείων αυξήθηκε οριακά φτάνοντας στο 7,5% από το 7,25% που βρισκόταν έως τότε ενώ το επιτόκιο δανείων για κεφάλαια κίνησης ναυτιλιακών

²²⁵Σαχινίδης, Φ. (2006).

²²⁶Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 253.

²²⁷Στο ίδιο σ. 255.

²²⁸Στο ίδιο σ. 272.

²²⁹Στο ίδιο σ. 256.

επιχειρήσεων αυξάνονται κατά 1% πηγαίνοντας πλέον στο 11%²³⁰. Βέβαια οι σημαντικότερες ενέργειες εκείνη την στιγμή συνδέονται με τις κινήσεις που πραγματοποιήθηκαν με στόχο την συναλλαγματική τόνωση της χώρας μέσω της προσέλκυσης αποταμιευτικών πόρων από Έλληνες εργαζόμενους στο εξωτερικό. Έτσι τα επιτόκια καταθέσεων στεγαστικού ταμειυτηρίου σε συνάλλαγμα αυξήθηκαν από το 6,25% στο 6,75%-7,25% ανάλογα με την διάρκεια και το ύψος της κατάθεσης ενώ δημιουργήθηκε μια νέα κατηγορία καταθέσεων η οποία είχε να κάνει με καταθέσεις σε δραχμές από μετατροπή καταθέσεων σε συνάλλαγμα. Για τις αποταμιεύσεις αυτές ορίστηκαν επιτόκια ίσα με εκείνα των καταθέσεων σε συνάλλαγμα τα οποία ήταν υψηλότερα των αντίστοιχων σε δραχμές²³¹. Παράλληλα οι καταθέτες στεγαστικού ταμειυτηρίου έβλεπαν να μειώνεται κατά μια μονάδα το επιτόκιο δανεισμού τους ενώ δημιουργείται μια επιπλέον κατηγορία καταθέσεων όψεως η οποία απευθύνεται αποκλειστικά σε ιδιώτες και καθορίζει επιτόκιο 4% για καταθέσεις μέχρι 200 χιλιάδες δραχμές έναντι του 0,75% που ίσχυε γενικά²³².

Ταυτόχρονα με αυτά ο διοικητής του εκδοτικού τραπεζικού ιδρύματος δείχνει να σημειώνει μια ακόμα μεταστροφή στις θέσεις του σε σχέση με εκείνες που επίσημα εμφάνισε στις εκθέσεις του κατά το παρελθόν. Αναγνωρίζει πλέον ότι παρά τις όποιες δυνατότητες του επιτοκίου ο ρόλος των ποιοτικών και ποσοτικών ελέγχων παραμένει διαχρονικά καθοριστικός για τον καθορισμό της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας, του όγκου των πιστώσεων και της κατανομής αυτών²³³. Στο σημείο λοιπόν αυτό δείχνει να επανακινητοποιεί τέτοιου είδους περιορισμούς για τις εμπορικές τράπεζες υποχρεώνοντας τις να αυξήσουν το ποσοστό των υποχρεωτικών άτοκων καταθέσεων στην Τ.τ.Ε. αλλά και να εμφανίσουν σε αυτή από τον Οκτώβριο του 1971 έως τον Ιανουάριο του 1972 έντοκη κατάθεση. Ακόμα επιβάλλεται η αύξηση του ποσοστού υποχρεωτικών επενδύσεων των τραπεζών σε έντοκα γραμμάτια και ομολογίες του ελληνικού δημοσίου και των επιχειρήσεων που βρίσκονται υπό κρατικό έλεγχο φτάνοντας από το 34,5% στο 36,5%²³⁴.

Την ίδια στιγμή παίρνονται πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση ενός σπουδαίας σημασίας διαρθρωτικού προβλήματος της εγχώριας αναπτυξιακής πολιτικής ιδιαίτερα στον βιομηχανικό τομέα και είχε να κάνει με την αυξημένη έκθεση των ελληνικών επιχειρήσεων στον τραπεζικό δανεισμό. Ιδιαίτερα κατά την πρώτη τετραετία της χουντικής περιόδου το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση ως αποτέλεσμα της επεκτατικής πιστωτικής πολιτικής των συνταγματαρχών και της απουσίας των πιστωτικών ελέγχων. Γενικότερα όμως όπως και ο Γαλάνης θα υποστηρίξει ο υπερδανεισμός των επιχειρήσεων του τόπου έρχεται ως αποτέλεσμα της μονομέρειας στην ανάπτυξη της εσωτερικής κεφαλαιαγοράς²³⁵ καθώς ούτως ή άλλως σε πρώτη φάση οι οικονομικές αρχές εστιάζουν στην επιστροφή των καταθέσεων των πολιτών στις εμπορικές τράπεζες και στην χρηματοδότηση της παραγωγικής διαδικασίας από αυτές. Επιπρόσθετα στοιχεία που εμφανίστηκαν στην συνέχεια όπως οι προνομιακές σχέσεις μεταξύ των μεγάλων

²³⁰Στο ίδιο σ. 255.

²³¹Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 255.

²³²Στο ίδιο σ. 255.

²³³Στο ίδιο σ. 256.

²³⁴Στο ίδιο σ. 256.

²³⁵Στο ίδιο σ. 258.

επιχειρήσεων και των διοικήσεων των κρατικών και όχι μόνο τραπεζών επιδείνωσαν το πρόβλημα. Σε κάθε περίπτωση όμως το φαινόμενο αυτό για τον διοικητή της Τ.τ.Ε. στερεί από την οικονομία πόρους για παραγωγικές επενδύσεις αλλά και εμποδίζει τον μετασχηματισμό των οικογενειακών παραγωγικών μονάδων σε ανώνυμες εταιρείες πράγμα που θα αναβάθμιζε σε υψηλότερη βάση την λειτουργία τους²³⁶. Το όλο ζήτημα αρχικά η Χούντα προσπαθεί να το λύσει χωρίς επιτυχία μέσα από πρωτοβουλίες που όπως είδαμε εστιάζουν σε θεσμικές παρεμβάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη των κεφαλαιαγορών και ειδικά των αγορών μετοχικών αξιών. Τώρα επιπλέον επιχειρεί να μεταβάλει αρκετά τους κανόνες χρηματοδότησης για να αντιμετωπιστεί ριζικά το πρόβλημα ορίζοντας αρχικά ποσοστιαία αύξηση του μέσου όρου των πιστώσεων των εμπορικών τραπεζών για κεφάλαια κίνησης προς μία επιχείρηση που δεν ξεπερνά το ποσοστό αύξησης της παραγωγής αυτής ενώ την ίδια στιγμή η δανειοδότηση για επενδύσεις παγίων εγκαταστάσεων δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει το 70% της αξίας του έργου²³⁷. Οι πρωτοβουλίες που περιεγράφηκαν παραπάνω ήταν διστακτικές, εμπειρεύσαν αλληλοσυγκρουόμενα μέτρα και δεν μπόρεσαν να ελέγξουν τη νομισματική και πιστωτική επέκταση και -κατά συνέπεια- τις πληθωριστικές πιέσεις.

6.4. Η προσπάθεια αντιμετώπισης του πληθωρισμού. Από τον Μακαρέζο και τον Μαρκεζίνη μέχρι τον Ανδρουτσόπουλο

Οι παρεμβάσεις των νομισματικών αρχών και του υπουργείου συντονισμού κάθε άλλο παρά ήταν ικανές να αντιστρέψουν την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Εξάλλου βασικά κομμάτια της έως τότε ασκούμενης οικονομικής πολιτικής δεν έδειχναν να αλλάζουν. Έτσι ο πληθωρισμός για το 1972 διαμορφώνεται στο 4,3% ενώ ο τιμάριθμος χονδρικής που επηρεάζεται από τις εξελίξεις στις διεθνείς τιμές εμφανίζεται σε ακόμα υψηλότερα επίπεδα αντικατοπτρίζοντας το πραγματικό βάθος του προβλήματος. Η άνοδος των τιμών εμφανιζόταν ισχυρότερη στα είδη διατροφής και ένδυσης επιβαρύνοντας άμεσα και αισθητά το κόστος ζωής των μισθωτών κάνοντας έτσι τα πράγματα ακόμα δυσκολότερα και απειλώντας την οικονομία με εγκλωβισμό σε έναν ατέρμονο κύκλο συνεχούς ανατροφοδότησης του πληθωρισμού. Τελικά στο τέλος του έτους αυτού οι συνταγματάρχες και συγκεκριμένα ο Μακαρέζος πείθεται έστω και καθυστερημένα για την κρισιμότητα της κατάστασης στην οικονομία προχωρώντας στην ριζική αντιστροφή του περιεχομένου της οικονομικής του πολιτικής. Πλέον χωρίς αμφιβολία στόχος ήταν η αντιμετώπιση της υπερθέρμανσης της οικονομίας μέσω της μείωσης της ενεργού ζήτησης που θα προέλθει από την εφαρμογή αυστηρής συσταλτικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής²³⁸.

Στο στόχαστρο θα βρεθεί κατά κύριο λόγο η κατεξοχήν ευνοημένη από τις έως τότε αναπτυξιακές επιλογές της δικτατορίας οικοδομή προκειμένου να μπει ένα φρένο στην συνεχόμενη αύξηση των δραστηριοτήτων της. Οι πιστώσεις προς τον τομέα θα μειωθούν δραματικά και απότομα ενώ θα εισαχθούν και ορισμένα αντικίνητρα όπως ένας νέος ειδικός φόρος ανά τετραγωνικό για τις καινούργιες οικοδομές²³⁹. Επιπλέον από το καλοκαίρι του

²³⁶Στο ίδιο σ. 258.

²³⁷Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 257.

²³⁸Ψαλιδόπουλος, (2016), σ. 586.

²³⁹Καζάκος, (2010), σ. 288.

1972 αποφασίζεται η σταδιακή κατάργηση του προγράμματος εργατικών κατοικιών και η αντικατάσταση του από ένα πιο στοχευμένο πρόγραμμα χορήγησης δανείων σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες²⁴⁰. Τα αποτελέσματα πάνω στην οικοδομική δραστηριότητα από τις παρεμβάσεις αυτές ήταν άμεσα καθώς ο όγκος της κατασκευαστικής δραστηριότητας αυξάνεται μόλις κατά 3,6% το 1973 έναντι ποσοστού 20,6% την περασμένη χρονιά. Ειδικά σε ότι αφορά το 1974 πλέον γίνεται λόγος για κατάρρευση του κλάδου με πτώση που φτάνει στο 30% και επηρεάζει άμεσα τόσο τον τομέα της μεταποίησης όσο και γενικότερα το σύνολο της οικονομίας²⁴¹. Η Τ.τ.Ε. από πλευράς της για τον περιορισμό της ρευστότητας στην οικονομία θα προχωρήσει ακόμα στην αύξηση του επιτοκίου των τραπεζικών καταθέσεων όπως και του προεξοφλητικού επιτοκίου το οποίο από τον Μάιο του 1973 θα φτάσει στο 9%²⁴². Επίσης λαμβάνεται μέριμνα για την μείωση των εισαγωγών προκειμένου να ανακουφιστεί τόσο το εμπορικό ισοζύγιο όσο και οι πληθωριστικές επιδράσεις από τον εισαγόμενο πληθωρισμό.

Ο Μακαρέζος από την δική του θέση την στιγμή εκείνη σημειώνει τις αρνητικές σε παγκόσμιο επίπεδο εξελίξεις σχετικά με το πληθωρισμό και επιρρίπτει σε αυτές τα όσα αρνητικά συμβαίνουν στην ελληνική οικονομία²⁴³. Επιχειρεί να συμβάλλει ως υπουργός συντονισμού στην προσπάθεια χαλιναγώγησης των πληθωριστικών πιέσεων με δύο δέσμες μέτρων οι οποίες λαμβάνουν χώρα μεταξύ Δεκεμβρίου 1972 και Μαρτίου 1973. Συγκεκριμένα ο συνταγματάρχης με ανακοίνωση του στις 24/12/1972 εγκαινιάζει ο ίδιος το συνολικό εγχείρημα αλλαγής του περιεχομένου της οικονομικής πολιτικής του καθεστώτος. Ο πυρήνας των αντιπληθωριστικών προσπαθειών του Μακαρέζου βρίσκεται στον ήδη ψηφισμένο από το 1971 νόμο 918 “περί ελέγχου των τιμών και των εισοδημάτων” με την αυστηροποίηση του οποίου πλέον επιδιώκεται η με διοικητικά μέσα συμπίεση της αύξησης των τιμών. Εδώ έχουμε ουσιαστικά την εφαρμογή μιας πολιτικής άμεσου χαρακτήρα όπως αυτής των τιμών και των αγορανομικών ελέγχων που προσπαθεί να λειτουργήσει συνδυαστικά με τις αποφάσεις που πάρθηκαν σε επίπεδο νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής για να ενισχύσει αντιπληθωριστικά την οικονομία. Ο Μακαρέζος μάλιστα αναφέρει ότι η λογική του για την ψήφιση του νόμου 918/71 εδράζει στις αντίστοιχες κινήσεις του Ζολώτα για την συγκράτηση της ανόδου των τιμών κατά την διάρκεια της πρωθυπουργίας Στ. Στεφανόπουλου το 1966²⁴⁴. Σημειώνει ακόμα ότι η όλη προσπάθεια γίνεται καθώς πρέπει να καταπολεμηθεί η θέληση ορισμένων παραγωγών σε διάφορους κλάδους να αυξήσουν τεχνητά το επίπεδο των τιμών ώστε να αποκομίσουν οι ίδιοι υπερκέρδη²⁴⁵. Καθοριστική θέση στο όλο εγχείρημα του Μακαρέζου κατέχει η “Επιτροπή Τιμών και Εισοδημάτων” η οποία καλείται να εφαρμόσει σημαντικό κομμάτι των όλων αποφάσεων. Τελικά, η προσπάθεια διοικητικού ελέγχου των τιμών, όπως θα δούμε και παρακάτω, θα αποτύχει και θα εγκαταλειφθεί σύντομα. Η τεχνητή συμπίεση και η μετέπειτα αποσυμπίεση των τιμών θα τροφοδοτήσει ακόμη περισσότερο τον πληθωρισμό. Πέρα από

²⁴⁰Μελετόπουλος, (2000), σ. 430.

²⁴¹Καζάκος, (2010), σ. 286.

²⁴²Σαχινίδης, Φ. (2006).

²⁴³Μακαρέζος, (2006), σ. 243.

²⁴⁴Στο ίδιο σ. 241.

²⁴⁵Στο ίδιο σ. 246.

τους ελέγχους τιμών, ο υπουργός συντονισμού ολοκληρώνει τις ενέργειες του ανακοινώνοντας περικοπή δημοσίων δαπανών και επιβολή πρόσθετων φόρων αλλά και την εφαρμογή μιας ακόμα πιο αυστηρής εισοδηματικής πολιτικής που καθιλώνει ουσιαστικά τα εισοδήματα προσφέροντας σχεδόν μηδενικές πραγματικές μισθολογικές αυξήσεις²⁴⁶.

Προσπάθεια γίνεται ακόμα για την αντιμετώπιση των κερδοσκοπικών πρακτικών στο χρηματιστήριο μέσα από την πιο στενή επιτήρηση του καθώς εμφανίστηκαν υπερτιμήσεις που προκάλεσαν μέχρι και των τριπλασιασμό των τιμών των τραπεζικών μετοχών²⁴⁷.

Στο μεταξύ σε ότι έχει να κάνει με την Τ.τ.Ε. ο θάνατος του Γαλάνη την άνοιξη του 1973 έφερε αλλαγές στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας με τον έως τότε υποδιοικητή της Κ. Παπαγιάννη να αναλαμβάνει την καθοδήγηση της Τράπεζα σε αυτή την δύσκολη για την οικονομία περίοδο. Λίγο αργότερα βέβαια και συγκεκριμένα τον Σεπτέμβρη του ίδιου έτους έρχονται σημαντικές εξελίξεις σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο και ανακατατάξεις στο εσωτερικό της δικτατορίας. Η απόφαση του Παπαδόπουλου να προχωρήσει σε μια προσπάθεια “φιλελευθεροποίησης” του καθεστώτος με σκοπό την σωτηρία του θα φέρει στο προσκήνιο τον Σπ. Μαρκεζίνη. Ο όχι και τόσο λαοφιλής πρώην υπουργός οικονομικών της κυβέρνησης Συναγερμού γνωστός όμως από την επιτυχημένη υποτίμηση της δραχμής το 1953 δέχεται να χριστεί πρωθυπουργός της χώρας από τον δικτάτορα συμμετέχοντας σε ένα πολιτικό πείραμα το οποίο στόχευε στον κατευνασμό της λαϊκής δυσανεκτικότητας. Πέρα όμως από την πρωθυπουργία της χώρας ο Μαρκεζίνης κατ ουσίαν αναλαμβάνει και την διαχείριση της οικονομίας του τόπου με τον Μακαρέζο να διαφωνεί εξ αρχής με τον τρόπο που ο πρώτος επιθυμεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του πληθωρισμού και να παραιτείται από την θέση του αντιπροέδρου της κυβέρνησης στις 27 Σεπτεμβρίου του 1973 ήδη πριν ο Μαρκεζίνης αναλάβει²⁴⁸.

Ο δοτός πρωθυπουργός είχε κατά νου και τελικά εφάρμοσε μια διαφορετική προσέγγιση σε σχέση με τα όσα έπραξε μέχρι εκείνη την στιγμή ο τέως υπουργός συντονισμού. Ο Μαρκεζίνης ως οπαδός των πιο φιλελεύθερων οικονομικών ιδεών δεν ασπάζεται τις πολιτικές τιμών και ελέγχουν των αγορών που εφαρμόζονταν έως τότε καθώς θεωρεί πως δεν αντιμετωπίζουν οριστικά το πρόβλημα του πληθωρισμού παρά μόνο συγκρατούν τεχνητά τις τιμές ενώ στρέφουν τους οικονομικά δρώντες προς την μαύρη αγορά. Επιπλέον δεν διστάζει να επιρρίψει σημαντικές ευθύνες στον Μακαρέζο και στην οικονομική του πολιτική η οποία φέρει το κόστος των χωρίς αιτία υποτιμήσεων της δραχμής αλλά και της κατάθεσης ενός πληθωριστικού προϋπολογισμού για το 1973²⁴⁹.

Η συλλογιστική αυτή λοιπόν του Μαρκεζίνη θα οδηγήσει στην κατάργηση του νόμου 918/1971 και τον ρυθμίσεων για το πάγωμα των τιμών αλλά και στην χαλάρωση των αγορανομικών ελέγχων. Προς την ίδια κατεύθυνση θα κινηθούν οι αποφάσεις ως προς τις εισαγωγές οι περιορισμοί στις οποίες θα κινηθούν σε ένα αρκετά πιο ελευθεριότερο πλαίσιο. Παράλληλα με τις κινήσεις αυτές τόσο η διοίκηση της Τ.τ.Ε. όσο και ο Μαρκεζίνης σπεύδουν να διορθώσουν τις εσφαλμένες αποφάσεις των προηγούμενων χρόνων σχετικά με την συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής με το δολάριο. Έτσι στις 19 Οκτωβρίου 1973 με

²⁴⁶Ελευθεράτος, (2015), σ. 293.

²⁴⁷Στο ίδιο σ. 293.

²⁴⁸Μακαρέζος, (2006), σ. 265.

²⁴⁹Ελευθεράτος, (2015), σ. 296.

την πράξη 965 του διοικητή του εκδοτικού ιδρύματος αποφασίζεται η ανατίμηση κατά 11,1% της δραχμής σε σχέση με το αμερικανικό νόμισμα με την νέα ισοτιμία να καθορίζεται στις 27 δρχ. ανά δολάριο²⁵⁰. Η απόφαση λαμβάνεται με σκοπό την ανακούφιση της οικονομίας από τις επιπτώσεις του εισαγόμενου πληθωρισμού και αποτελεί μια σημαδιακή επιλογή καθώς μετά από σχεδόν είκοσι χρόνια αλλάζει η ισοτιμία των 30 δραχμών ανά δολάριο.

Η μεταστροφή όμως της οικονομικής πολιτικής έτσι όπως εκείνη αποτυπώθηκε είτε μέσα από τα μέτρα του Μακαρέζου είτε από τις αποφάσεις του Μαρκεζίνη δεν ήταν σε θέση να αντιστρέψει την πορεία της οικονομίας που πλέον έδειχνε προδιαγεγραμμένη. Ιδιαίτερα τα όσα ο Μαρκεζίνης επέλεξε να ακολουθήσει για αντιμετώπιση του πληθωρισμού λειτουργούν με τρόπο εκρηκτικό καθώς η κατάργηση του νόμου 918/71 και της τεχνητής συμπίεσης των τιμών οδήγησε σε απότομη και αναδρομική αύξηση των τιμών. Φυσικά αυτό κάθε άλλο παρά θα πρέπει να το μεταφράσουμε ως τεκμήριο του ότι η κατάσταση πιο πριν κρίνεται στον οποιονδήποτε βαθμό διαχειρίσιμη. Είδαμε το πλήθος των λανθασμένων χουντικών οικονομικών επιλογών που οδήγησαν στην υπερθέρμανση της οικονομίας και την σταδιακή άνοδο του τιμαρίθμου και τελικά το ξέσπασμα αυτού. Σύμφωνα μάλιστα με τα όσα καταγράφει ο “Οικονομικός Ταχυδρόμος” κατά τις αρχές του Ιανουαρίου του 1974 και αποτελούν επίσημα στοιχεία του ΟΟΣΑ, για την περίοδο μεταξύ Οκτωβρίου του 1972 και του 1973 η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών του OECD σε ότι έχει να κάνει με την άνοδο του τιμαρίθμου με ποσοστό αύξησης που φτάνει στο 23,2%. Ακολουθεί η Ισλανδία με ποσοστό 20% και στην συνέχεια η Πορτογαλία με 16,8% ενώ ο μέσος όρος των χωρών μελών του ΟΟΣΑ διαμορφώνεται στο πολύ πιο χαμηλό 8,5%²⁵¹. Η ίδια εικόνα μεταφέρεται και από την ΕΣΥΕ με την άνοδο του τιμαρίθμου να αφορά κυρίως την άνοδο των τιμών των ειδών διατροφής κατά 31%²⁵². Οι συνολικές αστοχίες λοιπόν στην οικονομική πολιτική του καθεστώτος είναι εκείνες που τελικά καθορίζουν τον βαθμό που η χώρα εκτέθηκε στην παγκόσμια νομισματική κρίση.

Το ξέσπασμα της πετρελαϊκής κρίσης τον Οκτώβριο του 1973 με τον τετραπλασιασμό της τιμής του πετρελαίου δίνει την χαριστική βολή σε ένα προϋπάρχον πληθωριστικό περιβάλλον και εκτοξεύει τον πληθωρισμό στα ουράνια. Πέρα από τις άμεσες συνέπειες πάνω στον τιμαρίθμο η απότομη άνοδος της τιμής του πετρελαίου ανατρέπει μια βασική υπόθεση του όλου εγχειρήματος για την εκβιομηχάνιση του τόπου η οποία στηρίζει την προσπάθεια στην εξασφάλιση χαμηλού κόστους ενεργειακών πόρων για τον κλάδο. Έτσι δημιουργούνται νέα ζωτικής σημασίας ερωτήματα για την οικονομική πολιτική τα οποία πλέον συνδέονται όχι μόνο με την βραχυχρόνια αντιμετώπιση των προβλημάτων αλλά και με θέματα πιο στρατηγικής μακροπρόθεσμης οπτικής σε ότι αφορά την οικονομία. Η πολιτική κατάσταση όμως στην Ελλάδα στη φάση αυτή δεν επιτρέπει πλέον μια σοβαρή αντιμετώπιση των οικονομικών της αναγκών με τους δικτάτορες να εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο πως θα εξασφαλίσουν την συνέχεια στο καθεστώς τους ενώ ταυτόχρονα επιδίδονται σε εσωτερικά ξεκαθαρίσματα λογαριασμών. Μέσα από μια τέτοιου είδους συνθήκη τον Νοέμβριο του 1973 και μετά τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου ο Παπαδόπουλος και η κυβέρνηση Μαρκεζίνη θα ανατραπούν από νέο πραξικόπημα προερχόμενο αυτή την φορά από τον

²⁵⁰Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 273.

²⁵¹Ελευθεράτος, (2015), σ. 297.

²⁵²Στο ίδιο σ. 297.

ταξίαρχο Δ. Ιωαννίδη. Στο σημείο αυτό ο Ιωαννίδης, πρόσωπο κεντρικής σημασίας και στα γεγονότα της 21ής Απριλίου, με την “παρέμβαση” του αναλαμβάνει να εκφράσει τους πιο σκληρούς και αντιδραστικούς πολιτικούς κύκλους της δικτατορίας και του στρατού.

Σε ότι έχει να κάνει με την οικονομία η αλλαγή αυτή θα φέρει στο προσκήνιο των εξελίξεων μια φυσιογνωμία γνώριμη καθόλη την περίοδο της επταετίας. Πρόκειται για τον Αδ. Ανδρουτσόπουλο ο οποίος χρίζεται από τον Ιωαννίδη πρωθυπουργός και ταυτόχρονα υπουργός συντονισμού και οικονομικών αναλαμβάνοντας τις τύχες της οικονομίας της χώρας μέχρι την μεταπολίτευση. Ο Ανδρουτσόπουλος από πλευράς του προκειμένου να αντιμετωπίσει τον ενισχυμένο ως αποτέλεσμα της πετρελαϊκής κρίσης πληθωρισμό βάζει πραγματικά φρένο στο σύνολο των δραστηριοτήτων της οικονομίας. Η οικοδομή επωμίζεται ένα σημαντικό μερίδιο της όλης αντιπληθωριστικής προσπάθειας με τα αποτελέσματα όπως είδαμε και πριν να είναι καθοριστικά οδηγώντας την σε μεγάλη καθίζηση. Βέβαια οι πιστώσεις θα μειωθούν δραστικά και προς την υπόλοιπη οικονομία ιδιαίτερα δε προς το εμπόριο αλλά και την βιομηχανία το επιτόκιο δανεισμού προς την οποία θα ανέβει. Σε ότι αφορά την πλευρά των κρατικών δαπανών θα γίνει προσπάθεια για την σημαντική μείωση τους ειδικά μέσω του περιορισμού του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων. Μέριμνα ακόμα θα υπάρξει για την συγκράτηση των εισαγωγών βιομηχανικών αγαθών με στόχο να διατηρηθεί το μέγεθος τους στα επίπεδα του 1973 αλλά επιτρέποντας όμως ταυτόχρονα την ελεύθερη διακύμανση της τιμής τους στο εσωτερικό²⁵³.

Χωρίς καμία αμφιβολία τα μέτρα αυτά σε συσχέτιση με τα όσα ήδη είχαν εφαρμοστεί μέχρι τότε θα οδηγήσουν τις αναπτυξιακές επιδόσεις της οικονομίας στο χειρότερο σημείο της μετεμφυλιακής τους ιστορίας με την οικονομική δραστηριότητα να βουλιάζει εμφανίζοντας ύφεση που θα φτάσει το 1974 στο 6,4% . Το ίδιο έτος οι δημόσιες επενδύσεις θα παρουσιάσουν πτώση που υπολογίζεται στο 26% ενώ σε αντίστοιχα υψηλά επίπεδα παρουσιάζεται η υποχώρηση των επενδύσεων στην γεωργία που φτάνει το 24%, στις μεταφορές και επικοινωνίες στο 36% και στα ορυχεία στο 26%. Μόνο οι επενδύσεις στην μεταποίηση παρά το όλο κλίμα θα εμφανίσουν σταθερότητα²⁵⁴. Το ακόμα δυσκολότερο όμως ήταν πως καθότι καθυστερημένες οι αντιπληθωριστικές χουντικές παρεμβάσεις δεν ήταν πλέον σε θέση να ανατρέψουν την κατάσταση σε ότι αφορά τον πληθωρισμό αποτυγχάνοντας να περιορίσουν την καλπάζουσα αύξηση του τιμαρίθμου. Έτσι μεταξύ Αυγούστου του 1973 και 1974 ο τιμαρίθμος θα σημειώσει αύξηση 35%²⁵⁵ ενώ παρατηρώντας συνολικότερα τον ετήσιο δείκτη τιμών καταναλωτή για το έτος 1973 και 1974 θα δούμε ότι η αύξηση που σημειώνει κυμαίνεται στο 15,5% και 26,9% αντίστοιχα²⁵⁶. Κατά γενική ομολογία έχοντας κατά νου μας τα στοιχεία αυτά συμπεραίνουμε ότι η πτώση της δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974 και η μετάβαση στην μεταπολίτευση πραγματοποιείται με την οικονομία να βρίσκεται σε μια πραγματικά δύσκολη κατάσταση στην οποία η ραγδαία αύξηση των τιμών συνδυάζεται με την βαθιά ύφεση.

²⁵³Στο ίδιο σ. 298.

²⁵⁴Καζάκος, (2010), σ. 298.

²⁵⁵Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 45.

²⁵⁶Καζάκος, (2010), σ. 268.

Κεφάλαιο 7.

Ελληνική Οικονομία 1967-1974: Μία συνολική αποτύπωση των βασικών δεικτών και της συνολικότερης πορείας

Όπως από τα προηγούμενα προέκυψε τα γεγονότα της 21η Απριλίου του 1967 και η κήρυξη της στρατιωτικής δικτατορίας στην χώρα ταυτίζεται χρονικά με μια συγκυρία που σε όλη αφορά την οικονομική κατάσταση του τόπου η μακροπρόθεσμη θέαση μπορούσε να δείχνει μόνο θετική. Το σταθερό πλαίσιο οικονομικής πολιτικής που είχε σχηματιστεί καθ' όλα τα προηγούμενα έτη έδειχνε σταδιακά να αποδίδει καρπούς οδηγώντας την ελληνική οικονομία αλλά και συνολικότερα τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό σε ριζικές αλλαγές προς μια ευνοϊκότερη κατάσταση. Βασικά χαρακτηριστικά του οικονομικού πλάνου της εποχής ήταν ο συνδυασμός μιας πολιτικής αυστηρής σε όλη αφορά τις αρχές της νομισματικής σταθερότητας με επίκεντρο την διατήρηση της σταθερής ισοτιμίας του νομίσματος αλλά και η απολύτως νοικοκυρεμένη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και της πολιτικής για την αύξηση των εισοδημάτων στην χώρα. Η συνολική προσπάθεια ολοκληρώνεται με τον καθορισμό της αναπτυξιακής στρατηγικής στον τόπο που δεν ήταν άλλη από την εκβιομηχάνιση με ισχυρή στην όλη προσπάθεια την θέση του κράτους και με άξονες το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων αλλά και την προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων. Τα αποτελέσματα μάλιστα του όλου προγράμματος μέχρι και το 1967 δείχνουν να δικαιώνουν τους οικονομικούς του σχεδιαστές με την οικονομία να προχωράει έχοντας αντιμετωπίσει τα περισσότερα από τα ζητήματα του παρελθόντος και έχοντας εμβαθύνει στο πλάνο εκβιομηχάνισης της σημειώνοντας ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης μέσα σε ένα πλαίσιο σταθερότητας των τιμών και σημαντικής ανόδου του γενικού βιοτικού επιπέδου.

Αυτή ήταν συνοπτικά η εικόνα των οικονομικών της χώρας που αφήνεται παρακαταθήκη στους πραξικοπηματίες. Βέβαια και από πλευράς των συνταγματάρχων είδαμε πως η συνέχεια που θέλησαν να δώσουν με το καθεστώς τους αντικατοπτρίζει μια προσπάθεια μεγέθυνσης της προδικτατορικής κατάστασης της οικονομίας μέσα από μια προσέγγιση που επιδιώκει να μεταβάλει τα προηγούμενα χαρακτηριστικά της οικονομικής πολιτικής μόνο στα σημεία εκείνα που εξυπηρετούν τους βραχυπρόθεσμους αναπτυξιακούς στόχους του. Φυσικά το τελικό αποτέλεσμα που παρουσιάζει η οικονομία στα μέσα του 1974

στέκεται ως ο πιο σκληρός κριτής της οικονομικής διαχείρισης της χούντας. Ωστόσο, η συνολικότερη αξιολόγηση της πολιτικής της θα πρέπει να τοποθετείται ιστορικά μέσα στην ενιαία από πλευράς εγχώριας και διεθνούς αρχιτεκτονικής του οικονομικού συστήματος περίοδο. Το καθεστώς δηλαδή οφείλουμε να το αξιολογούμε καταγράφοντας τόσο την συμβολή του στην όλη μεταπολεμική προσπάθεια για την οικονομία όσο και τις πότε αντιφατικές και πότε λανθασμένες επιλογές του που με αφετηρία της πάση θυσία επίτευξη ισχυρής ανάπτυξης οδήγησαν στην ραγδαία επιδείνωση της οικονομίας ιδιαίτερα μετά το 1970 και τελικά στο “Βατερλό” του 1973-1974. Εξάλλου κατά την περίοδο της επταετίας σημειώθηκε μεταξύ άλλων η πολυπόθητη για την δικτατορία οικονομική ανάπτυξη, διαρθρωτικές αλλαγές αλλά και άνοδος στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων. Δίχως βέβαια όπως αποδείχθηκε τα στοιχεία αυτά να παραπέμπουν σε μια ουσιαστική, βιώσιμη και με μακροχρόνιες προοπτικές οικονομική πρόοδο δημιουργώντας απλώς λανθάνουσες εντυπώσεις και μία εικόνα “επίπλαστης” ευημερίας²⁵⁷. Παράλληλα σημαντικό είναι να τονιστεί ότι τάσεις όπως η οπισθοδρόμηση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης της χώρας δεν οφείλονται αποκλειστικά στα λάθη του καθεστώτος όσο σε ενδογενείς αστοχίες του εγχειρήματος που βέβαια ούτε ο Μακαρέζος με τους άλλους μπόρεσαν να εντοπίσουν και να διορθώσουν. Χωρίς λοιπόν να παραγνωρίζουμε τα στοιχεία που προηγήθηκαν θα επιχειρήσουμε στο σημείο αυτό να παρουσιάσουμε συγκεντρωτικά την εξέλιξη των βασικών δεικτών της οικονομίας στα χρόνια της δικτατορίας και ορισμένες από τις βασικότερες μεταβολές στο εσωτερικό της.

Πίνακας 7.1. Ρυθμός Ανάπτυξης, Πληθωρισμός, Ανεργία, Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και κατά Κεφαλή ΑΕΠ. 1967-1974

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ(ΓΔΤΚ) %	ΡΥΘΜΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ %	ΑΝΕΡΓΙΑ %	ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ	ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ (ΣΕ \$)
1967	1,7	5,7	4,4	-1,6	912
1968	0,3	7,2	5,6	-2,9	989
1969	2,5	11,6	5,2	-3,2	1135
1970	3,0	8,9	4,2	-2,3	1280
1971	3,0	7,8	3,1	-0,9	1426
1972	4,3	10,2	2,1	-0,7	1627
1973	15,5	8,1	2,0	-2,1	2146
1974	26,9	-6,4	2,1	-0,5	2419

²⁵⁷Καράγιωργας, Σ. (1978).

Πηγή: Καζάκος, Π. (2010). σ. 268.

Σε ότι αφορά τα αναπτυξιακά αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής της δικτατορίας ο σταθερά επεκτατικός της χαρακτήρας καταφέρνει να πετύχει σε σημαντικό βαθμό τους στόχους που εξαρχής ορίζονται με την κατάθεση του πρώτου πενταετούς προγράμματος. Βέβαια με όχι σημαντικές διαφορές σε σχέση με τους επίσης ισχυρούς αναπτυξιακούς ρυθμούς που προδικτατορικά σημείωνε η οικονομία δείγμα ίσως τον περιορισμένων πλέον δυνατοτήτων αναπαραγωγής των στοιχείων εκείνων που έως τότε τροφοδοτούσαν την μηχανή της ανάπτυξης στον τόπο. Σε κάθε περίπτωση όμως στην πρώτη φάση οι παρεμβάσεις των οικονομικών αρχών της χούντας χαρακτηρίζονται από επιτυχία καθώς καταφέρνουν να βγάλουν την οικονομία από ένα συγκυριακό αναπτυξιακό κόλλημα οδηγώντας την εκ νέου σε σημαντικές αυξήσεις του εγχώριου παραγόμενου προϊόντος. Αυτό γίνεται χωρίς προβλήματα σε ότι αφορά τον τιμάριθμο αλλά και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το οποίο δείχνει να μην παρουσιάζει ανησυχητικά για την συνέχιση της αναπτυξιακής διαδικασίας ελλείμματα.

Ταυτόχρονα με αυτά και καθόλη την περίοδο που εξετάζουμε μέχρι και το 1973 η νέα αυτή αναπτυξιακή έκρηξη συνδυάζεται με ισχυρές αυξήσεις της παραγωγικότητας εργασίας στο σύνολο της οικονομίας οι οποίες καθώς συνοδεύονται από μια πιο αυστηρή εισοδηματική πολιτική θα οδηγήσουν όπως εμφανίζεται στον πίνακα 7.2 σε μειώσεις του ονομαστικού κόστους εργασίας. Βέβαια η επιδείνωση των σχέσεων της χώρας μας με την Ε.Ο.Κ. ως προϊόν της αντιδημοκρατικής εκτροπής θα στοιχίσουν αναπτυξιακά στην οικονομία καθώς θα στερήσουν από αυτή σημαντικούς πόρους. Η συμφωνία σύνδεσης με την Κοινότητα σύμφωνα με το πρωτόκολλο 19 προβλέπει για την περίοδο 1962-1967 την χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας με 125 εκ. δολάρια από πόρους προερχόμενους από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και χορηγούμενους με την μορφή ευνοϊκών δανείων. Η χαμηλή όμως απορροφητικότητα εκείνης της περιόδου είχε αφήσει αναξιοποίητα 55 εκ. από το όλο πακέτο τα οποία τελικά λόγω του καθεστώτος χάνονται ενώ συνολικά σύμφωνα με υπολογισμούς το κόστος για την εθνική οικονομία από το πάγωμα της συμφωνίας ανέρχεται σε 100 έως 200 εκ. δολάρια ευνοϊκού εξωτερικού δανεισμού²⁵⁸.

Πίνακας 7.2. Μεταβολές(%) στην Παραγωγικότητα Εργασίας, στον Μέσο Πραγματικό Μισθό και στο Ονομαστικό Κόστος Εργασίας

ΕΤΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ(%) ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ	ΜΕΣΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ(%) ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ(%) ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ
1966	7,0	7,3	5,3
1967	7,0	7,7	2,3
1968	7,3	9,5	2,3

²⁵⁸Πεσμαζόγλου, (1999), σ. 97.

1969	11,6	6,9	-1,8
1970	10,1	5,6	-1,2
1971	8,3	4,9	-0,2
1972	10,0	8,0	2,4
1973	8,4	1,5	8,1
1974	-5,1	-6,0	25,7

Πηγή: Καζάκος, Π. (2010). σ. 277.

Πέρα όμως από τα παραπάνω η αντιστροφή του θετικού αναπτυξιακού κλίματος που καταγράψαμε δεν άργησε να εμφανιστεί όταν οι εξελίξεις θα ξεπεράσουν την οικονομική πολιτική του Μακαρέζου εκθέτοντας τις αστοχίες της. Η επεκτατική και αντιπαραγωγική λογική των οικονομικών επιλογών της χούντας εξαντλούν τα όρια της οικονομίας οδηγώντας στην υπερθέρμανση της ενώ οι χωρίς λόγο υποτιμήσεις της δραχμής φουντώνουν τις πληθωριστικές πιέσεις και αυξάνουν τα ελλείμματα του εξωτερικού ισοζυγίου. Η εικόνα αυτή θα επιβάλει την εφαρμογή συσταλτικής οικονομικής πολιτικής η οποία τελικά όπως είδαμε έστω και με καθυστέρηση προωθείται από την δικτατορία. Παρόλα αυτά όμως το μόνο το οποίο “επιτυγχάνεται” για την οικονομία στο σημείο εκείνο ήταν η αναπτυξιακή καθίζηση του 1974, η κατακόρυφη πτώση της παραγωγικότητας και τελικά μια σημαντική οπισθοδρόμηση σε σχέση με την οικονομική πρόοδο του παρελθόντος.

Παρουσιάζοντας τώρα λίγο πιο αναλυτικά την πορεία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών παρατηρούμε ότι εκείνο παρά την αρχική πίεση που του προκαλεί η αύξηση των εισαγωγών λόγω της επεκτατικής πολιτικής της περιόδου και της συνακόλουθης αύξησης της συνολικής κατανάλωσης αντέχει και στην συνέχεια ανακουφίζεται δραστικά από την αύξηση του όγκου των εισροών άδηλων πόρων από τους Έλληνες μετανάστες. Έχουμε ήδη σημειώσει ότι η αύξηση των μεταναστευτικών εμβασμάτων τα έτη εκείνα ήταν κατακόρυφη και οφείλεται στην καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου των ομοεθνών μας εργατών στο εξωτερικό αλλά ως επί το πλείστο στην ευρείας κλίμακας αποδήμηση της περιόδου. Προς την ενίσχυση της εικόνας που εμφανίζει το ελληνικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών θα έλεγε κανείς ότι κινούνται και οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας καθώς μάλιστα η διαδικασία εκβιομηχάνισης προχωράει και τα εγχώρια βιομηχανικά αγαθά προκαλούν το ενδιαφέρον των αγορών του εξωτερικού. Ιδιαίτερη συμβολή στο φαινόμενο αυτό είχε η συνέχιση εκείνου τους σκέλους της Συμφωνίας Σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ. που αναφέρεται στην τελωνειακή ένωση και το οποίο ανοίγει τις ευρωπαϊκές αγορές στα ελληνικά βιομηχανικά προϊόντα υποβοηθώντας παράλληλα την ολοκλήρωση των διαρθρωτικών αλλαγών που συντελούνται στο εσωτερικό της οικονομίας. Έτσι οι χώρες της κοινότητας παγιώνονται πλέον ως οι κατεξοχήν εμπορικοί εταίροι της Ελλάδας με τα εγχώρια βιομηχανικά αγαθά να βρίσκουν θέση στα κράτη της Ε.Ο.Κ. και τις ελληνικές βιομηχανικές εξαγωγές προς αυτά να αυξάνουν πλέον το ποσοστό τους επί του συνόλου των εξαγωγών

προς την Κοινότητα φτάνοντας από το 20% του 1967 στο 68% του 1974²⁵⁹. Αυτή η τόνωση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας επιτυγχάνεται σε σημαντικό βαθμό αξιοποιώντας συν όλων των άλλων το πλεονέκτημα της μεταβατικής περιόδου που προσφέρεται στην Ελλάδα για την δασμολογική της εναρμόνιση με τα ισχύοντα στην Ε.Ο.Κ. Έτσι βλέποντας συνολικότερα τα πράγματα η Ε.Ο.Κ. αντιπροσωπεύει για την Ελλάδα το 1974 το 38,1% των εισαγωγών και το 43,8% των εξαγωγών της χώρας προς το εξωτερικό. Τα ίδια ποσοστά το 1967 κυμαίνονταν στο 44,5% και το 40,3% αντίστοιχα²⁶⁰.

Γενικότερα όμως η πραγματοποιούμενη αύξηση των εξαγωγών της χώρας δεν παρουσιάζει τέτοια δυναμική ώστε να φανεί ικανή να μειώσει το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο. Οι εισαγωγές αυξάνονται με ρυθμό πιο ταχύ καταφέροντας να επωφεληθούν από την αδυναμία της εσωτερικής αγοράς να ανταποκριθεί στην εντατικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας στην οικονομία αλλά και στα νέα καταναλωτικά πρότυπα της κοινωνίας. Η βελτίωση των εμπορικών σχέσεων Ελλάδας και Ε.Ο.Κ. δεν είναι ούτε εκείνη αρκετή με το διμερές ελληνικό εμπορικό έλλειμμα να συνεχίζει να διευρύνεται²⁶¹. Έτσι ενώ το 1966 οι ελληνικές εξαγωγές αντιπροσώπευαν το 36,53% των εισαγωγών της χώρας το 1973 το ποσοστό αυτό πέφτει στο 31,78%²⁶². Αρνητικότερες θα εμφανιστούν οι εξελίξεις σε ότι αφορά το εμπορικό ισοζύγιο αλλά και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ειδικά το έτος 1973 όταν το αυξημένο κόστος των καυσίμων και η υπερβάλλουσα ζήτηση στην οικονομία οξύνουν τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα ενώ παράλληλα η οικονομική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο μειώνει τις ροές άδηλων πόρων. Τότε πλέον η οικονομική πολιτική καλείται επιτακτικά να απαντήσει ενιαία σε ζωτικής σημασίας προβλήματα για την οικονομία τα οποία επιβάλλουν όχι μόνο την αντιμετώπιση της έξαρσης του πληθωρισμού αλλά και το άνοιγμα της ψαλίδας στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας²⁶³. Φυσικά γνωρίζουμε ότι η απάντηση των συνταγματαρχών στις νέες οικονομικές αναγκαιότητες έρχεται μέσα από την εφαρμογή περιοριστικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που βάζει φρένο στην ανάπτυξη αλλά και μέσω πρωτοβουλιών που εστιάζουν στην μείωση του ρυθμού αύξησης των εισαγωγών.

Πίνακας 7.3. Έλλειμμα Εμπορικού Ισοζυγίου και Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (%) του ΑΕΠ

ΕΤΟΣ	ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ	ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ
1966	-8,5	-1,1
1967	-8,1	-1,3
1968	-9,6	-2,8
1969	-9,2	-3,2

²⁵⁹Πεσμαζόγλου, (1999), σ. 94.

²⁶⁰Στο ίδιο σ. 94.

²⁶¹Στο ίδιο σ. 94.

²⁶²Ελευθεράτος, (2015), σ. 279.

²⁶³Καζάκος, (2010), σ. 295.

1970	-9,0	-2,3
1971	-9,4	-0,8
1972	-9,6	-0,6
1973	-11,5	-1,8

Πηγή: Εθνικολογιστικά μεγέθη 1960-2000 (με βάση το Ευρωπαϊκό Σύστημα).

Σε ότι αφορά τις ξένες επενδύσεις ξέρουμε ότι η δικτατορία βάζει από την πρώτη στιγμή ψηλά τον πήχη. Ο νόμος 2687/53 θωρακίζεται εκ νέου και επεκτείνεται στοχεύοντας στην προσέλκυση των χρημάτων του ελληνικού εφοπλιστικού κεφαλαίου του εξωτερικού. Παρά τις χουντικές εξαγγελίες όμως και τις ανανεωμένες προσδοκίες η πραγματικότητα δεν θα φανεί τόσο γενναιόδωρη με τον Μακαρέζο. Τα περισσότερα από τα σχέδια του για ξένες επενδύσεις στον ευρύτερο βιομηχανικό τομέα θα μείνουν σε επίπεδο θεωρητικό ενώ ταυτόχρονα αρκετά από αυτά θα μετουσιωθούν σε υπογεγραμμένες συμβάσεις οι οποίες τελικά δεν θα γίνουν πράξη. Μάλιστα ορισμένες από αυτές θα γίνουν εξαρχής αντικείμενο σκληρής κριτικής για τους χαρακτηρισμούς ως προς του επιχειρηματίες και ασύμφορους ως προς το δημόσιο όρους τους. Έτσι τα καθαρά ξένα κεφάλαια που εισάγονται στην χώρα την περίοδο αυτή είναι κατά τι χαμηλότερα από εκείνα που εισέρευσαν την πενταετία 1962-1966. Ειδικά, τα αποτελέσματα που καταγράφονται την διετία 1965-1966 εξακολουθούν να είναι τα καλύτερα σε ότι έχει να κάνει με την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, με τις ξένες επενδύσεις στην συνέχεια να υστερούν σε σχέση με το παρελθόν²⁶⁴. Σε κάθε περίπτωση σε σχέση με τις ξένες επενδύσεις το δεδομένο είναι ότι ως αποτέλεσμα των πολιτικών προτεραιοτήτων του καθεστώτος κατά την επταετία αυξάνεται η τοποθέτηση αμερικανικών κεφαλαίων στην Ελλάδα τα οποία δείχνουν να ανταποκρίνονται στο κάλεσμα την δικτατορίας για επενδύσεις. Έτσι ενώ για την πενταετία 1962-1966 τα αμερικανικά κεφάλαια που εισάγονται στην χώρα αποτελούν το 69,7% του συνόλου το ποσοστό αυτό για περίοδο 1967-1973 θα φτάσει στο 71% αυξάνοντας το ειδικό βάρος των αμερικανών σε ότι αφορά τις εισροές ξένου κεφαλαίου και επενδύσεων²⁶⁵.

Πίνακας 7.4. Τοποθέτηση Ξένων Κεφαλαίων στην Ελλάδα (σε Εκατομμύρια Δολάρια)

ΕΤΟΣ	ΕΙΣΡΟΗ
1962	27,9
1963	42,7
1964	55,9
1965	83,6
1966	67,1

²⁶⁴Μελετόπουλος, (2000), σ. 436.

²⁶⁵Ελευθεράτος, (2015), σ. 159.

1967	51
1968	53,4
1969	47,8
1970	58,9
1971	55
1972	59,4
1973	66,1

Πηγή: Ελευθεράτος, Δ. (2015). σ. 153.

Η κατάσταση των δημοσιονομικών της χώρας έτσι όπως εκείνη παρουσιάζεται κατά την στιγμή της επιβολής της δικτατορίας δεν μπορούσε να αποπνέει παρά αισιοδοξία. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 το πλαίσιο της δημοσιονομικής διαχείρισης είχε συγκεκριμενοποιηθεί χωρίς να παρατηρηθούν στα επόμενα χρόνια ιδιαίτερες παρεκκλίσεις από αυτό. Σε ότι έχει να κάνει με το δημόσιο χρέος εκείνο το 1966 ανέρχεται στο εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό του 14,5% του ΑΕΠ συνεχίζοντας όμως να καταγράφει ροπή προς σταδιακή αύξηση. Στα χρόνια της δικτατορίας η τάση αυτή ενισχύεται καθώς η οικονομική πολιτική των συνταγματαρχών δεν αφήνει άλλα περιθώρια. Σε απόλυτους αριθμούς το συνολικό δημόσιο χρέος μεταξύ του 1966 και 1973 τριπλασιάζεται²⁶⁶ χωρίς βέβαια αυτό να αποτελεί προς το παρόν πρόβλημα καθώς ως ποσοστό του ΑΕΠ παραμένει σε επίπεδα χαμηλά. Το ζήτημα αυτό θα απασχολήσει την οικονομία σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό κατά την μεταπολίτευση καθώς οι πιέσεις σε κοινωνικό επίπεδο αλλάζουν τις κρατικές προτεραιότητες. Παρόλα αυτά για πρώτη φορά μέχρι εκείνη την στιγμή η πορεία αύξησης του δημοσίου χρέους θα απασχολήσει και θα προκαλέσει συζητήσεις. Αντίστοιχα σχετικά με το δημόσιο έλλειμμα και την εξέλιξη του τα πράγματα δεν διαφοροποιούνται πολύ με το πρόβλημα εδώ να εστιάζεται στα πολλές φορές ψευδή στοιχεία της χούντας τα οποία παρουσιάζουν ανύπαρκτα πρωτογενή πλεονάσματα. Στην γενικότερη λοιπόν εικόνα της η κατάσταση της οικονομίας ως προς τους δημοσιονομικούς δείκτες δεν εμφανίζει κατά την περίοδο εκείνη ιδιαίτερα προβλήματα. Μάλιστα υπό τις συνθήκες εκείνες η ελληνική οικονομία δεν θα δυσκολευόταν να εκπληρώσει τα αυστηρά κριτήρια της Συνθήκης του Μαστριχτ για την είσοδο στην Ο.Ν.Ε.

Πίνακας 7.5. Δημόσιο Χρέος και Καθαρός Δανεισμός του Κράτους ως % του ΑΕΠ

ΕΤΟΣ	ΚΑΘΑΡΟΣ ΝΕΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ	ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ	ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΩΣ % ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ EUROSTAT
------	---	--	--

²⁶⁶Ελευθεράτος, (2015), σ. 304.

		ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	
1967	-0,2	16,2	-
1968	0,5	17,5	-
1969	1,2	19	-
1970	0,7	18,9	18,1
1971	0,1	19,3	18,5
1972	0,0	20,2	19,3
1973	-0,1	16,6	16,0
1974	-1,4	17,6	21,3

Πηγή: Καζάκος, Π. (2016). *Πολιτικοί Θεσμοί και Οικονομικής Ανάπτυξη: Η εμπειρία της δικτατορίας, 1967-1974*. Στο Σούρλας, Π. (επίμ) *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. σ. 146.

Σχετικά με το αναπτυξιακό μοντέλο η σαφής πρόθεση των συνταγματαρχών να εμβαθύνουν στην αναπαραγωγή των έως τότε ήδη δρομολογημένων δίνει συνέχεια στην τομεακή αναδιάρθρωση που ήδη συντελείται στο εσωτερικό της οικονομίας στοχεύοντας στην εμπέδωση της πορείας και της προόδου που έχει σημειωθεί μέχρι εκείνη την στιγμή. Η εμβάθυνση στην διαδικασία εκβιομηχάνισης παραμένει έτσι μια κυρίαρχη αναπτυξιακή επιδίωξη και στα χρόνια της χούντας οδηγώντας τελικά σε μια “χρυσή εποχή” για την ελληνική βιομηχανία με την περίοδο 1961-1973 να αποτελεί την ταχύτερη φάση εκβιομηχάνισης της Ελλάδας. Στο διάστημα εκείνο η παραγωγική δομή αλλάζει με την οικονομία συνολικότερα να εμφανίζει χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνα των ανεπτυγμένων οικονομιών του κόσμου και την χώρα να σημειώνει δομικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς πλησιάζοντας το βιομηχανικό καταναλωτικό πρότυπο των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και των Η.Π.Α. Οι Έλληνες μέσα από την διαδικασία αυτή μεταβάλουν τον τρόπο ζωής τους βελτιώνοντας την καθημερινότητα τους και απολαμβάνοντας πλέον επαρκή πρόσβαση σε βιομηχανικά αγαθά όπως το αυτοκίνητο, οι οικιακές συσκευές κτλ.²⁶⁷

Η προσπάθεια λοιπόν τόνωσης των δραστηριοτήτων του βιομηχανικού κλάδου βρίσκει συνέχεια στην δικτατορία με μεγάλες αλλά και μικρές βιομηχανικές μονάδες να ξεκινούν ή να επεκτείνουν τις ήδη υφιστάμενες λειτουργίες τους ενώ παράλληλα η στροφή από την ελαφριά προς στην βαριά βιομηχανία συνεχίζεται. Έτσι στο διάστημα 1970-1974 παρουσιάζεται αύξηση του αριθμού των βιομηχανικών επιχειρήσεων ενώ παράλληλα οι βιομηχανικές επενδύσεις των προηγούμενων ετών είχαν αρχίσει να αποδίδουν για τα καλά. Η βιομηχανική παραγωγή υπό το περιβάλλον αυτό σημειώνει αύξηση με γοργούς ρυθμούς με

²⁶⁷Φραγκιάδης, (2007), σ. 188.

τον βιομηχανικό τομέα να αποτελεί πλέον το 1973 το 34,7% του ΑΕΠ της χώρας έναντι του 31,5% το 1967²⁶⁸. Όπως γνωρίζουμε η αύξηση αυτή τροφοδότησε μια αντίστοιχη κατακόρυφη άνοδο της αξίας των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων η οποία από τα 72 εκ. δολάρια το 1967 εκτοξεύεται στα 1160 εκ. δολάρια το 1974²⁶⁹. Μάλιστα η πρόοδος αυτή φέρνει τις βιομηχανικές εξαγωγές στην πρώτη θέση επί του συνόλου των εξαγωγών της χώρας υποσκελίζοντας για πρώτη φορά εκείνες του αγροτικού τομέα.

Βέβαια οι νέες μεγάλες παραγωγικές πρωτοβουλίες στην βιομηχανία τα χρόνια των συνταγματαρχών σε αντίθεση με την προδικτατορική περίοδο δεν θα είναι τόσες πολλές σε αριθμό αλλά κυρίως ούτε τόσο νευραλγικές για το όλο εγχείρημα της εκβιομηχάνισης. Φυσικά και εξαιρέσεις υπήρχαν με τις σημαντικότερες από αυτές να εντοπίζονται στην κατασκευή των δύο διυλιστηρίων από πλευράς Βαρδινογιάννη και Λάτση αλλά και των ναυπηγείων της Ελευσίνας. Χωρίς αμφισβήτηση επενδύσεις όπως αυτές αναβάθμιζαν βιομηχανικά την θέση της χώρας και συνέβαλαν στην βελτίωση της κατάστασης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Εξάλλου η σπουδαιότητα τους αποδεικνύεται και από την αντοχή τους στην πορεία των χρόνων και τον ιδιαίτερο ρόλο που έχουν για την οικονομία του τόπου έως σήμερα. Δεν παύει όμως οι σημαντικότερες και αριθμητικά περισσότερες πρωτοβουλίες κατά την διάρκεια του καθεστώτος να συνδέονται με την επέκταση ήδη υφιστάμενων παραγωγικών μονάδων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η διεύρυνση των λειτουργιών επιχειρήσεων όπως εκείνης της Λάρκο, της Χαλυβουργικής του Αλουμινίου της Ελλάδος κ.α.²⁷⁰

Σε κάθε περίπτωση βέβαια οι ομολογούμενες επιτυχίες της χούντας στο μέτωπο της εκβιομηχάνισης της χώρας και η δημιουργία νέων βιομηχανικών μονάδων δεν συνδυάζεται με αντίστοιχες πρωτοβουλίες που στοχεύουν στην επίλυση βασικών διαρθρωτικών προβλημάτων που παρουσιάζονταν διαχρονικά στην μεταπολεμική προσπάθεια ανάπτυξης του βιομηχανικού τομέα. Έτσι κυρίαρχα παραμένουν χαρακτηριστικά του κλάδου όπως ο υπερδανεισμός, η ανταγωνιστικότητα σε διεθνές επίπεδο με όπλο την χαμηλή τιμή και όχι την ποιότητα αλλά και η παρουσία μεταποιητικών μονάδων μικρών σε μέγεθος σε σχέση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και με χαμηλό αριθμό εργαζομένων²⁷¹. Σημαντικό ζήτημα αποτελούσε επίσης η ολιγοπωλιακή ή και σε αρκετές περιπτώσεις μονοπωλιακή οργάνωση στο εσωτερικό του κλάδου όπως και ο οικογενειακός χαρακτήρας των περισσότερων μεγάλων επιχειρήσεων. Το υπερβολικά προστατευτικό περιβάλλον στο εσωτερικό της οικονομίας και εκείνο από την πλευρά του δεν βοηθάει δημιουργώντας συνθήκες “θερμοκηπίου” και λειτουργώντας τελικά αντίρροπα ως προς την αναγκαιότητα της προώθησης συγκεκριμένων βελτιωτικών για την ελληνική ανταγωνιστικότητα αλλαγών. Έτσι συνολικά η εικόνα αυτή επηρεάζει την εξωστρέφεια της εθνικής βιομηχανίας η οποία αυξάνεται μεν αλλά σε επίπεδα όχι ικανά ώστε να λύσει οριστικά το πρόβλημα του εμπορικού ισοζυγίου της οικονομίας. Η έμφαση σε εκείνη την φάση τόσο από τις εγχώριες όσο και από τις ξένες βιομηχανικές επενδύσεις δίνεται στην εσωτερική αγορά με εξαίρεση ορισμένες μόνο πρωτοβουλίες όπως εκείνη της Πεσινέ με το Αλουμίνιο της Ελλάδος. Σε

²⁶⁸Καζάκος, (2016), σ. 141.

²⁶⁹Καζάκος, (2010), σ. 285.

²⁷⁰Μελετόπουλος, (2000), σ. 436.

²⁷¹Φραγκιάδης, (2007), σ. 191.

κάθε περίπτωση όμως το μέγεθος της εγχώριας αγοράς δεν ήταν τέτοιο που κατοχύρωνε διαχρονικά σταθερές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και βιομηχανίας.

Παράλληλα με τα παραπάνω και καθ όλη την πορεία εκβιομηχάνισης του τόπου οι βιομηχανικοί κλάδοι που αναπτύσσονται είναι αυτοί που ενισχύονται από την εγχώρια ζήτηση που δημιουργεί ο κατασκευαστικός τομέας και οι συμπληρωματικοί γύρω από αυτόν κλάδοι όπως των μη μεταλλικών ορυκτών (τσιμέντα κλπ). Έτσι δεν πραγματοποιείται καμία οργανωμένη προσπάθεια για την διεύρυνση των εργασιών της βιομηχανίας ιδιαίτερα δε σε κεντρικής σημασίας κλάδους όπως οι μηχανοκατασκευές που είχαν την δυνατότητα να αναβαθμίσουν ποιοτικά και να επεκτείνουν τις δυνατότητες της βιομηχανίας της χώρας²⁷². Ταυτόχρονα συνολικά τόσο ο δημόσιος όσο και ο ιδιωτικός τομέας δεν επενδύουν ούτε σε χρόνο ούτε σε χρήματα για τον σχεδιασμό ενός πλάνου που θα αναβαθμίσει τεχνολογικά και θα ανανεώσει την ελληνική βιομηχανία βελτιώνοντας όχι μόνο τους όρους της “σύγκρουσης” αυτής με τους ανταγωνιστές της στο εξωτερικό αλλά και το γενικό βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων στον κλάδο. Έτσι ο τομέας κρατώντας σε χαμηλά επίπεδα τις δαπάνες για έρευνα και καινοτομία²⁷³ βασίζει ουσιαστικά την ανάπτυξη του στην εξασφάλιση άφθονου και φθηνού χρήματος από τις κρατικά ελεγχόμενες τράπεζες αλλά και στην παροχή χαμηλού κόστους εργασίας αδυνατώντας όμως να καταλάβει ότι μακροπρόθεσμα τα στοιχεία αυτά δεν είναι εκείνα που θα τον καθιερώσουν στην εγχώρια και διεθνή αγορά.

Η χούντα λοιπόν από την πλευρά της δεν πρόσφερε ικανοποιητικές απαντήσεις σε βαρύνουσας σημασίας ζητήματα όπως αυτά που απειλούσαν την βιωσιμότητα του εγχειρήματος της εκβιομηχάνισης. Τουναντίον μάλιστα κατά την περίοδο της εφάρμοσε πολιτικές που επιδείνωσαν σε σημαντικό βαθμό τις αδυναμίες που εμφάνιζε σε διαρθρωτικό επίπεδο ο τομέας της βιομηχανίας. Όταν όμως η παγκόσμια οικονομική κρίση ξεσπάσει και η άνοδος της τιμής του πετρελαίου αλλάξει τους όρους του παιχνιδιού, τα πράγματα για την ελληνική βιομηχανία δεν θα είναι το ίδιο ευνοϊκά. Οι συνθήκες θα επιδεινωθούν ακόμα περισσότερο όταν στα πλαίσια ένταξης της οικονομίας στην Ε.Ο.Κ. η χώρα θα κληθεί να ανταγωνιστεί τις βιομηχανίες των οικονομιών της Κοινότητας χωρίς το “μαξιλάρι” του προστατευτισμού και του διαφορετικού εθνικού δασμολογίου. Παράλληλα σε παγκόσμιο επίπεδο εμφανίζονται νέοι παίκτες προερχόμενοι κυρίως από τις χώρες της Άπω Ανατολής που επενδύουν στην βαριά βιομηχανία παράγοντας μάλιστα με χαμηλότερο κόστος εργασίας αξιοποιώντας σε αρχικό επίπεδο τεχνολογίες που δεν διαφέρουν από τις ελληνικές. Το αποτύπωμα των εξελίξεων αυτών εκθέτουν στο σύνολό της την εγχώρια οικονομία φέρνουν στο προσκήνιο τις καθοριστικές αστοχίες της εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής για την εκβιομηχάνιση δημιουργώντας προβλήματα ανταγωνιστικότητας που όχι μόνο θα αναχαιτίσουν την δυναμική των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών αλλά σύντομα θα αντιστρέψουν το τελικό αποτέλεσμα.

Ακολουθώντας τις εξελίξεις στον κατασκευαστικό τομέα και την οικοδομική δραστηριότητα είδαμε ότι οι κλάδοι αποτελούσαν σταθερά έναν από τους βασικούς μοχλούς ώθησης της αναπτυξιακής προσπάθειας και των ενδοτομεακών μετασχηματισμών υπέρ του ευρύτερου βιομηχανικού τομέα. Στα χρόνια της δικτατορίας η οικοδομή όχι μόνο δεν

²⁷²Στο ίδιο σ. 251. σ. 190.

²⁷³Χατζηκιάν, (2011), σ. 420.

απεμπόλησε τα παραπάνω χαρακτηριστικά αλλά αποτέλεσε κιάλας τον κατεξοχόν τομέα προτεραιότητας στην προσπάθεια μεγέθυνσης της οικονομίας με την χρηματοδότηση στον κλάδο να αυξάνεται την περίοδο 1967-1973 κατά έξι φορές συμπαρασύροντας στους ρυθμούς της και την βιομηχανία. Οι επενδύσεις σε κατοικίες τα χρόνια εκείνα αποτελούν το 30% του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό σε σχέση με τα όσα παρατηρούνται κατά την ίδια φάση σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες με οικονομίες παρόμοιων χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα το ίδιο ποσοστό στην Ισπανία κυμαίνεται στο 18% ενώ αντίστοιχα στην Πορτογαλία στο 17% ²⁷⁴. Όμως παρά την θετική της αναπτυξιακή συμβολή η οικοδομική έξαρση της περιόδου της δικτατορίας πραγματοποιείται ενάντια στα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της ελληνικής οικονομίας και των κανόνων λειτουργίας της μέχρι εκείνη την στιγμή. Σε συνέχεια των όσων σημειώθηκαν και προδικτατορικά η άνθηση του κλάδου στιγματίζεται από την απουσία ενός σοβαρού πολεοδομικού σχεδίου επιδεινώνοντας ακόμα περισσότερο την ήδη δύσκολη κατάσταση των προηγούμενων ετών. Το μπετόν συνεχίζει να κυριαρχεί στην πρωτεύουσα κάνοντας την όψη της να δείχνει λιγότερο θελκτική. Μάλιστα στο βωμό της οικοδομικής έξαρσης θα θυσιαστούν πολλά νεοκλασικά αρχοντικά ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής σημασίας και σημαντικά για την εικόνα της πόλης²⁷⁵.

Ο κλάδος του τουρισμού από την δική του πλευρά βρέθηκε και εκείνος ωφελημένος από τα αναπτυξιακά σχέδια των συνταγματαρχών. Η αύξηση των πιστώσεων προς τον τομέα και οι ευεργετικές ρυθμίσεις οδήγησαν στη ραγδαία ανάπτυξη του αποτελώντας ουσιαστικά την αφετηρία για τα όσα θα συμβούν μελλοντικά με την μετατροπή του τουρισμού όχι απλά σε έναν ιδιαίτερης σημασίας αναπτυξιακό κόμβο για την οικονομία αλλά σε ένα ξεχωριστό αναπτυξιακό μοντέλο. Παρόλα αυτά όμως εκείνα τα πρώτα χρόνια της επέκτασης των τουριστικών δραστηριοτήτων δεν θα μπορέσει να αποφευχθεί η αναπαραγωγή αρνητικών χαρακτηριστικών και διαρθρωτικών προβλημάτων που έχουμε παρατηρήσει και σε άλλους τομείς της οικονομίας όπως για παράδειγμα στην οικοδομή και στην βιομηχανία. Τα προβλήματα αυτά έχουν να κάνουν με την δημιουργία ενός αντιπαραγωγικού κλίματος στην οικονομία που στοχεύει στον εύκολο πλουτισμό και ευνοεί τον πολυκερματισμό στον κλάδο καθώς κυρίαρχη ήταν η παρουσία της μικροϊδιοκτησίας. Μάλιστα στα ζητήματα αυτά προστίθενται άλλα εξίσου σημαντικά με τους ελαστικούς όρους και προϋποθέσεις χρηματοδότησης του τομέα να οδηγούν στην ταχύτατη διόγκωση του μέχρι το σημείο που αρκετές ξενοδοχειακές μονάδες αδυνατούν να εργαστούν όσο χρειάζεται για να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Ο υπερδανεισμός τελικά και η διόγκωση του κλάδου θα φέρουν ακόμα και πλειστηριασμούς ξενοδοχειακών μονάδων με το φαινόμενο να εμφανίζεται έντονο το 1974 αλλά και το 1975²⁷⁶. Σημαντικό είναι ακόμα να αναφέρουμε ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιόδου δεν συμπεριλαμβάνει καμία μέριμνα για την προστασία του περιβάλλοντος και του φυσικού κάλλους υπονομεύοντας εξ αρχής τους όρους προσέλκυσης των ξένων τουριστών.

Το μερίδιο του αγροτικού τομέα συνεχίζει να χάνει έδαφος προς όφελος της βιομηχανίας και η αγροτική παραγωγή υποχωρεί ως ποσοστό στο ΑΕΠ (βλ. πίνακα 7.6). Αυτό δεν σημαίνει ότι -σε όρους όγκου παραγωγής ή παραγόμενου εισοδήματος- ο τομέας συρρικνώνεται. Στη διάρκεια της δικτατορίας το αγροτικό εισόδημα αυξάνεται κατά ετήσιο

²⁷⁴Ψαλιδόπουλος, (2016), σ. 587.

²⁷⁵Ελευθεράτος, (2015), σ. 286

²⁷⁶Στο ίδιο σ. 125.

μέσο 2,7%²⁷⁷. Απλώς, ο ρυθμός αυτός είναι αισθητά χαμηλότερος σε σχέση με τον μέσο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ στο σύνολο της οικονομίας αλλά και σε σχέση με τους επίσημους στόχους του καθεστώτος. Τα στοιχεία αυτά ενθαρρύνουν την φυγή του αγροτικού πληθυσμού από την ύπαιθρο. Οι απαιτούμενες αλλαγές στην σύνθεση της αγροτικής παραγωγής και η μετατόπιση προς τα πιο δυναμικά με εξαγωγική προοπτική προϊόντα όπως τα λαχανικά, τα φρούτα κτλ. δεν επιτεύχθηκαν στον επιδιωκόμενο βαθμό παρά τις προσπάθειες με την αλλαγή στην πολιτική τιμών στον τομέα. Η συμμετοχή των προϊόντων αυτών στο σύνολο της αγροτικής παραγωγής αυξάνεται για το διάστημα μέχρι το 1974 μόλις κατά 1% αποτελώντας το 8,6% του συνόλου έναντι του 7,7% του 1966²⁷⁸. Η παραγωγή κρέατος και γαλακτοκομικών παραμένει σε χαμηλά επίπεδα καθώς οι εγχώριες τιμές για τα αγαθά αυτά βρίσκονται σε επίπεδο χαμηλό. Έτσι η αυξημένη ζήτηση ικανοποιείται με εισαγωγές από χώρες όπως για παράδειγμα η Αργεντινή²⁷⁹. Τα παραδοσιακά λοιπόν προϊόντα χαμηλής ελαστικότητας ζήτησης όπως ο καπνός, οι σταφίδες το λάδι κτλ. εξακολουθούν να κατέχουν την μερίδα του λέοντος στον αγροτικό τομέα²⁸⁰. Σε ότι αφορά τις βελτιώσεις με εγχειροβελτιωτικά έργα όπως οι αρδεύσεις κτλ. τα δεδομένα συνεχίζουν να κυλούν θετικά βέβαια σε ρυθμούς αισθητά χαμηλότερους με εκείνους του παρελθόντος. Έτσι κατά την περίοδο 1968-1971 η αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων επί του συνόλου υπολογίζεται στο 12,4%²⁸¹.

Ιδιαίτερα αρνητικά ήταν για τον πρωτογενή τομέα και τα αποτελέσματα από το πάγωμα της συμφωνίας σύνδεσης της χώρας με την Ε.Ο.Κ. Η μη συμμετοχή της Ελλάδας στην υπό διαμόρφωση Κ.Α.Π. θα θέσει σημαντικά εμπόδια στις εξαγωγές των εγχώριων αγροτικών προϊόντων καθώς αυτές πλέον αντιμετωπίζουν τους ισχυρούς φραγμούς και τους κανόνες προτίμησης που ορίζει η ΚΑΠ στην προσπάθεια της να ευνοήσει τις χώρες που συμμετέχουν σε αυτήν. Η σπουδαιότητα όμως των αγορών των κρατών της Κοινότητας για την διοχέτευση των ελληνικών αγροτικών προϊόντων ήταν αυτή που πραγματικά μεγέθυνε το πρόβλημα. Η Ε.Ο.Κ. το 1967 απορροφούσε πάνω από το 20% των ελληνικών εξαγωγών εσπεριδοειδών με το ποσοστό αυτό έπειτα από τις αρνητικές εξελίξεις να πέφτει φτάνοντας το 1974 στο 6%²⁸². Αντίστοιχα για το ελαιόλαδο από τις χρονιές ρεκόρ για τις ελληνικές εξαγωγές του 1967 και 1968 φτάνουμε στον εξαγωγικό πάτο του 1970 καθώς από τους 35 χιλιάδες τόνους λαδιού που έφευγαν από την χώρα κυρίως με προορισμό την Ιταλία πέσαμε στους 5 χιλιάδες και εκείνους σε χώρες κυρίως εκτός Ε.Ο.Κ²⁸³. Η αδυναμία αυτή επιχειρήθηκε από την χούντα να αντιμετωπιστεί με ανοίγματα προς τις σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Ακόμα σημαντικές πιθανολογούμενες απώλειες υπήρξαν από την διακοπή των διαπραγματεύσεων της χώρας με την Κοινότητα για την χρηματοδότηση της αγροτικής οικονομίας μέσα από τον F.E.O.G.A. Οι συζητήσεις με του αρμοδίους στην Ε.Ο.Κ μέχρι και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας δεν είχαν καταλήξει ως προς το ζήτημα αυτό, χωρίς όμως να θεωρούνταν απίθανο σύμφωνα με τα προδικτατορικά δεδομένα ότι τελικά οι εταίροι θα έγνεφαν θετικά απέναντι στα αιτήματα της ελληνικής οικονομίας και τις ανάγκες της εθνικής αγροτικής παραγωγής²⁸⁴.

²⁷⁷Μελετόπουλος, (2000), σ. 417.

²⁷⁸Στο ίδιο σ. 418.

²⁷⁹Μελετόπουλος, (2000), σ. 418.

²⁸⁰Στο ίδιο σ. 417.

²⁸¹Ελευθεράτος, (2015), σ. 100.

²⁸²Πεσμαζόγλου, (1999), σ. 95.

²⁸³Στο ίδιο σ. 95.

²⁸⁴Στο ίδιο σ. 95.

Πίνακας 7.6. Το ποσοστό (%) του αγροτικού εισοδήματος (συμπεριλαμβάνονται και οι αποταμιεύσεις ανωνύμων εταιρειών, συνεταιρισμών κτλ.) στο εθνικό εισόδημα.

ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ(%)
1965	24,70
1969	23,90
1967	22,75
1968	19,60
1969	18,92
1970	18,39
1971	18,29
1972	18,78
1973	20,61
1974	19,74

Πηγή: Ελευθεράτος, Δ. (2015) σ. 99.

Η μετανάστευση στο εξωτερικό εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό πρόβλημα και κατά την επταετία. Γενικότερα μεταπολεμικά η ιεράρχηση των στόχων της οικονομικής πολιτικής τοποθετούσε σχετικά χαμηλά την αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας εστιάζοντας κυρίως στους στόχους της ανάπτυξης, της εκβιομηχάνισης και της νομισματικής σταθερότητας²⁸⁵. Έτσι ο σχεδιαζόμενος μετασχηματισμός της οικονομίας με την μετατόπιση του κέντρου βάρους της από τον αγροτικό προς τον βιομηχανικό τομέα αυξάνει σταδιακά την ένταση του προβλήματος αναδεικνύοντας το μεταναστευτικό ως ένα κεντρικό πρόβλημα ή καλύτερα ως μια εκούσια θυσία της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στο δέλεαρ της επίτευξης του στόχου της εκβιομηχάνισης. Μάλιστα οι απώλειες εντοπίζονται στις πιο δυναμικές ηλικίες οι οποίες όπως είναι λογικό είναι εκείνες που την περίοδο αυτή επιλέγουν να μεταναστεύουν. Το αντιστάθμισμα ήταν βέβαια η ενίσχυση της οικονομίας με πόρους παραγόμενους στο εξωτερικό και εισαγόμενους στον τόπο από τους Έλληνες μετανάστες. Από τον πίνακα 7.7 προκύπτει ότι η μετανάστευση έφτασε σε μια κορύφωση (με πάνω από 100 χιλιάδες μεταναστεύσεις) κατά τα έτη 1963-1965. Τα έτη 1967 και 1968 η μετανάστευση αποκλιμακώθηκε πρόσκαιρα λόγω της ύφεσης στην γερμανική οικονομία. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάστηκε εκ νέου την διετία 1969-1970 καθώς οι μεταναστευτικές ροές αυξήθηκαν και πάλι δυναμικά με την ψαλίδα μεταξύ αναχωρήσεων και αφίξεων να ανοίγει αισθητά. Στην διετία εκείνη εκδηλώνεται ουσιαστικά το δεύτερο μεγαλύτερο κύμα ακαθάριστης μετανάστευσης μετά από εκείνο της περιόδου 1963-1965. Το αποτέλεσμα ήταν να χάσει η χώρα ένα επιπλέον τμήμα του εργατικού της δυναμικού και να εμφανίσει ελλείψεις εργατικών χεριών σε μια σειρά κλάδων της οικονομίας. Μονάχα μετά το 1971 η

²⁸⁵Ιορδάνογλου, (2020).

μετανάστευση προς το εξωτερικό παρουσιάζει αισθητή αποκλιμάκωση και το 1974 οι μεταναστεύσεις στο εξωτερικό αρχίζουν να εξισορροπούνται από τις παλιννοστήσεις.

Συνολικά για την περίοδο 1951-1972 1.178.000 Έλληνες παίρνουν την απόφαση να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό με το 85% αυτών είναι μάλιστα άτομα παραγωγικών ηλικιών²⁸⁶. Το φαινόμενο κοπάζει καθώς η χρυσή εποχή του δυτικού καπιταλισμού φτάνει στο τέλος της με τις ισχυρές οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης να βάζουν όρια στην μετανάστευση. Συγκεκριμένα χώρες σύμβολα για την υποδοχή Ελλήνων μεταναστών όπως η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υπακούουν στις νέες τους ανάγκες και αποθαρρύνουν την μετανάστευση²⁸⁷.

Πίνακας 7.7. Εξωτερική μετανάστευση και παλιννοστήσεις

Έτος	Μονίμως μεταναστεύσαντες	Παλιννοστούντες	Καθαρή μετανάστευση Μετανάστες - παλιννοστούντες
1961	58.837		
1962	84.054		
1963	100.072		
1964	105.569		
1965	117.167		
1966	86.896		
1967	42.730		
1968	50.866	18.882	31.984
1969	91.552	18.132	73.420
1970	92.681	22.665	70.016
1971	61.745	24.709	37.036
1972	43.397	27.522	15.875
1973	27.525	22.285	5.240
1974	24.448	24.476	-28

Πηγές: ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα. Στοιχεία για τις παλιννοστήσεις είναι διαθέσιμα από το 1968 και μετά.

Σημείωση: Μόνιμοι μετανάστες θεωρούνται εκείνοι που μετανάστευσαν για τουλάχιστον ένα χρόνο.

²⁸⁶Στο ίδιο σ. 183.

²⁸⁷Ελευθεράτος, (2015), σ. 186.

Επίλογος

Η δικτατορία λοιπόν θέλησε από την πρώτη στιγμή με την παρουσία της να συνδεθεί με την ανάπτυξη στον τόπο, την οικονομική πρόοδο και τα μεγάλα έργα. Για τον σκοπό αυτό θα θέσει τους στόχους της πολύ ψηλά, θα δημιουργήσει προσδοκίες, θα προχωρήσει σε θετικές πρωτοβουλίες που έχουν να κάνουν με τον προγραμματισμό και θα θελήσει να αναμετρηθεί με το παρελθόν θεωρώντας πως θα υπερισχύσει σε σχέση με τους κοινοβουλευτικούς διαχειριστές της προδικτατορικής περιόδου. Στην προσπάθεια της αυτή είδαμε πως τελικά θα κατακυλήσει σε μια αδιέξοδη και επιβλαβή οικονομική πολιτική που θα οδηγήσει σε αδιέξοδο την ελληνική οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό σύντομα οι πρώτες θετικές εξελίξεις για την οικονομία θα αντιστραφούν καθώς οι συνταγματάρχες δεν διστάζουν να δώσουν συνέχεια σε επεκτατικές οικονομικές πολιτικές αχρείαστες για την παραγωγική μηχανή του τόπου. Η ανάπτυξη της χώρας καθόλη την επταετία και αντίθετα με ότι συνέβαινε μέχρι τότε θα στηριχθεί υπέρμετρα σε τομείς μη παραγωγικούς και χωρίς εξαγωγικές δυνατότητες ερχόμενη με τον τρόπο αυτό σε σύγκρουση με το προηγούμενο πλαίσιο. Παράλληλα δημιουργούνται λανθασμένες εντυπώσεις και προσφέρονται εσφαλμένα κίνητρα στους οικονομικά δρώντες που προβάλλουν μια αίσθηση εύκολου και γρήγορου κέρδους²⁸⁸. Σύντομα οι αστοχίες αυτές θα κοστίσουν στην οικονομία ιδιαίτερα όταν η υπερχρηματοδότηση θα οδηγήσει στην υπερθέρμανση της και τα πρώτα σημάδια σημαντικής αύξησης του πληθωρισμού κάνουν την εμφάνισή τους. Αρνητικά θα εξελιχθούν σταδιακά τα πράγματα και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της χώρας καθώς το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αυξάνεται ακόμα περισσότερο λόγω του ανοίγματος της ψαλίδας μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών²⁸⁹.

Με τα δεδομένα λοιπόν αυτά η ελληνική οικονομία καλείται μετά το 1971 να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς εξελίξεις που εμφανίζονται παγκοσμίως. Όντας όμως ήδη σε δύσκολη θέση και εκτεθειμένη πληθωριστικά αλλά και με το καθεστώς να αδυνατεί να λάβει τις σωστές αποφάσεις σε κρίσιμες στιγμές η οικονομία θα βρεθεί σε ακόμα δυσκολότερη κατάσταση δεχόμενη τις συνέπειες από την πτώση του συστήματος του Bretton Woods και μετέπειτα από το ξέσπασμα της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης. Όλα αυτά μάλιστα με την χώρα να βρίσκεται με ευθύνη της δικτατορίας σε απόσταση από τους βασικούς τις οικονομικούς εταίρους στον ευρωπαϊκό χώρο αδυνατώντας να συμμετάσχει στις από κοινού πρωτοβουλίες και αποφάσεις που εκείνοι λαμβάνουν για την αντιμετώπιση της κρίσης. Χωρίς αμφιβολία το

²⁸⁸Στο ίδιο σ. 124.

²⁸⁹Στο ίδιο σ. 301.

γεγονός αυτό μεταξύ άλλων αποτελεί σημαντική απώλεια κεκτημένων σε σχέση με την διαδρομή που είχε χαράξει η χώρα το 1961 με την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης με την κοινότητα.

Αυτή είναι η εικόνα που παρουσιάζει επομένως η ελληνική οικονομία τον Ιούλιο το 1974 και η κατάσταση που έχει να διαχειριστεί η πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή. Σίγουρα τα δεδομένα αυτά απέχουν πολύ από τα όσα ισχυρίζεται το καθεστώς σχετικά με τις επιδόσεις του στην οικονομία αλλά και ορισμένες μεταγενέστερες αναφορές που αναφέρονται σε αυτή. Μάλιστα η όλη κατάσταση δυσκολεύει ακόμα περισσότερο καθώς οι εξελίξεις στο Κυπριακό επιβαρύνουν την οικονομία με εισαγωγές στρατιωτικού υλικού. Τον Απρίλιο του 1975 ο Ζολώτας θα επιστρέψει με την σειρά του στην θέση του διοικητή της Τραπεζής της Ελλάδος και τονίζει και εκείνος από την πλευρά του τις δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει η οικονομία. Κάνει λόγο για διογκωμένο κρατικό προϋπολογισμό και αυξημένες δημόσιες δαπάνες τόσο στο καταναλωτικό τους σκέλος όσο και στο επενδυτικό που συνάμα χαρακτηρίζονται από χαμηλή απόδοση²⁹⁰. Επιπλέον όπως ήδη έχουμε αναφέρει και εμείς στα συμπεράσματα μας έτσι και εδώ ο Ζολώτας σημειώνει ότι αυτές οι κατευθύνσεις στην οικονομική πολιτική των συνταγματαρχών ήταν προϊόν του ελλείμματος πολιτικής νομιμοποίησης το οποίο το καθεστώς προσπαθούσε να ξεπεράσει μοιράζοντας απλόχερα ρευστότητα για κατανάλωση και επενδύσεις²⁹¹.

Παρόλα αυτά όμως ούτε η επιστροφή Καραμανλή στην πρωθυπουργία της χώρας ούτε η επανατοποθέτηση του Ζολώτα στην θέση του κεντρικού τραπεζίτη δεν θα σημάδωνουν την επιστροφή της οικονομικής πολιτικής στα προ του 1967 δεδομένα. Κάτι τέτοιο θα ήταν πραγματικά αδύνατο καθώς η χώρα μετά την πτώση της χούντας δεν πετυχαίνει απλά την επιστροφή της στην δημοκρατική ομαλότητα αλλά πολύ περισσότερο αποκαθιστά ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο δομώντας ένα πολιτικό περιβάλλον ανάλογο με αυτά που απολάμβαναν οι ευρωπαϊκές χώρες ήδη μετά το τέλος του πολέμου. Ο Ιούλιος του 1974 ήταν μια πραγματική τομή για τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Η ελληνική κοινωνία σε καμία περίπτωση δεν ήταν πλέον ανοιχτή στο να δεχτεί θυσίες για την οικονομία αντίστοιχες της προηγούμενης περιόδου με τα συμπεσμένα από καιρό “θέλω” της να ψάχνουν άμεσα την ικανοποίησή τους. Φυσικά σε αυτό συνέβαλε η ίδια η οικονομική πρόοδος που είχε συντελεστεί έως τότε και οι μετασχηματισμοί που είχαν πραγματοποιηθεί σε επίπεδο όχι μόνο οικονομικό αλλά και από πλευράς συνθηκών, κουλτούρας κτλ. Βέβαια μεταξύ άλλων αλλαγές στην οικονομική πολιτική και συγκεκριμένα στο αναπτυξιακό πλάνο επιβάλλονταν έτσι και αλλιώς καθώς το σχέδιο για εκβιομηχάνιση δοκίμαζε ήδη τα όρια του με τις εξελίξεις παράλληλα σε διεθνές επίπεδο όπως έχουμε δει δεν βοηθούν.

²⁹⁰Ψαλιδόπουλος, (2014), σ. 274.

²⁹¹Στο ίδιο σ. 274.

Βιβλιογραφικές Αναφορές:

Αλογοσκούφης, Γ. και Λαζαρέτου, Σ. (2002). *Η Δραχμή από τον Φοίνικα στο Ευρώ*. Αθήνα: Λιβάνη.

Βαΐτσος, Κ και Γιαννίτσης, Τ. (2011). *Η Μεταπολεμική Οικονομική Μεγέθυνση*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Βολουδάκης, Ε. (1984). *Η ελληνική Οικονομία: Ερευνητικά Δοκίμια και Στατιστικές Σειρές*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Γεωργαλάς, Γ.(χ.χ.) *Η ιδεολογία της Επανάστασεως*. Αθήνα: Ιδιωτική.

Δρακάτος, Κ. (1997) *Ο Μεγάλος Κύκλος της Ελληνικής Οικονομίας. (1945-1995)*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ελευθεράτος, Δ. (2015). *Λαμόγια στο χακί. Οικονομικά <<θαύματα>> και θύματα της χούντας*. Αθήνα: Τόπος.

Επιτροπή Εθνικού Προτύπου Αναπτύξεως. (1972) *Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος*. Αθήνα:ΚΕΠΕ

Ιορδάνογλου, Χ.Ι. (2020), *Η Ελληνική Οικονομία μετά το 1950, Τόμος Α, Περίοδος 1950-1973, Ανάπτυξη, Νομισματική Σταθερότητα και Κρατικός Παρεμβατισμός*, Τράπεζα της Ελλάδος,

Ιωακείμογλου Η. και Μηλιός Γ. (2011). *Το εξωτερικό εμπόριο και οι φάσεις ανάπτυξης της Ελλάδας (1960-1990)*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Καζάκος, Π. (2010). *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά: Οικονομία και Οικονομική Πολιτική στην μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*. Αθήνα: Πατάκης.

Καζάκος, Π. (2016). *Πολιτικοί Θεσμοί και Οικονομικής Ανάπτυξη: Η εμπειρία της*

δικτατορίας, 1967-1974. Στο Σούρλας, Π. (επίμ) *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

Καλλιβρετάκης, Λ. (2017). *Πως φτάσαμε στην 21ή Απριλίου*. Αθήνα: Εφημερίδα των Συντακτών.

Κανελλόπουλου, Α. (1978) *Θρύλος και Αλήθεια στον Οικονομικό Τομέα κατά την Επταετία*. Στο Παπασπηλιόπουλος, Σπ. (επίμ) *Μελέτες πάνω στην σύγχρονη ελληνική οικονομία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Καράγιωργας, Σ. (1978). *Οι Οικονομικές Συνέπειες της Στρατιωτικής Δικτατορίας*. Στο Παπασπηλιόπουλος, Σπ. (επίμ) *Μελέτες πάνω στην σύγχρονη ελληνική οικονομία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κωστελένος, Γ. και Κάζης, Δ. (2011) *50 Χρόνια Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κωστής, Κ. (1997). *Συνεργασία και Ανταγωνισμός: Τα 70 χρόνια της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μακαρέζος, Ν. (2006). *Η Οικονομία της Ελλάδος (21η Απριλίου 1967-8η Οκτωβρίου 1973)*. Αθήνα: Πελασγός.

Μάνεσης, Α. (1999). *Ο ευκολος βιασμός της νομιμότητας και η δύσκολη νομιμοποίηση της βίας*. Στο Αθανασάτου Γ. (επίμ) *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές Πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Μελετόπουλος, Μ. (2000). *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών: Κοινωνία, Ιδεολογία, Οικονομία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μαραβέγιας, Ν. (2011). *Η Διαμόρφωση της ελληνικής αναπτυξιακής Στρατηγικής στη φάση της ανασυγκρότησης*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Νικολακόπουλος, Η. (2011). *Οικονομία και Πολιτική την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974)*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Παπαδημητρίου, Δ. (1999) <<Και εχρειάσθη η 21ή Απριλίου δια να μη απωλεσθή η νίκη του Γράμμου>>. *Η ιδεολογία της μετεμφυλιακής δεξιάς και η κατάργηση της ιστορίας στον λόγο της <<Επανάστασης>>*. Στο Αθανασάτου Γ. (επίμ) *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές*

Πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση. Αθήνα: Καστανιώτη.

Πεσμαζόγλου, Β. 1999. *Ελληνική δικτατορία (1967-1974) και Ε.Ο.Κ. Οικονομία, Πολιτική, Ιδεολογία*. Στο Αθανασάτου Γ. (επίμ) *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές Πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Πουланτζάς, Ν. *Η κρίση των δικτατοριών: Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία*. Αθήνα: Το Ποντίκι.

Σαχινίδης, Φ. (2006) *Το συναλλαγματικό καθεστώς της Ελλάδος: Από την πρόσδεση της δραχμής στο δολάριο μέχρι την Ο.Ν.Ε.*

Σακελλαρόπουλος, Θ. (2011α). *Κράτος και Οικονομία στην Ελλάδα, 1922-1990: Μία επισκόπηση*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Σακελλαρόπουλος, Θ. (2011β). *Η μεταπολεμική αγροτική πολιτική και οι μακροπρόθεσμες τάσεις αλλαγής της*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Σακελλαρόπουλος, Θ. (2011γ). *Η οικονομική εξουσία στη Μεταπολεμική Ελλάδα: Κρατικές Τράπεζες και Βιομηχανία*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Σταθάκης, Γ. (2002). *Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και του '60: Η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα*. Στο Καϊφά, Ο. (επίμ) *1949-1967 Η εκρηκτική εικοσαετία*. Αθήνα: Ίδρυμα Μωραΐτη.

Σωτηρόπουλος, Δ. 1999. <<Ο μπουρλοτιέρης κομμουνιστής και ο πένης και νήσις εργάτης>> : *Η κοινωνική πολιτική της δικτατορίας*. Στο Αθανασάτου Γ. (επίμ) *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές Πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τράπεζας της Ελλάδος (1978) Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Τσοτσωρός, Σ. και Λιδωρίκης, Σ. (2011). *Η ελληνική χημική βιομηχανία στη μεταπολεμική περίοδο*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.

Τσουκαλάς, Κ. 1981. *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους Συνταγματάρχες*. Αθήνα: Λιβάνης.

Τσουλφίδης, Λ. 2003. *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

- Φραγκιάδης, Α. 2007. *Ελληνική Οικονομία (19ος-20ος αιώνας). Από τον αγώνα της ανεξαρτησίας στην οικονομική και νομισματική ένωση της Ευρώπης*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Φωτόπουλος, Τ. (1985) *Εξαρτημένη Ανάπτυξη: Η ελληνική περίπτωση*. Αθήνα: Εξάντας.
- Χαραλάμπης, Δ. (1985) *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Αθήνα: Εξάντας.
- Χαραλάμπης, Δ. 1999. *Η δικτατορία ως αποτέλεσμα των αντιφάσεων της μετεμφυλιακής δομής του πολιτικού συστήματος και οι αρνητικές της επιπτώσεις*. Στο Αθανασάτου Γ. (επίμ) *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές Πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Χαρλαύτη, Τ. 2007. <<Μηχανή πρόσω ολοταχώς. Έναρξες του ταξιδιού>>. *Η πορεία του στόλου των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα*. το Σταυρόπουλος, Χ. (επίμ) *Εισαγωγή στην νεοελληνική οικονομική ιστορία(18ος-20ς αιώνας)*. Αθήνα: Τυπώθητο.
- Χατζηωσήφ, Χ. 2007. *Η πολιτική οικονομία της μεταπολεμικής Ελλάδας, 1944-1996*. Στο Σταυρόπουλος, Χ. (επίμ) *Εισαγωγή στην νεοελληνική οικονομική ιστορία(18ος-20ς αιώνας)*. Αθήνα: Τυπώθητο.
- Χατζηκιάν, Ι. (2011) *Η πολιτική για την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη στην Ελλάδα*. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επίμ) *Οικονομία και πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.
- Χεκίμογλου, . Ε *Τα οικονομικά της μεγάλης αυταπάτης*. Ελευθεροτυπία-Ιστορικά. 21η Απριλίου. Έργα, Ημέρες, Συνέπειες, τεύχος 79, 19 Απριλίου 2001, σελίδες 26-33.
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (2016). *Διλήμματα και προτεραιότητες της Οικονομικής Πολιτικής: Από την δικτατορία στην μεταπολίτευση*. Στο Σούβλας, Π. (επίμ) *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (2014) *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος(1928-2008): Από τράπεζα του κράτους εγγυήτρια της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (1990). *Κεϋνσιανή θεωρία και ελληνική οικονομική πολιτική: Μύθος και Πραγματικότητα*. Αθήνα: Κριτική.
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (1999). *Πολιτική Οικονομία και Έλληνες Διανοούμενοι: Μελέτες για την Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Τυπώθυτω.

Πηγές από το Διαδίκτυο.

Εφημερίδα των Συντακτών (2017).

https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/97227_o-sotiras-apo-ti-nempraska

(τελευταία πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2019).